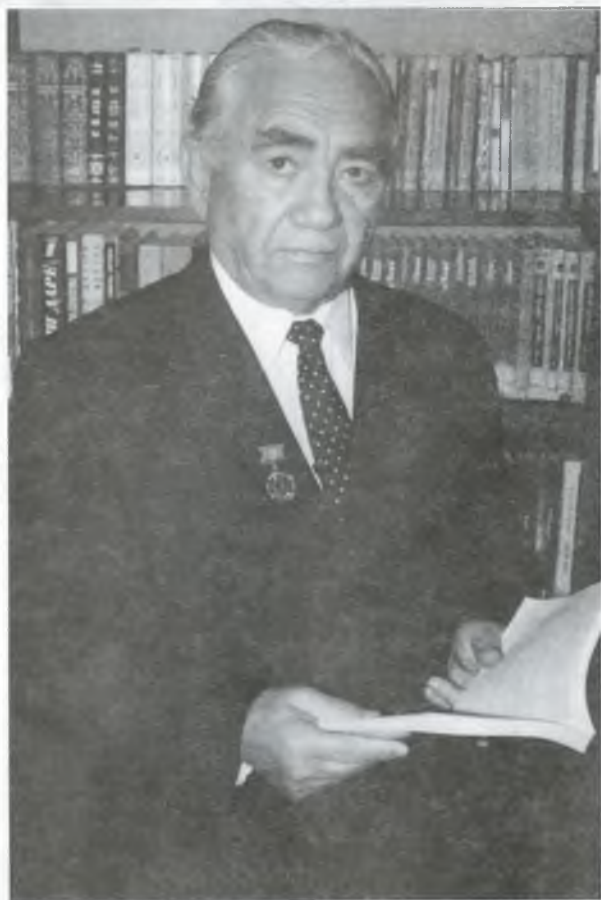

37(59)7

Тошпўлат Аҳмад

*Соғинсангиз
мени изланг...*

DeGruy

BARBARA TAYLOR
"LIVING WITH THE ARTIST"

84 (59)7

ТОШПЎЛАТ АҲМАД

Соинсанмиз мени излан...

(Эсселар, хотиралар, лавҳалар)

12057
1286

Гафур Гулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи
Тошкент – 2015

УЎК 821.512.133-4
КБК 84(Ў)7
А98

Тақризчи:
Ҳотам Умиров,
филология фанлари доктори, профессор

Аҳмад, Тошпўлат

Соғинсангиз мени изланг (Матн) : эссе, хотира, лавҳалар /
Т.Аҳмад. –Тошкент : Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий
уйи, 2015. – 236 б.

Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими, шоир, публицист,
драматург Тошпўлат Аҳмаднинг ушбу китоби Сизни ошуфта этади. Ўзининг
хаётийлиги, кўламининг кенглиги билан китобхон эътиборини тортади.

Асарда С.Айний, Ойбек, Комил Яшин, Ҳалима Носирова, Уйғун,
Ж.Икромий, Мирзо Турсунзода, шунингдек, Ўткир Ҳошимов, Ғулом
Каримий каби адиблар билан бўлиб ўтган учрашувлар, уларнинг хақиқий
киёфалари Сизни лол қолдиради.

Умуман, тўпладан жой олган эссе, хотира, лавҳалар китобхонда катта
қизиқиш уйғотади.

УЎК 821.512.133-4
КБК 84(Ў)7

© Тошпўлат Аҳмад
© Ғафур Ғулом номидаги
нашриёт-матбаа ижодий
уйи, 2015

ISBN 978-9943-03-664-2

СЎЗБОШИ

Кўлимда шоир, драматург ва публицист Тошпўлат Аҳмаднинг “Соғинсангиз мени изланг...” эсселар, хотиралар, лавҳалар тўплами.

Янги тўпламни тўрт кунда ўқиб чиқдим. Ўқиб чиқдим-у, биров хаёлга толдим. Кейинги йиллардаги кузатишларимга қараганда аксарият шоирлар етук ёшда насрга қўл урадилар. Мени хурсанд қиладигани шундаки, шоирларнинг насрдаги бу тажрибалари омадли бўлади. Айтмоқчиманки, насрга қўл урган шоир биринчи навбатда матннинг ички оҳангини жуда яхши ҳис этади. Сўз, ўхшатиш, ибораларни ўз ўрнида ишлатади, қадрини яхши билади.

Юқорида шоирлар етук ёшида насрга қўл уради, дедим. Тошпўлат Аҳмаднинг янги тўпламида бундай эмас. Аксарият асарлар шоирнинг бутун умри давомида ёзилган. Демак, умр давомида ижодкорни тўлқинлантирган воқеа-ҳодисалар китобхон учун жуда ўқишли, қулай тарзда қоғозга тушган.

Елкадош биродарим – Тошпўлат Аҳмад Бухоро адабий муҳитида камол топган энг пешқадам шоир ва публицистлардан бири. Гўзал воҳамизнинг шоир қадами етмаган ери қолмаган. Уни Бухоронинг ҳар бир шаҳар, қишлоғида энг хушқадам меҳмон сифатида қарши оладилар. Ҳамма жойда унинг дўст-биродарлари бор.

Шоир публицистикаси ўзининг ҳаётийлиги, кўламининг кенглиги билан китобхон эътиборини тортади.

“Мен кўрган биринчи ёзувчи – Айний эди...” эссесида бўлажак шоир болалигида улуғ ёзувчи Садриддин Айний

билан учрашувини жуда самимий ёзган. Буюкларнинг ҳар бир сўзи тарих, улар, албатта, ижобат бўлади. Тошпўлат Аҳмаднинг болалигида улуғ ёзувчи билан учрашуви бўлажак шоирнинг тақдирини олдиндан белгилаган бўлса, не ажаб!

Шоир эсселарида, энг аввало, ҳаётий далиллар, она Бухоро замини улуғлари, воҳамиз кадриятлари муҳаббат ила қаламга олинади. “Тош туғён” эссеси улуғ ёзувчи Ойбекнинг Бухорога ташрифи воқеаларидан бошланиб, сўнгра шариф шаҳар тарихидаги энг оғрикли, фожиали воқеалар қаламга олинади.

Тошпўлат Аҳмад публицистикаси шу билан эътиборга сазоворки, у ҳар бир тарихий далилга, ҳаётий воқеаларга ватанпарварлик, миллийлик нуқтаи назаридан ёндашади. Ҳар бир тарихий шахснинг Бухоро тарихида тугган ўрнига қараб, унга ижодкорнинг холис баҳосини беришга интилади.

“Буюк олим ҳузурида” асари эса ўзбекнинг забардаст олими, ҳақгўй ва довбюрак инсон Иброҳим Мўминов ҳаёти ва илмий фаолиятига бағишланган. Буюк олим ҳақидаги бир неча ҳаётий эпизод унинг накадар улуғ инсон эканлигини ёрқин бўёқларда очиб берган.

“Ҳақ рост...” эссеси эса ёзувчи Комил Яшин ва унинг турмуш ўртоғи Ҳалима Носированинг Бухорода бўлиши ва уларнинг миллатимизнинг асл фарзанди Файзулла Хўжаев ҳақидаги хотираларига бағланиб кетган. Бухоро фарзандлари Ибн Сино ва Файзулла Хўжаев, буюк олимнинг онаси Ситорабону ҳамда Ҳалима Носирова... Бу шахслар, улар тақдиридаги ўхшашликлар жуда нозик ишоралар билан қаламга олинади.

Тўпламда улуғ адибларимизнинг Бухорода бўлишларига бағишланган хотираларга кенг ўрин берилган. Жумладан, “Уйғун ва бошқа адиблар Бухорода”, “Саид Аҳмад Бухорода” каби хотира эсселар энгил юмор билан ёзилгани туфайли жуда осон ўқилади. Бир-икки чизги билан ижодкор ўзбек адибларининг жуда содда, самимий сиймоларини ярата олган. Айниқса, Ўзбекистон Қаҳрамони, халқ ёзувчиси Саид Аҳмадга бағишланган хотиралар жуда ёдда қоларли.

“Устоз Икромий сабоқлари” эссеси улуг ёзувчи, улкан романи навис, Бухоро тарихининг ҳақиқий билимдони Жалол Икромий ижоди ва муаллифнинг у билан бўлган учрашувларига бағишлаб ёзилган.

Эсседа Жалол Икромийнинг ўз устози Садриддин Айнийдан олган сабоқлари таҳлил этилиб, ўзбек ёзувчи ва шоирлари Шароф Рашидов, Абдулла Ориповлар ижодига юксак баҳо берилган. Ажойиб ёзувчининг инсон сифатида жуда камтар-камсукумлиги, ниҳоятда меҳнатсеварлиги, Бухорои шарифга бўлган чексиз муҳаббати кенг ёритилган.

Умуман олганда, тўпламдаги барча асарлар – эссе, хотира, лавҳалар китобхонда катта қизиқиш уйғотади.

Мен юқорида Тошпўлат Аҳмаднинг биргина тўплами ҳақида фикр юритдим. Унинг кейинги йигирма беш йил, умуман олганда, эллик йиллик ижодий фаолияти ҳақида мукамал фикр юритиш учун эҳтимол, бир китоб ҳам камлик қилар. Лекин шуни яхши биламанки, Тошпўлат Аҳмад эллик йил мобайнида жуда баракали ижод қилиб, ўттиздан ортиқ китоб чоп эттирди. Буларни умумий ном билан Бухорои шариф, Она Ўзбекистон, юртимизнинг энг сара инсонлари ҳақида қасидалар дейиш мумкин.

Тошпўлат Аҳмад нафақат оташнафас шоир, балки самимий инсон, содиқ дўст, ажойиб, аҳил оила бошлиғи ҳамдир. У фарзандлари, неваралари даврасида ширин ҳаёт кечириш билан бирга ижодий ҳамда ижтимоий фаолиятини ҳамон давом эттираётир. Дўстимиз, акамиз етмиш ёшдан ошган бўлса-да, ҳамон жўшқин ижод билан машғул.

Сўзимни мухтасар қилар эканман, ҳамкасбимга улкан муваффақиятлар тилайман.

Жўра ФОЗИЛ,
ёзувчи

МЕН КЎРГАН БИРИНЧИ ЁЗУВЧИ – АЙНИЙ ЭДИ...

Кўрган-кечирганларим кўп бўлган. Мен уларни китоб варағидай аста-аста оққа кўчиравераман. Гап шундаки, қадим дунёнинг гузарлари, кўчалари, йўллари, сўкмоклари аро кезаверсанг, одамзоднинг аслини ҳам, пастини ҳам кўра билар экансан.

– Кўп йиғлаган кўз одам қалбига чуқур назар ташлайди, – дегандилар отам, – оҳ-воҳни кўп кўрдим. Фашист деганнинг кекирдагини узиб, уруш ўрталарида ярадор бўлиб қайтганман. Лекин биласанми, ҳаётда энг яхши сабоқ берадиган мактаб муҳтожлик экан. Мен ҳам шунақа хокисорман. Бир кичкина ҳовлида (уч сотих) акам билан яшаганмиз. Шу ҳовлида амакинг, ёзувчи Аҳад Ҳасан туғилди, унинг укаси олим Аҳрор Ҳасан ҳам худди шу ерда кўз очди. Улардан кейин (Раҳмат, Раҳмон акаларинг – улар ёшлиқдан вафот этишди) сен туғилдинг, уканг, сингилларинг ҳам шу ҳовлида нашъу намо топишди.

Аҳад амакинг Самарқанддаги университетни тугатиб, бир йил ўтмай қишлоқ мактабида директорлик қила бошлади. Онаси эса бригадир эди. Бирин-кетин фарзандлари туғилгач, янги ҳовлига кўчди. Биз эса шу гувала ҳовлида қолдик. Икки жойимдан немис ўқи тешган. Доим кўлим, елкам оғриб, баъзан шалвираб ҳам қоларди. Урушдан олдин кетмончи эдим. Кичкина боғимиз бўларди. Ана шу ердан рўзгоримиз бут эди. Шундай кунлардан бирида мени раис чорлаб қолди.

– Аҳмад ака, – деди у юрагини очиб, – бугундан бошлаб оғборчи бўласиз. Хат-саводингиз бинойи, лотин ёзувини

ҳам, арабчани ҳам яхши биласиз. Хуллас, бошқарув аъзоси бўласиз.

– Раҳмат, – дедим мен, – лекин биласиз, доим касалман, қўл чатоқ...

– Кўйинг бунақа гапларни, яхши бўлиб кетасиз, эртага иш бошлайсиз. Кўряпсиз, зўр-зўр йигитлар урушда қолиб кетишди. Нима қиламиз, ҳаёт шунақа...

Шундай қилиб, омборчиликни бошлайдилар отам. Кўп ўтмай, кассирликни ҳам елкага оладилар. Шундай кунларнинг бири, яъни 1949 йилнинг ёз ойлари раис отамни чақириб:

– Эртага азонда Бухорога борасиз, – дейди, – шофёр Отамурод ака билан бирга, “полутурка” машинада. Тўппатўғри “Аҳмад карвон саройи”га бориб тушасизлар. Бу жой Самарқанд дарвоза кўчасидан тахминан беш юз метр масофада. Ўзимизнинг омборхонамиз бор. Уни топасизлар, тушунарлими?

– Хўш, хўш, – дейди отам раисга, – нима опкелайлик: буғдойми, унми?

– Тўхтаб туринг, Аҳмад ака, – дейди раис кўзи пирпираб, – гап шундаки, сиз обқўмнинг бир ходимини кутиб оласиз. Кўришгач, катта бир меҳмонни, яъни Садриддин Айнийни сизга кўрсатади. Биласизми у кишини?

– Суратларини кўрганман, бугун у киши билан юзма-юз кўришиш насиб этаркан-да, – дейди отам хурсанд бўлиб. – Маҳаллайи боло кишлоғидаги масжидни у кишининг оталари қурган. Қишлоқдаги жиянларини кўргани келаётган бўлсалар керак-да.

Шундай қилиб, икки-уч шляпалик кишилар Айний бобони етаклаб “полутурка” ёнига келишди. Қўл олишгач, исмимни айтдим.

Айний бобо сўради:

– Шофирконга, кейин Денов кишлоғига борамиз, – сиз ўша кишлоқданмисиз?

– Худди шундай. Жиянларингиз: Олимхон, Бобохон, Иброҳимхон, Орифхонлар – менинг жўраларим. Уларни кўрсангиз, хурсанд бўласиз.

– Мана, раис бобо, – деди Айний бобо, – яхши ҳамроҳ топиб беряпсиз. Айтган жойимизга борамиз-а, Аҳмаджон!

– Албатта, албатта, – дедим кулиб.

Айний бобо машина кабинасига, ўзим эса кузовга чикдим. “Катталар” эса бизни йўлга кузатиб юбордилар.

Шундай қилиб, қайдасан, Шофиркон, дея кетяпмиз. Шағал йўл – ўнқир-чўнқир, пасту баланд, чанг. Атрофини камиш, тиканлар босган. Зарафшон дарёсигача масофа босиб ўтилгач, анча холсизланган Айний бобо кабинадан тушиб, дарёдан сув ичди. Рўмолча билан пешанасидаги терни артиб, менга қаради:

– Аҳмаджон, Шофирконгача қанча масофа қолди, – деди Айний бобо ненидир чамалаб. – Суғутгача-чи?

– Аниқ айтолмайман-у, лекин оз қолди, – дедим меҳмонга қараб, – кўряпман, чарчадингиз. Анави тут дарахти соясида бир оз дам олинг. Сизни кутиб турамиз.

– Йўк, йўк, укажон, тезроқ кетамиз, – деди Айний бобо, – биласизми, боя исмингизни эшитиб Аҳмад Дониш кўнглимга келди. У кишининг оталари Дўрмоннинг Суғут кишлоғида туғилган. Бухорога бориб, мадрасада ўқийди. Кейин оилали бўлади. Кўп ўтмай, Аҳмад туғилади, тўғрими? Энди, – кулимсираб, менга қаради Айний бобо, – қаранг, Худо сизга ҳам хумдай калла берипти, укам, адашингиз Аҳмадга (Дониш) ҳам худди шундай бош берган. Менку уни кўролмадим. Лекин уни дўстлари, биродарлари Дониш савлатли, серсокол одам, деб айтишган. Шу туфайли у кишини “Аҳмади калла” деб атаганлар. Бу ҳақда эшитганмисиз?

– Албатта, – дедим мен, – Суғутда жўраларим бор. Бирга жанг қилган фронтчи бир дўстим Аҳмад Донишнинг ховлиси ёнида яшайди. Хоҳласангиз, у ерга борамиз.

– Жуда яхши бўларди, – деди Айний бобо, – маъкул. Кетдик бўлмаса...

Отам ниҳоятда бағрикенг, кўнгли очиқ, гуфтори равон, лафзи гўзал инсон эди. У ҳеч кимни ёмонламас, шундан бўлса керак, дўстлари кўп эди. Қишлоғимиздагилар отамни “Афанди” деб атагандилар. Чунки у киши Афандинамо латифалар, чўпчаклар, нақллар, маталларни шундай чиройли топиб айтардики, баҳри дилингиз очилиб кетарди. Дадамнинг қишлоғимиздаги Омон қоровул, Амин мироб, Истам тўкимдўз деган ўртоқлари бўларди. Улар ҳақида отам тўкиган латифанамо ҳангомалар ҳамон қулоғим остида жаранглайди (вақти келиб, булар ҳақида ёзаман, албатта).

Отам ўша куни Айний бобо билан юзма-юз суҳбат қилган, баҳри дили очилган. Бу ҳақда менга ўқувчилик, кейинрок, талабалик даврларимда ҳам гапирганларини эслайман. Ўшанда меҳмонни йўл-йўлакай Суғутга олиб борганлар. Устод Айний Аҳмад Донишнинг кариндошларини кўриб, ниҳоятда хурсанд бўлган.

– Афсуски, – деганди Айний бобо менга қарата, – ҳаёт ҳамиша танти эмас-да. Шундай эмасми, Аҳмаджон. Нимагадир Дониш Бухорода яшаётган ҳовлига бир неча марта борганман-у, аммо уни учратолмаганман. Кўп ўтмай, у киши вафот этган.

– Хуллас, – деганди отам менга юзланиб, – Султонрўд кўпригидан ўтгач, машинани Денов йўлига бурганмиз. Ўшанда Айний бобо етмиш ёшларда эди. Нимагадир машина кабинасидан тез-тез тушар, далаларга теран соғинч, ташналик билан назар солар эди.

Кўп ўтмай, “полутурка” Денов қишлоғига етиб келди.

– Энг биринчи ҳовли – бизники! – дейди кузовдан тушган отам Айний бобога қараб шодмонлик билан, – устоз, илтимос, чарчаб келдингиз. Бир пиёлагина айронимиз бор.

– Бажо, бажо! – дейди Айний бобо хурсанд бўлиб, – майли, ҳовлингизга кирамиз.

Ўшанда онам, онажонгинам:

– Ассалом, домлажон, хуш келибсиз, – дея лутф ила уларни қарши олади. Айний бобо такаллум ила айвонга ўтади. Шу пайт мен бола, “дадажоним келибдилар” дея отамни кучаман ва меҳмонга “Ассалому алайкум” деб кўлимни узатаман.

– Баракалло, баракалло, – дейди Айний бобо мени бағрига босиб, кейин пешанамдан ўпади.

– Хўш, сен кимнинг ўғлисан? – дея менга қараб кулади ва кўлимни кафтларига кўяди.

– Дадамнинг, – дейман Айний бобонинг бежирим соқоллари, юз-кўзларига қараб, – исмим Тошпўлат. Сиз-чи, бобожон, отингиз нима?

Айний бобо хохолаб:

– Менинг исмим Садриддин! Айний бобоман! Эсингда турсин. Каттароқ бўлсанг, менинг кимлигимни биласан, – дейди меҳмон тагин бошимни силаб, отамга қарайди.

– Аҳмаджон, ўғлингизнинг кўзларида олов бор экан. Болага ёшлигидан эътибор бериш керак. Ҳозирданок ўкисин. Келажаги пойдор бўлади. Маъкулми? – дея отамга юзланади Айний бобо.

Шу пайт онам дастурхон кўтариб келади.

– Домлажон, – дея Айний бобога қарайди отам, – келинингиз нон ёпган экан. Қаймокли патир ҳам. Душанбеда бунақаси бўлмаса керак, нима дейсиз?

– Ҳар жойнинг уни, буғдойи ўзиники, укам. Жилвонники, яъни сизларники зўр-да, – дейди Айний бобо салмоқлаб.

– Ташаккур! – дейди отам, сўнгра менга қарайди:

– Болам, қара, онанг чақиряпти, ошхонадан косани тезда обкел!

Мен дарҳол онамнинг ёнига бораман ва косани отажоним кўлларига тутқазаман.

– Айний бобо, биласизми, бу баҳорий асал ўзимизники. Танга даво бу! – дейди отам кулиб-кулиб, – хусусан, кексаларнинг кўзини чароғон, белини бақувват қилади.

Айний бобо табассум ила “рахмат, бажо!” дейди. Худди шу пайт отини симёғочга бойлаган раис ҳовлимизга киради. Айний бобога бағир очади, кучади, озгина каравотга ўтириб, меҳмон билан хушлашгач, меҳмонни, отамни етаклаб, хўжалик боғига қараб кетадилар.

Ўшанда кетаётган Айний бобо тагин менинг бошимни силаб, “Болам, фақат ўқигин. Тушундингми, кўп ўқигин. Менга ўхшаб шоир бўласан, ё ёзувчи бўласан” дейди.

Умр ўтар экан. Бошида ироқи дўппи, эгнида кител, бежирим, ипакдай соқолли мана шу сиймо – ҳамон менинг кўз ўнгимда турибди. Одамнинг баъзан хотираси секин-секин бошқача бўларкан. Лекин мен қанча-қанча ўтиб кетган кишиларнинг авлод-аждодларини ўзим хотирамда қайта ўтқазяпман.

Айний бобони ҳам. Отам айтганидек, ўшанда устоз хўжалик меҳмонхонасида бир кеча тунаб, Маҳаллайи боло қишлоғидаги отасининг масжидида фотиҳа ўқиб, жиянларининг уйига киради. Бир пиёлагина чой ичиб, Юқори Олот қишлоғидан ўтиб, “Қуллар” романида айтилган Қоқо далаларни кўради, сўнгра Жилвон томонга ўтади. Адоқсиз чўлнинг гиёҳлари, саксовуллари, юлғунлари меҳмоннинг димоғини чоғ этади. Шунда ҳамроҳларига юрагини очади:

– Ҳали шундай кунлар келадики, – дейди Айний бобо кўзларини уфққа тикаркан, – ҳаётларинг бошқача бўлади. Ўша кунлар келади. Жилвоннинг ҳар қарич тупроғида олтин гуллайди. Бу жойларга тезроқ сув обкелинглар. Одамлар кўчиб келиб, кадрни, меҳрни ниҳолдай парваришлайдилар... Ҳа, ҳа, ўша кунлар келади...

Шундан сўнг Айний бобога арава келтиришади. Устод ҳамроҳлар билан омонлашиб, Гиждувон туманига – она-қишлоғи Соктарега ўтиб кетади.

Денов – менинг киндик қоним тўкилган тупроқ. Бу ерга жуда кўп буюклар келишган. Шоирлар, ёзувчилар, олимлар... Мен кўрганим биринчи ёзувчи эса Айний бобо эди. Кейин қанча-қанча сўз лочинларини кўрдим. Улар ҳам

кўнглимнинг булбуллари ва hozir ҳам худди шундай. Айний бобо эса бошқача – у киши отам айтганидек, ҳақиқий авлиё эди. Тарих у кишининг юрагидай гуллаган, у киши эса адл чинордай барваста бўлган. Ҳа, ҳа, Айний – тарих, тарих эса – Айний!

ТОШ ТУҒЁН

*“Кўксимни ёлғиз олтин учунгина чўқилашяпти,
деб ўйлама тагин. Олтин остида занглаб ётган
тарихингни излаялман, эй она-Замин”.*

(Илҳом Ҳасаннинг “Олам тўла ялпиз”
китобидан)

1968 йилнинг авжи баҳорида – вафотидан атиги бир ойча олдин атоқли адибимиз Ойбек шахримизга ташриф буюрганди. Ўша унутилмас кун кечагидай эсимда. Домла рафикаси Зарифа Саидносирова, Ўзбекистон халқ шоираси Зулфия ҳамда биз – маҳаллий каламкашлар куршовида қатор тарихий обидалар, осори-атикаларни томоша қилдилар. Гарчи бу улуғ зот авваллари ҳам Бухорои Шарифга бир неча марта келиб, эхтиросларини қатор насрий ва назмий асарларида баён этган бўлса-да, бу галги зиёрати замирида тамоман бошқача бир рух устувор эди. Устоз ҳар бир обида олдида узоқ ўлтирар, пештоқлар, деворлардаги битиклар, шоҳ байтларни ҳижжалаб ўқир, ҳар ғишт, ҳар бир накшу нигордан янғича маъно, янғича ташбеҳ излар эди.

Намозшомга яқин Ойбек домлани Арк қўрғонига олиб чиқдик. Пири комил адиб қўлларини орқа қилганча, шинаклар олдида келди. Шу тахлит чор атрофга узоқ тикилди. Зулфия опа бизга – орқада турганларга “жим, халақит берманглар” деган маънода майин ишора этди. Ойбек домла гўё хамроҳларини, ҳамма-ҳамма нарсани унутган,

факат сўнгсиз хаёллар, ажиб эхтирослар ила масрур эди. Бу илохий ҳолат анчагача давом этди. Ниҳоят, домла биз томонга ўтирилди. Иккала қўлини ҳам силкитганча “Т-т-туғён! Т-т-тош туғён!” деб юборди (устоз ўша пайтларда ноҳақ зуғумлар туфайли хасталанган эди). Бу – хайратомуз ифода эди. Она-шаҳримиз ҳақида шунчалик кўп таърифу таҳсинлар эшитган бўлсак-да, бу сўзлар бизни тамоман лол этиб қўйди.

Хўш, нега “туғён!” Боз устига, “Тош туғён!” Ўшанда бу саволга ўзимизча жавоблар топган эдик. Аммо дил тўлмагани, чала-ярим эди Бухоро ҳақидаги тасаввурларимиз.

Йиллар кечиб ўтди орадан. Дину диёнат, имону инсоф, эътиқоду тариқат қайтиб келди ўзимизга, ўзлигимизга. Мен ҳам шариф шаҳримизни қайта инкишоф этишга тушдим. Мана, яна ўша қадимий Арк кўрғони устидаман. Сахий куёш шаҳарни майин шуълаларга кўмиб, уфққа томон охиста оғиб бормокда. Кўз ўнгимда шаҳар манзараси. Офтоб ёнбошлаб бораётган ўша ғарбий тарафда Чорбакрнинг баҳайбат гумбазлари ялтираб кўринади.

Шарқий тарафда эса Чорминор юксалиб турибди. (Гўё бу минорлар одаму олам, замин у замон ташвишлари, қувончу ғами, шодлигу қулфатини чекиб ўтирган чор дарвиш, чор табиби ҳозикқа ўхшаб кетади назаримда...)

Жанубда, бугунги кўркам бинолар ўртасида бежирим кўғирчоқдек бўлиб Намозгоҳ кўзга ташланади. Шимолда катта-кичик иморатлар устида хаволаниб турган ҳар хил замонавий миноралар.

Булар каттакон, улкан доиранинг тўртта авж нуқтаси. Доира ичида эса, бир томонда Баёнқулихон, Сайфиддин Бохарзий обидалари, Абдуллахон, Модарихон мадрасалари, Чашмаи Аюб ва машҳур Исмоил Сомоний мақбараси, бошқа бир томонда Кўкалдош, Нодир Девонбеги мадрасалари, Девонбеги хонақоси, Тоқи Саррофон, Мағоки Аттор, Тоқи Телпакфурушон, Тими Абдуллахон, Тоқи Заргарон гумбазлари, Абдулазизхон,

Мирзо Улуғбек, Мирараб мадрасалари ва улуғвор Жоме иморати. Ўртада, ана шу улкан доирага ўқ марказ бўлиб Минораи Калон кўкка бўй чўзган. Албатта, Бухоро манзараси бу билан тугамайди. Бир қарашда кўзга ташланмайдиган гумбазу гумбазчалар, минораю минорачалар қанчадан-қанча.

Ҳа, бу – устоз Ойбек ҳайратомуз ибора билан “Тош туғён!” деб атаган буюқ силсила! Бу – қадимда Туронзамин деб аталган маъвода яшаган донишманд, зукко ва қўли гул ота-боболаримиз илму донишларининг дурдона яратмалари. Бу ақлу заковатнинг, теран тафаккурнинг сайқали, ҳар бир гиштига меҳр-муҳаббат шароралари сингдириб тикланган ҳалоллик ҳайкаллари!

Айтинг, қайси бир юртда бу қадар туғён силсила, туғён қодир қудрат, туғён маҳорат тажассуми мавжуд? Булар фотиҳ Искандар, боскинчи Қутайба, жоҳил Чингизхон, қонхўр Жўжию Бўжилардан, не-не босқин савашлардан, талон-тарожлардан бизгача омон етиб келган тарихимизнинг гултож асарларидир.

Биз узок йиллар ҳақиқатни хаспўшлаб келдик. Давр ўзи шунақа эди, Бўғзимизга тиг, манглайимизга тўппонча тираб, ёлғонни рост деб айтасан, дея зўрлашларни унутиш мумкинми? Агар шундай бўлмаганда, босқинчилар сардори Фрунзегга шахримизнинг қоқ марказида ҳайкал ўрнатармидик? (Хайрият, истиқлол туфайли уни тарих ахлатхонасига жўнатдик.) Минг йиллик босқинлар бир томон, бу очофатнинг босқини бир томон бўлди. Аслини айтганда, у салафлари сингари бир найрангбоз фотиҳ эди. “Бухорода инқилоб ясаймиз” деган ёлғон сафсаталар билан сон-саноксиз қотилларни, тўпу тўпхоналарини бошлаб келди бу заминга. Унга эса тилла зарур эди, беҳисоб молу мулк, давлат зарур эди! “Ўқни аямангиз! Қўлингиздан шамшир тушмасин! Токи бу “жаҳолат ўчоғи”ни қон билан суғорайлик!..” Шундай эди бу мустабид жаллоднинг маслағи.

ALISHBAY 12 087
17
AXDODOT-KASBBI MARKAZI

1286

Босқинчилар ўз саркардаларининг буйруғини айтганидан ҳам зиёдроқ адо этишди. Бухорои шариф зобитлар оёғи остида ингради, тўлғанди, оловларда жизғанак бўлди. Етти жойидан яраланган Минораи Калоннинг оху фиғони самога ўрлади. Мағоки Атторнинг, масжиди Калоннинг, тимларнинг, тоқларнинг, не-не табаррук мадрасаю масжидларнинг кули кўкка совурилди. Бухоро илму урфон тошқинлаган бир олтин коса эди. Уни фрунзечилар кон билан тўлдирдилар. Бухоро мадрасаю масжидлари Маккатуллоҳ сингари саждагоҳ эди, уни фрунзечилар отхонаю итхонага айлантирдилар... Алалхусус, Бухорои шариф хувиллаб қолди. Минг-минглаб азиз фарзандлари бу юртдан бош олиб, дарбадарликка маҳкум этилди. Фрунзе эса Бухоронинг тиллалари, зебу зийнатлари, беҳисоб бойликлари ортилган ўн беш вагонли эшелон пештоқига қонга бўялган байроғини тикиб, Москвага, “доҳий”лар хузурига ғолиб кузғундай кириб борди...

О, дардингни олай, она-шаҳрим – Бухорои шарифим! Кошқийди, шу даҳшату ваҳшатлар билан оху фиғонинг тугаган бўлса. Кўп ўтмай, белига, кўксига қайиш боғлаган, бир қўлида тўппонча, бир қўлида қилич тутган комиссар – раҳбарлар етиб келди. Элиаваси, Манжараси, яна алламбало номли “хўжайинлар” савлат тўкиб келишди.

Балки эсингда йўқдир, эй кўз ёшлари кабоқларида қотиб қолган шаҳрим! Бутуниттифоқ оксоколими-ей, эчки соколими-ей, ҳар қалай, иягида тўрттагина туки бор Калинин деган кимса еримизга “ташриф буюрганида” унинг истиқболига милтиғининг найзасига бир неча “босмачи кўрбошилар”имиз калласини санчиб олган аскарлар чиқишган экан. Ўшанда Калинин “бобо” битта кутеиз аскарининг елкасига беозоргина уриб, “Маладес, бизга қарши курашганнинг қисмати шундай бўлиши керак, давом этавер каллакесарлигингни” дея алқаган экан... Мана, “Биз Туркистонга озодлик келтирамиз, Бухорои шарифга истиқлол ҳадя этамиз”, дея айюҳаннос солган марказлик

“инкилоббоши”лардан бирининг аянчли башараси! Ўшанда қанча-қанча фидойиларинг майдонга чиқишган эди. Улар Ўрмон полвон, Салим қоровулбеги, Абдулла полвон, Мурод мерган, Остон қоровулбеги, Эргаш полвон сингари эрк ва озодлик, дея боскинчиларга қарши курашган ҳақиқий ватанпарварлардир. Биз эса чин босмачиларни эмас, ўз юртдошларимизнинг номини ёмонлаб келдик зуғумлар оқибатида. Тўғриси, алдовларга учдик. Ёлғон, хавойи сафсаталар қалбимизни ром этди.

Файзулла Хўжаевнинг ниятлари бошқача эди. У Туркистонни мустақил жумҳурият сифатида дунё аҳли билан боғламоқни кўзлаган эди. Ниятлари беғубор, беканор эди унинг. Ёшлиқ қилдими, тажрибаси етишмадими, алданганини аввалига сезмади. Кейин эса кеч бўлган эди. У ҳибсга олинишидан сал олдинроқ онаизорининг бағрига бош қўйиб, шундай деган экан: “Онажон, нега мени бадбахт қилиб туғдингиз. Халқимнинг озодлиги, ҳурлиги йўлида елиб-югурсам-у, меҳнатларим зое кетаётган бўлса, бундан ортиқ бахтсизлик борми дунёда?..”

Ҳа, энди рўйи-рост тан олмоқ жоиз: фарзандинг Файзулла Хўжа алданган инсон эди. Большевойлар олдинига Бухорода Халқ Шўролар Жумҳуриятини тузишди. Бу жумҳурият энди тетапоя бўлаётганида келгиндилар талвасага туша бошлашди. Чунки ёш Бухоро давлати дунё аҳлига қўл чўзаётган эди-да. Йўқ, Бухоро қарамми – қарамлигича қолсин! Кўп ўтмай, Ўзбекистон совет социалистик республикаси ташкил қилинди-ю, Бухоро жумҳурияти тугатилиб, унга қўшиб юборилди. Ўзбекистон эса Россия таркибидаги ўлкага айлантирилди. Чорасиз Файзулла Хўжа, Акмал Икром, улар атрофидаги яна қанча-қанча алданганлар томошабинга айланиб қолдилар, холос. Чунки инон-ихтиёр Москва қўлида эди. Тилим деб, элим деб бош кўтарганининг қисмати дорга айланди. Кези келди, ошкор айтамиз: Файзулла Хўжа доҳий билан бир неча марта учрашган, суҳбатларини тинглаган, Туркистонга озодлик

берамиз, деган ваъдаларини эшитган инсон эди. У Сталин шахсига дастлаб бошқалар катори сиғиниб юрган. Чунки Сталин “Бухоро Шарқнинг дарвозаси, Файзулла Хўжа ана шу дарвозанинг буюк дарвозабони” дея эътироф этган. Бу сўзларни унинг ўзига бир неча марта айтган. Таассуфки, бу жохил “дохий” ўз иккориغا субутсизлик кўрсатди. Бегунох Файзуллани Кремлга ёндош Бутирка камоқхонасига ташлаттириб, ўзи трубкасини тутатиб, ҳеч нима кўрмагандай юраверди...

Энди англаб етдик: босқинчи деганнинг азал-азалдан учта нияти бўлар экан: улар ёзувингни, она тилингни, ғурурингни йўқотаркан. Ана шунда инон-ихтиёрсиз, кишанбанд кулга айланиб қоларкансан... Не бадбахтликки, шундай кўргиликка жумла элимиз маҳкум бўлди...

Сўзлайверсак, сенинг-да дардинг, яраларинг янгиланаверади, азизим Бухоро! Қуллик занжирини узаман деган не-не ўғлонларинг шаҳид кетди! Файзуллалар, Саиджоновлар, Бурҳоновлар, Мухитдиновлар, яна канча-қанча асл зиёлиларинг, фидойиларинг, озодлик дея оҳ урган жигарбандларинг кўзи очик кетди бу оламдан. Айтишларича, 1938 йил 4 октябрда судсиз, ҳукмсиз отиб ташланган Абдурауф Фитратнинг кафтидан бир битик топилган экан: “Она-Туркистоним, жафокаш халқим! Сен зулмлардан озод бўлган кун кабримдан бош кўтариб тураман!” дея ёзилган экан ўша бир парчагина қоғозга.

Бу нидо ҳаётдан тўймай кетган юзлаб, минглаб ўғлонларингнинг лабларида қотиб қолган орзу-армонлар эди. Ҳа, мустамлакачилар энг донгдор, энг номдор алломаю уламоларимиз, шоиру адибларимизни “туркпараст”, “исломпараст”, “халқ душмани” деган сохта айблар билан шундай маҳв этган эдилар.

Жонингга жон, кипригингга нур бўлай-да, жонфидо Бухоро! Бардошинг метиндан, қаноатинг қатрондан эканми, дейман! Марказ деган юхо “бер-бер” деса, беравердинг, “чўз” деса, йўқ демадинг. Жуда сахийсан-да, жумла Туркистон халқларига

ўхшаб. Бесару сомон, чексиз-чегарасиз Иттифок деган сохта мамлакатни “Она-Ватан” деб айтишни ўргатишди сенга ҳам. “Россия, Россия, азамат ўлка...”, “Ўлсам айрилмасман кучоқларингдан” дея куйлашди баъзи зуғум жонидан ўтган шоирлар. Сен ҳам уларга жўр бўлдинг бошкалар қатори. Бу юрт учун гадо бўлсанг ҳам фидо бўл, дейишди. Хўп, дединг! “Она-Ватан”нинг бошига фалокат ёғилиб келганида бир четда қараб турармидинг! Ўзингни ўт-оловларга урдинг. Султон Жўра бўлиб, Нарзи Ражаб бўлиб минг-минг ўғлонларинг кўкракларини қалқон этишди душман ўкига. 20 мингти шахид қолиб кетишди ёт тупроқларда. Ҳамон уларнинг доғи бувижону бобожонларимиз юракларини сўлдириб-сўлдириб келаётир.

Уруш ғалаба билан яқунланди. Бунда Туркистон халқларининг (жумладан, сенинг ҳам) катта ҳиссаси қўшилганини эътироф этмаганлар тарих олдида катта гуноҳкордирлар. Кейин қайта тиклаш бошланди. Гўё ҳамма нарса силлиқ давом этар эди. Сен ҳам аста қад ростлай бошладинг. Марказ эса укки кўзларини тикиб, ҳамиша хушёр боқар эди забт этган ерларига. Мақсади: бўйинг чўзилмасин, пачоқлигингча яшайвер! Шу мақсадда мажбурият, қўшимча мажбурият, устама мажбурият деган занжирларни ўйлаб топар эди. Сув текин оқарди сенинг ҳам бор бисотинг, беҳисоб бойликларинг. Боғларинг талош, тоғларинг талош, ер остию ер устидаги жами маъданларинг нафси наҳангларни тўйдиришга кетарди. Қалбингдай қайноқ газинг бўлса-да, унга ўзинг исинолмасдинг. Алдагани бола яхши дегандай, марказ ҳар замон бир “ҳиммат” кўрсатиб қоларди. Озурда кўксингга кўп қатори битта нишонни такарди-ю, тагин сени ипсиз боғлаб қўяр эди.

О, бу ишларни дабдабаю шов-шувлар билан адо этарди юҳолар. Сен бечора бу “саховат” остида ҳийланайранг борлигини англамасдинг. Орденили вилоятимиз, дея ғурурланиб, “катта оғамиз”, “улуғ оғамиз” шаънига шарафлар ўқирдик. Биргина сен эмас, албатта. Иттифок

аталган собиқ юртнинг жумла элу элатлари мана шундай алданиб яшадилар. Шу туфайли косанг оқармади, нонинг хамиша кемтик бўлиб келди сенинг ҳам...

Айтаверсам, санайверсам, шўролар давридаги чеккан кулфатинг, ҳасратларингнинг чеки йўк, онагинам Бухоро! Энг даҳшатлиси, забткорлар ўтган йиллар ичида турли уйдирмаларни пешкаш қилиб, миллатимиз гулларини чилпиб-чилпиб келишди. Аммо улар ўз қўллари билан эмас, бетайин қотиллар қўли билан амалга оширишди разилликларини. Улар – Апресян, Рудзутак, Гдлян, Иванов, Каракозов ва яна аллақандай одамзод қиёфасидаги ваҳшийлар эди. Сенинг-да жону жигарларинг ингранди, тўлғонди, сўнгсиз қийноқларга дучор бўлди, кўплар ҳаётдан беватан кўз юмишди бу жаллодлар дастидан. Яширин занжирлар билан ўралган собиқ иттифок эса тобора чайқалиб борар эди. Унинг ёлғон ва сохта иттифоклиги жумлаи башарга ойдай равшан бўлиб қолганди. Алалхусус, у чок-чокидан сўкилиб, парчаланиб кетди. Бу – тарихнинг одил ҳукми! Зўрлик, зуғум, истибдодга асосланган тузумнинг умри ҳеч қачон боқий бўлган эмас...

Оллоҳнинг иноятими, ё пешанаси ярқироқ инсонлар эканмизми, кўксимизда бирдан офтоб чакнагандай бўлди. Ўзбекистонимиз 1991 йил 31 август куни Мустақилликка эришди. Бу – халқимизнинг 134 йиллик асрий орзуси амалга ошган бахтли кун эди. Ўша куни сен ҳам осмонларга учдинг, қадим Бухором! Минораи Калонинг бу фарахбахш қувончдан бир силкиниб, қадини яна ростлаб олгандай бўлди, назаримда. Боғларинг, боғчаларинг, тимларинг, тоқларинг, нилий гумбазларингу тошфарчли кўчаларинг, болорларинг Истиклол шабадасидан бир яшнаб кетди, бирам очилиб кетдики! Ҳаттоки, мозорларингда мунғайиб юрган боболаримиз пок руҳлари чехрасида ажиб табассум пайдо бўлган эса, не тонг!.. Шундай бўлиши даркор эди. Ахир, бу кунга осонликча эришмадик-ку!

Истиклол – буюк неъмат, буюк шон. У – қадду камолинг, жамолинг, истиқболингни оламга шоён этгувчи кўзгу!

Мана, бу неъматдан, шону шукухдан бахраманд бўлмоқдасан, бўйу бастингни кўзгуга солиб, ороланяпсан, азиз Бухором! Ўзбекистонимизни бутун дунё тан олгани сир эмас. Сен ҳам унинг бир ардокли зуррётисанки, қадамларинг залворли бўлаётир. Гарчи азалдан етти иқлимга овозадор бўлсанг-да, кўлинг калта эди. Бугун эса жаҳонга рўбарў турибсан. Негаки, белинг мустаҳкам, кўлинг ёғли, топган-тутганинг ўзингники, ўзбекники, Ўзбекистонники! Шу туфайли дўсту ёрларинг кўпаймоқда. Бири грек, бирови олмон бўлса, яна бири хитой... Курия, Швейцария, Америка, Япония ва яна қанча-қанча давлатлардан ҳамқору ҳамдаст бўламиз, деб ишбилармонлар келишмоқда. Чунки сен қадимдан Буюк ипак йўли устидаги шаҳарсан. Майли, келаверишсин. Сен ҳам бораверасан. Инчунин, ўртада дўстлик гуллайди, хаётимиз теранлик касб этади. Ёш фарзандларинг дунёни танийдиган бўлади. Ахир, улар – сенинг келажагинг. Келажагини ўйлаган юрт асло кам бўлмайди. У асрлар оша яшашга, яратишга ҳақли!

Ўйлаганинг, ёзганинг сари гапнинг қуюғи чиқавераркан... Илхомим сарчашмаси, асло тугамас қайнар булоғимсан, Бухорои шарифим! Гарчи неча йиллар таланган, топталган, тўпларга тутилган эсанг-да, сени бу заминдан йўқотолмадилар. Йўқотолмасдилар ҳам! Чунки сен имону эътиқод, илму урфон шаҳрисан. Минг йиллардан бери “Дил ба ёру даст ба қор” деб келаётган табаррук маъвосан. Ҳазрат ибн Сино, Имом Исмоил Бухорий, Муҳаммад Наршахий, Хожа Ҳафзи Кабир, Хожа Абдулҳолиқ Ғиждувоний, Хожа Орифи Моҳитобон, Хожа Бобойи Самосий, Ҳазрати Мир Қуллол, Хожа Баҳоуддин Нақшбанд, Хожа Исматулло Бухорий ва яна юзлаб буюк уламолар, шоиру донишмандларга она бешик бўлган диёрсан.

Қадим китобларда битилишича, сенинг бағрингдан фалакка нур фаввораси отилиб турармиш. Рост! Бу – буюк боболаримизнинг пок нурга айланган уйғоқ руҳларидир. Мана шулар туфайли сени Бухорои шариф дерлар, сени Маккатуллоҳ билан тенг ҳисоблаб келадилар.

Ишончимиз комилки, сен яна қадим аслингга қайтасан. Бокий қадриятлар, инсофу диёнат, илму дониш тоабад гуллаб-яшнайди бағрингда. Мухтасар айтганда, “тош туғён”ли Имон қалъаси эдинг ва шундай бўлиб қоласан. Бунга қуёш қадар табаррук Истиклол фотиҳа беради! Омин!

1993 йил

БУЮК ОЛИМ ҲУЗУРИДА

Ҳали-ҳали эсимда: 1970 йил сентябрь ойининг охири кунлари эди. “Бухоро ҳақиқати”нинг ўша пайтдаги бош муҳаррири Ҳомид Мўминов мени ҳузурига чорлаб колди. Ўшанда камина – ёш йигитча таҳририятда оддий адабий ходим бўлиб ишлардим. Кирсам, телефонда ким биландир сўзлашаётган экан. Бир оз кутишга тўғри келди.

– Бўпти, Қаюм ака, бугун битта ходимимизни, албатта, жўнатаман, – дея дастакни жойига қўяркан, мен томонга юзланди муҳаррир:

– Хўш, ишлар қалай?

– Ёмонмас, кетяпти.

– Эшитдингиз-а, ким билан гаплашганимни, – деди у алоҳида таъкидлаб, – Қаюм ака Муртазоев эди, обқўмнинг биринчи котиби. Биласиз-а у кишини?

– Ҳа, албатта, – дедим ийманиб.

– Гап бундай, ука, – сал жиддийлашиб уқтира кетди муҳаррир. – Бир муҳим топширик бор. Шуни бажаришингиз зарур. Биласиз, бир ҳафтадан сўнг вилоятимиз пахта топшириш режасини бажаради. Шунга Иброҳим Мўминовдан табрик хати обкелиш керак.

– Ия, домла, бу иш мени қўлимдан...

– Келади, ука, қўлингиздан, албатта, келади. Мен ўйлай-ўйлай, сизни бекорга танлаганим йўқ. Ҳозирок хизмат сафари қоғозларини расмийлаштиринг-да, зудлик билан йўлга чиқинг. Академияга бориб, Жамолжонга учрашсангиз, сизни домланинг ҳузурига олиб киради. Қолган гапларни

англатасиз. Факат хушёр бўлинг. Иброҳим Мўминович сизни имтиҳон қилишлари ҳам мумкин...

Мени хаёлга толдиргани муҳаррирнинг сўнгги сўзлари эди. Поездда кетяпман-у, эртанги учрашувнинг кандок кечишини ўйлайман. Кимсан, фалсафа илмининг зукко билимдони Иброҳим Мўминовдек улуғ олим билан юзмаюз бўлиш осон дейсизми? Ҳали талабалик йилларим домланинг Бедил, Ҳофиз, Муқимий, Фуркат, Аҳмад Дониш, Аваз Ўтар ва бошқа мумтоз шоир-мутафаккирларимиз ҳақидаги қатор мақолалари, Гегель фалсафасининг туб мағзи хусусидаги китобларини ўқиганларимни хотирлайман. “Амир Темурнинг Ўрта Осиё тарихида тутган ўрни ва роли” ҳақидаги рисоласининг шов-шувидан қисман хабардор бўлсам-да, ҳамон бу асар бизгача етиб келмаганини эслаб, хижолатга тушаман. Қизик, домла мени қай тарика имтиҳон қиларкин?

Эрталаб поезддан тушиб, тўғри Ўзбекистон Фанлар академиясига йўл олдим. Ўша йиллари ҳозирги ҳассос адибимиз, Ўзбекистон халқ шоири Жамол Камол аспирантурада ўқирди. У кишини топиб, мақсадимни айтдим.

– Бу – нозик масала, – деди Жамол ака ўйчан ҳолатда. – Домланинг мингта иши бор. У кишининг ёнига кириш ҳам осон эмас. Яхшиси, Тўра Мирзаевни топамиз. Мендан кўра Тўра ака “эски”рок, бунинг устига домланинг яхши кўрган шогирди. Масалани қойил қилиб тушунтиради.

Рости гап, Тўра Мирзаев билан ҳам “ошимиз пишмади”.

– Йўқ, шоир, – деди у киши дабдурустдан. – Бугун бўлмайди. Домла эртанги илмий кенгашга тайёргарлик кўряпти. Бундай вақтда валломатни ҳам қабул қилмайди. Келинг, бу ишни эртага қолдирамиз.

– Бўпти, акалар, – дедим ҳафсалам пир бўлиб, – ўзим бир тавакқал қилиб кўраман.

Шундай дея иккинчи қаватга кўтарилдим. Мана, тепасига “қабулхона” деб ёзилган кора дермантинли, савлатдор эшик. Ичкарига кирсам, хушбичим, чиройли

бир аёл машинкада алланималарни ёзиб ўтирган экан. Унга кимлигим, нима мақсадда келганимни англашиб, “бу иш жуда зарур, шу туфайли домла мени қабул қилсинлар”, дея илтимос қилдим. Аёл “яхши” деди-ю, ўнг тарафдаги эшикни очиб, ичкарига кириб кетди. Тўғриси, шу лаҳзаларда вужудимни ҳаяжон қоплади. “Ишим ўнгидан келармикан, йўқмикан? Бир энликкина азиз қутлов хатларини ёзиб, менга ишониб топширармиканлар бу улуғ инсон?” Шундай хаёллар домида ўтирарканман, эшик бирданига очилди.

– Киранкансиз, марҳамат! – деди котиба аёл. Нафас ютиб, энтикиб ичкари кирарканман:

– Ассалому алайкум, домла, – дея қўлларимни юрагим устига қўйдим.

– Ваалайкум. Келгин, укам! – деди у киши ўрнидан хиёл кўзғалиб. Бориб, узатилган қўлни кафтларим орасига олдим.

– Хўш, йигит, ишлар қалай? Бухорои шариф жойидами?

– Раҳмат, домла. Ҳаммаси жойида. Сизга юртдошларингиздан салом обқелдим!

– Саломат бўлинглар, – деди домла хушнудлик билан. – Режани бажараётган экансизлар-да!

– Шунақа, домла. Бир ҳафтадан сўнг рапорт берамиз!

– Яхши, жуда яхши, табриклайман. Гапнинг сираси, бухороликларнинг олдида тушадигани кам. Заҳматқаш, азамат, бир сўзли халқ-да бизнинг юртдошлар. Хўш, йигит, ўзинг қаерликсан? Қишлоқданмисан, ё шаҳарлик?

– Шофирконданман.

– Ие, ҳамшаҳар эканмиз-ку, – деди домла тагин ҳам чеҳраси очилиб, – қайси қишлоқдансан?

– Деновдан!

– Буни кара, тоза қўшни эканмиз-ку! Бу, Жалол Расулни танийсанми?

– Танийман, домла!

– Раисми ҳалиям?

– Йўк, пенсияда.

– Шунақа дегин. Кўрганингда мендан салом айт. Хўш, яна битта якин дўстим бор эди, Исмоил Мавлон деган. Бухорода Фитрат домла кўлида бирга ўқиганмиз. Бу кишиниям биласанми?

– Биламан, домла. Бу кишиям пенсияда, соғ-саломатлар.

– Яхши, укам, сен менга Шофирконнинг хидини обкелдинг. Ўзиям тўрт-беш йил бўлди-ёв Тезгузар томонларга ўтмаганимга. Лекин келаси йил ёзда бир Жилвонга ўтмоқчиман. “Жилвон”нинг маъносини биласан-а? “Порлаш, ялтираш, жилва”, яъни “олтинга хос” дегани. Шундайми?

“Синов бошланди”, дедим ўзимча. Сўнг ҳаялламай, сўзларини маъқулладим:

– Шундай, домла!

– Шу Жилвоннинг қип-кизил, чўғдаккина кумида кўмилиб, маза қилиб ётганга нима етсин? Беланги бўлганни ҳам тузатвори.

Билмадим, Иброҳим Мўминович ҳамшаҳрим дебми, кайфиятлари яхши эканми, ҳар қалай, очилиб-сочилиб кетди. Вардонзе қалъаси, Суғут, Андақи кишлоклари, Шофиркон ва Ғиждувон шаҳарлари тарихи ҳақида шу қадар тошиб-тошиб сўзладикки, бу қадар аниклигу тиниклик, улуғ бир донишмандлик, ўктам салоҳият сеҳри мени гамоман лол этиб қўйганди. Ўшанда илк бор Хожа Абдухолиқ Ғиждувоний, Баҳоуддин Нақшбанд ва Хожа Ориф Моҳитобон ҳақида маълумотга эга бўлдим. Кейинроқ шундай ҳақиқатни англадимки, зиёлиман деган ҳар бир одам ўз туғилган кишлоғи, шаҳри, азиз юртининг тарихини бекаму кўст билиши зарур экан. Зеро, ватанпарварлик киндик қонинг томган тупрокни севишдан бошланади, дейилиши бежиз эмас.

– Укам, – деганди домла ўшанда салмоқлаб, – ҳақиқий ижодкор бўламан десанг, фалсафани, тарих илмини яхши ўрган. Бухоро – беҳишт шаҳар. Унинг ҳар битта ғиштида минг йиллар армони ётибди. Буни сен ва сенга ўхшаган ёшлар

чангу ғубордан тозалаши керак. Ҳали шундай замонлар келадики, қадим Туркистон заминига бутун дунё нигоҳини қадайдди. Ана шунда халқимиз шошилиб қолмаслиги зарур. Тўғрими?

– Албатта, домла!

– Қани, энди қоғоз-қаламингни ол. Мен айтиб тураман, сен ёзиб оласан.

Мен дарҳол шайландим. Домла дераза томонга бир нигоҳ қадади-ю, дона-дона қилиб айта бошлади:

“Азиз юртдошларим – бухоролик жону жигарларим!

Сизларни пахта тайёрлаш йиллик режасини муваффақиятли бажарганингиз билан астойдил табриклайман. Бу – заҳматли, бетиним меҳнатингизнинг ҳалол самарасидир. Тикланган хирмонингиз халқимиз бахт-саодати йўлида хизмат қилишини истаيمان. Сизларнинг ҳар бирингизга сихат-саломатлик, хонадонларингизга омонлик тилайман”.

– Етарли бўлса керак-а, – деди домла хушнудлик билан.

– Зўр бўлди, домла, ташаккур, – дедим.

– Унда остига имзомни қўшиб қўйгин. Айтганларини бажариб, “Иброҳим Мўминов, Ўзбекистон Фанлар академиясининг вице-президенти” деб ёздим.

– Қани, энди менга бер-чи, ёзганларингни бир кўриб қўяй.

Домла мўъжазгина қоғозга астойдил кўз югуртиргач, кўзойнагини қўлга олди.

– Бехато ёзибсан, хуснихатинг ҳам ёмонмас, – деди. – Энди, битта маслаҳатим: тарихни кўпроқ ўқи. Ўтмишни билмаган одам бугун ҳақида аниқ хулоса чиқаролмайди. Бундайлар мукамал инсон ҳам бўлолмайди.

Домла стол остидаги тугмачани босган экан шекилли, шу пайт хонага котиба аёл кирди.

– Манг, қизим, дарҳол икки нусхада чоп этиб келинг.

Шундан сўнг домла яна бир неча дақиқа Бухорои шариф ҳақида, кадриятларимиз боқийлиги хусусида насихатомуз сўзлар айтди. Котиба аёл киргач, “Кутлов”ни тезда ўқиб, чиройли имзо чекди.

– Мана, укам, табрикнома тайёр! Мендан Қаюм Муртазоевга, Жўракул Ориповга (ўшанда Шофиркон райқўмининг биринчи котиби эди) алоҳида салом айтгин. Ишларингга муваффақият, – деди самимият билан.

– Домла, – дедим “Қутловнома”ни оларканман, – бир илтимос, ранжиманг тагин. Агар имкон бўлса, шунга муҳр қўйиб берсангиз (энди ўйласам, бу талаб менинг соддалигим экан).

– Ия, ҳали муҳр ҳам керакми? – деди домла мулойим оҳангда. – Ишни пухта қиладиганлар хилидан экансанку. Майли, сен айтганча бўлсин. Шундоқ пастга тушсанг, чап томонда кадрлар бўлими бор. Кириб, муҳр қўйдириб чиқакол.

Домлага ташаккур айтиб, гўё бебаҳо хазинани қўлга киритган кишидек ташқарига чикдим. Вужудимда чексиз бир илиқлик, нигоҳларимда чақин бир туйғу зоҳир бўлганди. Тўғриси, ўша дақиқаларда мендан бахтли одам йўқ эди. Ҳамон ўша лаҳзаларни эсласам, Иброҳим Мўминовичнинг салобатли, улуғвор сиймоси кўз олдимда пайдо бўлади, ғоятда табарруқ сўзлари қалбимда акс-садо беради: “Укам, тарихни кўпроқ ўқи. Ўтмишини билмаган мукаммал инсон бўлолмайди...”

Азизлар, мукаммал инсон бўлишга интилайлик!

1993 йил

ҲАҚРОСТ...

Бир вақтлар кекса-ёш шоирлар, ёзувчилар, истеъдодли олимлар, журналистлар Бухорога тез-тез келиб туришарди. Уларни Бухорои шарифнинг осори-атиқалари бағрида саёҳат қилдирар, Лаби ҳовуз ёки бошқа кўркем жойлардан бирида ўтириб, ажойиб суҳбатлар қурадик. Жонга роҳат, руҳга қувват эди бундай суҳбатлар. Ўша кунларни эслаб, хотираларимни қозоғза тўқяпман. Уларни ўқисангиз, кўнглингиз хуморланади, тарих қатларида пинҳон дардли ҳақиқатлар кўзингизни ёшлантиради, дарёи азимдай мавжлантиради...

1. Бир бандаси бўлсам экан Бухоронинг

Эсимда, 1979 йилнинг апрель ойида таниқли драматург, ёзувчи Комил Яшин рафиқалари – машҳур хонанда, Ўзбекистон халқ артисти Ҳалима Носирова билан Бухорога ташриф буюрганди. Уларни аэропортда кутиб олиб, вилоят ижроқўмининг катта боғидаги меҳмонхонага жойлаштирдик. Бир оздан сўнг вилоятнинг энг катта раҳбари келиб, домлани, опани кучоқлаб, омонлашди. Кейин уларни “Чайка”да олиб кетди.

– Э, болам, – деди Яшин ака иккинчи куни эрталаб, – биласан-ку, катталарнинг иши кўп. Бирга юрсанг, олам-жаҳон ташвишлари жонингга тегиб кетади. Қўй, бугун шахсан ўзинг бизларни кўп жойларга обorasан. Ҳозир Файзулла Хўжаевнинг ҳовлисига борамиз. Биласанми у жойни?

– Биламан-ку, лекин ҳовли харобага айланган-да, – дедим андак хижолат аралаш Яшин акага боқиб.

– Майли, борини кўрамиз-да, шундай эмасми, Ҳалимахон, – деди Яшин ака кўзойнагини тақиб. Сўнгра машинага ўтиришди. Кўп ўтмай тор кўчалар оралаб, Файзулла Хўжаевнинг харобага айланган ҳовлисига етиб бордик. Ана шунда Ҳалима опа юрагини очди:

– Мен сенга айтсам, болам, – деди опа тўлқинланиб, – Файзулла Хўжа яхши одам эди. Менга Ўрта Осиё халқлари тарихи, айниқса, кўхна Самарқанду Бухоро ҳақида илк бор маълумот берган инсон эди у. Соҳибқирон Амир Темурнинг юришлари тўғрисида соатлаб эринмай, зўр завқ-шавқ билан гапириб берар эди. Шундай эмасми, Яшин ака, ахир сиз ҳам гувоҳ бўлгансиз-ку бундай суҳбатларга.

– Опанг тўғри айтаяпти, – деди Яшин ака менга қараб, – дафтарчангга мана бу зўр гапни ёзиб қўйгин. 1923 йилнинг бошларида Файзулла Хўжаев дўсти Мукамил Бурҳонов билан бирга Германияга боришади. Улар “даволаниш учун борганмиз” дейишган. Аслида ўз дардларига эмас, эл дардига даво излаб борганликлари ҳақиқатга яқинроқдир.

Яна бир гапни айтай: 1935 йилнинг куз оқшомларидан бирида Файзулла Хўжаев хонадонига “Ўзбекбирлашув” маҳкамаси ходимлари – Муинжон Аминов, Раҳматулло Музаффаров, Ота Хўжаев, мен ва Ҳалима опанг бирга боргандик. Ўшанда изтиробга тўлган Файзулла Хўжаев: “Эй Худо, Ўзбекистонимиз ўз-ўзини бошқарган, гуллаб-яшнаган кунини кўришни насиб этгин!” дея хитоб қилганди. Унинг сўзлари ҳамон қулоғим остида жаранглаб тургандек. Бухорои шарифнинг бундаин буюк фарзанди боши бадалига шунчалик кўп пул ваъда қилингандики, дунёдаги ҳеч бир одам бу қадар баланд “нархланмаган” эди. Булар эсингда турсин, болам. Қани эди, мен ҳам ундай Бухоронинг ҳақиқий бир бандаси бўлсам экан. Бу тупроқнинг ҳар зарраси тиллодан ҳам аълороқдир. Агар билсанг, Исмоил Сомоний “Тирик эканман, Бухоро қалъасининг девори мен ўзимман!”

дея наъра тортган экан. Ҳа, ана шундай улкан куч беради ўз фарзандларига Бухорои шариф!

– Кел, болам, – деди Яшин ака аллақандай изтироб ичида менга жиддий қараб, – шундай экан, юртимизнинг ҳар қарич ерини кўзимизга суртайлик.

2. “Вой, унинг кўзлари”

Файзулла Хўжанинг нураётган хайҳотдай ховлисида ўтирибмиз. Яшин ака жим, Ҳалима опа ҳам бир оз ликиллаб турган бошини эгиб, хаёлга толган эди. Бирдан опа йиғлагандай менга қаради:

– Ҳой, болам, бу ерга ҳеч ким қарамас экан-да! Ана қаранг, бир оппоқ шарпани кўряпман, ўша Файзулла Хўжанинг руҳи! Вой, унинг кўзларини кўрсангиз эди! Ажойиб, чиройли инсон эди раҳматли. Акамдай эди у киши. Русча, форсча, ўзбекчани, немис ва турк тилларини зўр биларди. Шундай одамни йўқотди-я...

Уни кўп марта кўрганман, суҳбатлашганман. Хотирамда қолган яна бир гапни айтай, – яна лутф бошлади опа, – 1935 йил баҳор кунларининг бирида дўстларининг даврасида мену Яшин ака ҳам бор эдик. Оналари – Райҳон Саидмурод кизи чойнак кўтариб кирди. Чой қуйиб берди. Ўшанда хаёлга чўмиб ўтирган Файзулла ака изтироб ичида онасига қараб: “Онажон, сиз мени бахтсиз қилиб дунёга келтирган экансиз. Мен ватаним, миллатим, халқим учун жонимни жабборга бериб ишляпман. Лекин мен бировларнинг буйруғини қул мисоли бажаришдан бошқа ҳеч нарса қила олмаяпман. Ахир бундай “инқилоб”ни хоҳламаган эдик. Биз фақат амирни ағдариб, адолатли давлатни барпо қилмоқчи эдик, – деди. Сўнгра ўксиб-ўксиб йиғлади. Вой, унинг кўзларини бир кўрсангиз эди. Бу бир дарёки, мавжлари поёнига етолмайсан. Маъносини такрор-такрор уринганинг билан талқин етолмайсан.

Келинг, болам, Жамол Камол деган ҳамшаҳарингизнинг “Файзулла Хўжаевнинг кўзлари” номли ажойиб шеърдан бир бандини сизга ўқиб берайин. Эшитинг:

Ажаб бир суврате, дўстлар, бокиб мен ҳар сафар дилсўз,
Ажаб бир чакнаган сиймо, ажаб бир порлаган юлдуз,
Бу кўзлар мунчалар шахло, бу кўзлар мунчалар маъюс,
Бу кўзлар айласа ҳар неки ошқору ниҳон айлар,
Бу кўзлар имтиҳон айлар, бу кўзлар имтиҳон айлар...

Бундай буюк инсон дунёга қайтиб келмайди. Ҳа, ҳа, келмайди! Бундай истеъдод эгалари ҳар бир халқ тарихида юз, икки юз йилда бир келиши мумкин.

3. Ибн Сино ва Файзулла Хўжаев

Афшонага қараб кетяпмиз. Яшин ака тарихни яхши билар экан. Ҳалима опа у кишидан ҳам билагон. Ҳазрат Навоийни, Фузулий, Машраб, Румий, Фаридуддин Аттор асарларини, ғазаллари, рубоийларини шундай айтардики, маза қилардингиз.

Яшин ака эса ибн Сино ҳаёти ва ижодини ниҳоятда яхши билар экан. Ўша кунларда бобомизнинг минг йиллик юбилеи муносабати билан турли мақола, қисса, драма, достону шеърлар тез-тез босилаётган эди.

– Мен ҳам бир нарса ёзаяпман, – деди Яшин ака менга қараб, – Ҳалима опанг бир оз хабардор. Шундай эмасми, Ҳалимаҳон, – деди Яшин ака баланд овозда. Чунки опанинг қулоғи кексалик боис андак оғирлашиб колган эди.

– Шунақа, – деди опа кафтини қулоғига қўйиб, – акангиз ибн Синонинг шайх ур-раис, файласуфлар сардори, ҳақимлар султони, олимлар халифаси ва боз шоир эканлиги ҳақидаги драма устида ишляптилар...

Шундан сўнг опа ибн Синонинг дунёдаги илк жарроҳ ва буюк шикастабанд бўлганлигини, шунингдек, кўпчиликка номаълум бир қанча кирралари ҳақида баралла сўзлади.

– Биласизми, йўқми, болам, – деди Ҳалима опа яна сўзини Файзулла Хўжага буриб, – Файзулла ака оксаб юрарди. Кўпчилик бунинг тарихидан беҳабар эди. Бу асорат унда касалликдан эмас, балки автомобиль халокатидан сўнг қолган. Бу тўғрида бизга ўзи гапирганди. 1925 йилнинг ёзида у Абхазиянинг чегара можаросини ҳал қилиш ишида қатнашади. Ўшанда аварияга учрайди. Боку шаҳрида шифокорлар унинг синган, суяклари майдаланиб кетган бир оёғини бутунлай кесиб ташламокчи бўлишган. Файзулла ака эса бунга розилик бермайди. Сўнгра унинг илтимоси ва дўхтирларнинг розилиги билан уни бухоролик табиблар даволаган. Гап шундаки, Файзулла ака онаси Райҳон Саидмурод кизига телеграмма юборган. Онаси икки табибни етаклаб, Бокуга тезлик билан етиб борган. Табиблар ибн Сино усулини қўлаб, оёқ суякларини жой-жойига қўйиб, тахтакачлаган ва Файзулла ака бир ой ичида ўз оёғи билан соғ-омон уйга кириб келган...

Буни қаранг, ибн Сино бобомизнинг донишмандлиги туфайли неча асрлар оша синиқчилик илми ривожланиб, самара бериб келмокда. Файзулла Хўжаев ҳам ана шу ноёб таълимдан баҳра олганлар, – илова қилди Ҳалима опа.

Сўнгра Абу Алининг гўзал бир лутфини баён этди. Ҳамон ўша ҳикмат – ҳақиқат дафтарчамда! Баъзан қанот чиқариб, нутқимга, ёзганларимга кўчади: “Мени касал кўргани чақирганларида, бемор подшоҳ саройида туғилганми ёки гадо кулбасидами, деб сўрамайман. Мен унга ўз виждоним амрию ўз фанимнинг талаблари асосида ёрдам бераман...”

– Қани эди, – деганди машхур хонанда шундан сўнг ҳаяжонини яширолмай, – ҳозирги ҳақимларимиз қалбида ҳам ибн Сино бобомизнинг мана шу сўзлари жаранглаб турса!

4. Ситорабону ва Ҳалима Носирова

Ўша куни Афшонада қад ростлаётган музей биносини кўриб, орқароқдаги кичик бокка разм солдик. Баҳор эмасми, ўриклар, гилослар гуллаган. Шабада эсиб турибди.

Шу пайт вилоят ижроқўми раиси Убайд Асадов (раҳматли) келиб қолди. У республика халқ депутати эди. Яшин ака Асадовни билар экан, шекилли, кадрдонлардек омонлашди. Ҳалима опа ҳам уни оналардек бағрига босди.

– Э, Яшин ака, опајоним-е, сизларни кўриб, бошим осмонга етди! Мен бўлсам, Тошкентда эдим. Ҳозиргина самолётдан тушдим. Сизларни излаб дарҳол орқаларингдан келяпман, – деди қувончини яширолмай Убайд ака.

– Яшин ака, сиз ҳам, опам ҳам чарчагансизлар. Анави чойхонага кириб, бир пиёла чой ичайлик.

– Убайдхон, – гап бошлади Ҳалима опа, – ҳозиргина нонушта қилганмиз. Келинг, ибн Сино юбилеи ҳақида сўзлашайлик. Яшин акангиз Абу Али ибн Сино юбилейини нишонлаш кўмитасининг аъзоларидан бири. Афшонада янги гаплар бўлса, кўмита аъзоларига айтиб берадилар. Шунақа эмасми?

Ижроқўм раиси хийла ўйга толиб турди, сўнгра завқланиб деди:

– Зўр гап шуки, тезда мана шу саҳнда юз нафар бола яйраб ўйнайдиган чиройли боғча куриб берамиз. Кеча фаолларимиз бу боғчанинг номини “Ғунча” деб аташ фикрига келдилар. Сизга маъқулми, опа?

Ҳалима опа бир оз паришонланиб, сукут саклади. Сўнгра:

– Убайдхон укам, – деди, – Афшона тарихини, ибн Синонинг қайси оилада туғилганлигини яхши билсангиз керак-а?!

Албатта, албатта, – деди Убайд ака киприклари пирпираб, – отасининг исми Ҳусайн, онаси эса Ситорабону бўлган. Шу қишлоқнинг сулув қизларидан бири.

– Яшанг! – хурсанд ҳолда Убайд акага кўзларини тикди Ҳалима опа, – “Ғунча” ўз йўлига. Боғчага “Ситорабону” деган номни кўйсак. Йиллар ўтиб, фурсати етиб, бу боғчага Ҳалима Носирова ном кўйган эди, дея эслаб юрарсизлар. Хўш, нима дейсиз, Убайдхон? Ахир Сиз вилоят ижроқўмининг раиси-ку.

– Тасанно, раҳмат! – дея ўрнидан туриб кетди Убайд Асадов.

Кейин Ҳалима опанинг кўлларини кафтига олиб, меҳр ила силади.

– Зўр, ажойиб ном. Ўз-ўзидан пайдо бўлди-я. Сен нима дейсан, шоир болам! – деди қарсақ уриб Яшин ака.

– Гўзал иш бўлди, Яшин ака, – дедим мен ҳам ҳаяжонимни яшира олмай.

– Ажойиб! – дея тағин хитоб қилди Яшин ака, – бу таклифни кўмита йигилишида, албатта, ўртага кўяман. Опангизнинг бу фикри катталарга ҳам маъкул бўлади!

5. “Дарё сенинг боқишингдан”

Афшонадан қайтаётганимизда суҳбатимиз мавзуи Абдурауф Фитратга кўчди. Опа тағин тўлқинланиб кетди:

– Фитрат домла билан Самарқандда, кейинроқ Тошкентда учрашиб суҳбатлашганмиз, – деди опа мен томонга бурилиб. – У киши ҳақида бир хорижий олим “Фитрат Бухоро халқ жумҳуриятининг ғоявий отаси, шеърлари эса миллий қайғуларининг манбаи” дея эътироф билан гапирган эди.

– Ҳа энди, Фитрат – Фитрат-да! У киши Туркистон маърифатпарварлари осмонида порлаган энг ёрқин юлдуз эди. Ҳам адиб, ҳам шоир, ҳам драматург, ҳам адабиётшунос, ҳам тарихшунос, ҳам публицист сифатида катта обрў қозонганди. “Шашмақом”ни ниҳоятда яхши биларди. Қанийди, ўша кунлар қайтиб келса-ю, Фитрат домланинг танбурни эшилиб-эшилиб чалаётганини кўрсайдингиз. Домла ҳазрат Навоийнинг “Қоши ёсинму дейин, кўзи қаросинму

дейин” матлаъли ғазалини шундай чиройли айтардики, кўнглингиз ором оларди. Ёки ўзининг “Бир оз кул” деган шеърини ажиб хиргойи қиларди. Мана, бир эшитинг:

Икки кўзим, малак юзим, севгилим,
Жонлар сенинг юзгинангдан айлансун.
Қизил гулим, қора кўзим, тилагим,
Дарё сенинг боқишингдан ўргилсин...

– Вой, болам, – дея менга жилмайиб қаради у киши, сурма кўзлари чакнаб кетди опанинг. – Майли, менам секингина куйлай шу кўшиқни. Комил акангиз бу кўшиқни ўзимизнинг даврамизда неча марта эшитган. Энди икковларинг бир маза қилинглар!

Ҳалима опа кўшиқни шундай чиройли куйладики, майин ва бамисли кўнғирок овоз баҳор эпкинларига кўшилиб, бағрингизда гўё тири камон мавжлар гуллаётгандай туюлар эди.

– Опажон, – дедим оҳангдан ҳузурланиб, – олтин калит ҳар қандай эшиқни очади, – деган экан ибн Сино бобомиз, – сиз эса олтин овозингиз ила неча-неча кўнгилларнинг эшиқларини очяпсиз. Тасанно сизга! Фитрат домламиз танбур, дуторни қойиллатиб чалган. Файзулла Хўжаев эса қанча-қанча санъатқору адибларнинг бошини силаган. Энди Сизга бир гапни айтайин: Ибн Сино бобомиз ҳам янги соз, яъни ғижжак устида неча йил бош қотирган. Албатта орзуларига етган. Ўшанда Абу Али бир шогирди кўлига ўзи ихтиро қилган мусиқа асбоби, яъни ғижжакни узатади. Шунда шогирд:

– Мен сизни дурадгор пичоғини ушламайсиз, деб ўйлагандим. Энди маълум бўлдики, пичоқ билан ёғоч ҳам бошқа билимлар сингари сизга таслим бўларкан. Бу билан руҳни даволаш ҳар қандай ғаму ғурбатдан тасалли топиш мумкин, устоз, – деган экан.

– Вой, болам, гапнинг отасини айтдингиз-ку, – деди Ҳалима опа хурсанд бўлиб. – Нима дейсиз, Яшин ака. Бу шоирингиз тарихни яхши биларкан-а!

– Тўғри-да, Ҳалимахон, бу укам калом индаллосини тўғри айтди. Зўр гап! Энди мен айтадиган бир тўртликни дафтарчангга ёзиб ол. Бу ҳам Абу Али ибн Синонинг рубойларидан бири. Мана, опанг ҳам, сен ҳам эшит, жумлаи олам ҳам:

Жаҳонда қолмади мен билмаган фан,
Не мушкул бўлса ечдим дониш илан.
Ва лекин бу ўлим отлиқ тугунни
Ечолмасдан ўтар бўлдим жаҳондан.

Ҳа, дунё армонларга тўла...

2008 йил

УЙҒУН ВА БОШҚА АДИБЛАР БУХОРОДА

Уйғун домла 1976–1984 йиллари – икки марта Бухоро вилоятидан Ўзбекистон Олий Кенгаши депутатлигига (Галаосиё сайлов округи) сайланган эди. Шу боис шахримизга тез-тез ташириф буюрарди. Ҳар гал у кишига ўзи ҳам, сўзи ҳам жон озиги бўлган шоир ва драматург Туроб Тўла, қувноқ ҳамда дилкаш шоир Зоҳиджон Обидов ҳамроҳлик қилишарди (уларни Оллоҳ ўз раҳматига олган бўлсин). Сайловчилар билан учрашувдан ташқари кўплаб туманларда шеърхонлик кечалари ўтказардик. Бир ажойиб суҳбатлар, воқеалар, ҳангомалар бўлардики, эшитсангиз маза қиласиз. Ўзим гувоҳ бўлган ўша саргузаштлардан айримларини қозоғга туширишга ҳаракат қилдим. Ўқиб кўринг, азиз китобхон, юз-кўзингизда табассум ўйнамаса, мен бенавбат...

1. “Бу наказингизни ҳозир гатоп қиламиз-да”

Уйғун домла депутатликка сайланганидан бирор йил ўтгач, Бухоро тумани маркази – Галаосиё шаҳарчасида кўркам маданият саройи қурилиши бошлаб юборилади. Нима бўлади-ю, бинонинг иккинчи қаватига келганда қурувчиларни бошқа бир муҳимроқ иншоотни тезроқ тугатиш баҳонасида олиб кетишади. Ишчилар шу кетганча икки-уч ой кўринишмайди, маблағ йўқлиги боисми, бино чалалигича қолиб кетаверади. Уйғун домла депутат эмасми, сайловчилар ҳар бир учрашувда шу бинони битказишга ёрдам беришларини такрор-такрор сўрашар, фалон мактаб,

фалон боғчамизни тиклашга ҳам ҳукуматдан пул ундириб беринг, дея «наказ»лар беришарди.

Уйғун домла эса гоҳида асабийлашиб, гоҳида босик жилмайиб, “хўп бўлади, айтганларингни албатта бажараман” дея астойдил ваъда берар, сўнг гапни айлантириб, бу масала маҳаллий ҳокимиятнинг иши эканлигини, хусусан, маданият саройи қурилишини чўзиб юбориш сиёсий жиҳатдан хато эканлигини айтиб, уни тезлатиш масъулиятини яна райқўм котиби ҳамда райижроқўм раиси зиммасига силлиққина қилиб юкларди. Шундай учрашувларнинг бирида залнинг ўртароғида ўтирган ўсма-сурмали, нозиккина бир аёл қўл кўтариб ўрнидан кўзғалди.

– Уйғун домулло, – деди у бир оз кимтиниб, – сиз бизни улуғ шоиримиз, яна айтсам, улуғ депутатимиз ҳам. Бизлар сизга ишонамиз-да! Ҳеч бўлмаса, шу саройни қурмаётган айбдорларни аниқлаб, битта фельетон ёзиб, газетага чиқиш қилолмайсизми?

Минбарда ўтирган Уйғун домла шу заҳотиёк жавоб қилди:

– Бу «наказ»ингизни hozирнинг ўзида гатоп қиламиз-да, кизим. Ҳой, Зоҳиджон ханда, – деди у киши пастда – олдинги қаторда ўтирган шогирдларига мурожаат қилиб, – сиз “муштум”чисиз. Шу бугунок “Туя гўшти еган бино” деган шеърий фельетон ёзасиз, хўпми! Сиз эса, мулла Тошпўлат, – деди менга хитобан, – шундай сарлавха остида зўр танқидий мақола ёзасиз. Бирини “Муштум”га, бирини эса вилоят газетасига чиқаришни мен бўйнимга оламан. Қалай, кизим, мақбулми шундай қилсак?

Нозиккина аёл “раҳмат, домулло, тўғри”, дея ўрнига ўтирди. Залда қарсақлар янгради.

Зоҳиджон акани-ку билмадим, лекин мен танқидий мақолани ёзганим йўқ. Тўғриси, ёзишга улгуролмадим. Негаки, бу гап вилоятимиз катталарининг қулоғига ўша заҳотиёк бориб етгач, матбуотда урилишдан кўрқишган, шекилли, маданият саройи қурилиши Уйғун домла жўнаб

кетмасданоқ бошлаб юборилган эди. Шуни айтадилар-да, катта одамнинг бир оғиз гапи йўқни йўндиради деб.

2. “Хурракни ким тортадир?”

Ромитан туманида Ҳамро Саидов деган ғоятда дилкаш, бағри кенг шоиртаъб киши бўларди (Илойим жойлари жаннатда бўлсин)! Бу одамнинг ёзувчилардан, санъат ахлидан дўст-биродари кўп эди. Хусусан, устоз адибимиз Одил Ёқубов билан оға-ини эканидан шахсан хабардорман.

(Ҳамро ака узоқ йиллар жамоа хўжалиги раиси, давлат хўжалиги директори бўлиб ишлаган, кейинги йилларда туман партқўмитаси саркотиби лавозимида фаолият юргизарди. Айтиб ўтиш жоиз: бу кишининг Гдлярдай инсон киёфасидаги махлукни ўз кабинетида бир уришдаёқ сулайтириб ташлагани, оғзи-бурнини қонга ботирганини ҳамон одамлар гапириб юришади. Ўшанда Гдляр Ҳамро акани порахўрликда айблаб, кўп миқдорда пул ва олтин топиб беришни талаб қилган экан. Ҳамро ака пок ва номусли раҳбар эмасми, ҳақорат “эваз”ига гурзидай муштини ишга солган. Оқибатда уни ўн йилга кесиб юборишади. Фақат мустақиллик туфайли фидойи ва олийжаноб инсон Сибирдан она-юртига қайтиб келишга муяссар бўлганди. Аммо инфаркт бўлиб, соғлиғини адои тамом қилиб. Бундан бир неча йил олдин машъум ўлим бу инсонни орамиздан бемаҳал олиб кетди. Биз бухоролик ёзувчилар Ҳамро аканинг “Қора кунлар” номли саргузашт қиссасини вафотидан сал олдинроқ чоп эттиришга муваффақ бўлгандик.)

Шу Ҳамро акамиз бир куни менга қўнғироқ қилиб қолди:

– Тошпўлатжон. Салом, укам, омонмисиз? Бу, Уйғун акамиз келибдилар, деб эшитдим, ростми?

– Рост, рост! – дедим.

– Тоза занглаб кетдик-ку, жигар. Эртага Ромитанга олиб келмайсизми? Зўр бир учрашув ташкил қилиб бераман.

Тошпўлат Ҳамидга таклифимни айтувдим, рози бўлди. Қани, эртага етиб келинглар.

– Бўпти, Ҳамро ака. Сиз таклиф киласиз-у, биз бор-маймизми?

Шундан сўнг учрашув жойи, ўтказилиш вақтини келишиб, саркотиб билан хайрлашдим.

Иккинчи кун Ромитанда чинакам адабиёт байрами бўлди. Уйғун домла, Туроб ака, Зоҳиджон ханда, раҳматли Тошпўлат ака тўлиб-тошиб шеърлар ўқиб беришди, дилўртар қўшиқлар янгради.

Кечқурун Ҳамро ака барчамизни боғга – бир пиёла чойга таклиф этди. Тўғриси, зиёфат жуда қуюқ бўлди. Тошпўлат ака партқўмита котиби эканлигини ҳам унутган, нукул “теша тегмаган” латифалар айтар, Зоҳиджон Обидов, Ҳамро ака билан “ичакузди” аскияларни тўхтатмасди. Боғда гўё қаҳқаҳа гулхани ёнарди. Шу тариқа зиёфат ярим кечагача давом этди. Барчамиз Бухорога қайтмай, боғда тунайдиган бўлдик. Ҳамро ака бош мезбон эмасми, хоналарни тақсимлай кетди:

– Уйғун ака, манави “люкс” сизга. Айвонда кичик Тошпўлат билан муҳарриримиз Жўра Фозил, ўнг биқинингизда Туроб ака билан Зоҳиджон Обидов, чап биқинингиздаги хонада эса, мен билан Тошпўлат Ҳамид дам оламиз. Биз икки жўрани пародамиз бир хил, – деди кулганча саркотиб, – розимисиз шунга?

– Биз рози, – деди Уйғун домла бош силкиб.

Ҳаммамиз ўринларимизга кириб олгач, чироқлар ўчирилди.

Хийла сокинлик ҳукм сурди.

Бир вақт босинкирабман, шекилли, уйғониб кетдим. Қарасам, Уйғун домла узун чолворда елкасига катакли, бесўнақай костюмини ташлаганча ҳовлида юрибди.

– Ҳа, домлажон, нима бўлди? – дея сўрадим воқеанинг тагига ета олмай, – уйқунгиз қочдимми?

– Уйқунг қочдими эмиш... Дард бўлди, бало бўлди, – норози оҳангда гапира кетди Уйғун домла. – Эшитяпсанми,

Ҳамро аканг битта ҳўкизни обкелиб, бўғизляяпти шекилли. Нега анграясан, хурракка кулоқ сол, хурракка...

Дархол чироқни ёқдим. Ҳайхотки, Уйғун домла ётган “люкс”нинг чап биқинидаги хонадан чидаб бўлмас даражадаги хуррак овози тараларди. Масалани англагач, гапни ҳазилга бурмокчи бўлдим:

– Шунга шунчами, домла. Райқўм билан обқўм хуррак бўйича ким ўзарга баҳслашяпти, холос.

– Кул-а, кул, масхарабоз, – деди Уйғун домла ҳамон шаштидан тушмай. – Қани, дарров ҳаммаларини уйғот. Мен ухламагач, колганларгаям уйку йўқ. Тез бўл.

Ноилож ўнг тарафдаги эшикни такиллабдим.

– Кираверинг, мулло Тошпўлат, – дея ичкаридан овоз берди Туроб ака, – биз уйғокмиз, кулокка пахта тикиб ётувдик. На илож. Нима, Уйғун ака уйғокмилар?

– Ҳа, уйғоклар, ташқарида. Чиқиб, ўзингиз тинчит-масангиз.

Туроб ака дархол ўринидан туриб, ташқарига йўл олди. Зоҳиджон ака ҳам хохолаганча қўлтиқтаёқни дўкиллаб, у кишига эргашди. Мен эса чап томондаги – “қўшоғиз милтик”дан хуррак ўқи отилаётган хонани қаттиқ-қаттиқ уриб, тез ортимга қайтдим.

Туроб ака секин мени четга имлади.

– Укам, “Жигули”ни тезда ўт олдилинг. Бухорога қайтмасак бўлмайди. Кўряпсиз-ку, акаларингиз хурракда ўнинчи тезликни олишган. Уйғун ака бўлса, пашша пар урсаям ухлолмайдилар. Асаблари чатоқроқ...

– Бўпти, Туробжон ака, ҳозир тойчокни ҳозирлаймиз-да, – дея машина томон буриляётганимда Тошпўлат ака билан Ҳамро Саидов ичкаридан шошилишч чиқиб келишди. Иккови ҳам гап нимадалигини сезишган, бир оз ўсмоқчилаб сўрашди:

– Тинчликми, Уйғун ака? Қаёққа шошиляпсизлар? Бу ер обқўмнинг боғидан яхшироқ, тинчроқ, шекилли.

– Раҳмат, миннатдормиз. Жуда зўр дам олдим, – деди Уйғун домла костюмини кия туриб, – икковингга битта саволим бор лекин.

– Марҳамат, Уйғун ака, эшитамиз.

– Айтинг-чи, Ҳамробой, хурракни ким тортади?

– Иби, Уйғун ака, нозик савол бердингиз-ку, – жилмайди Ҳамро ака, – агар айтсам, шу сабил қолгур хурракни эркак тортади-да!

– Бекорларни айтибсиз, – бош чайқади Уйғун домла, – билмасангиз билиб қўйинг: хурракни дуррак тортади!

Ўртада шундай беғубор қаҳқаҳа кўтарилдики, Тошпўлат Ҳамид қорнини ушлаганча, Ҳамро Саидов кўзларидан ёш оқизиб, Зоҳиджон ака хохолаганча, Туроб Тўла эса ингичка овоз билан завқланишар, уйғониб кетган қоровул эса ҳангманг эди...

3. “Вой-бўй, даҳшат экан-ку” ёки бир байтбарак тарихи

1982 йил, май ойининг сўнгги кунлари эди. Уйғун домла ўша садоқатли шогирдлар курсовида яна Бухорога келди. Галаосиёда – сайловчилар билан учрашувдан сўнг меҳмонларни “Ромитан” давлат хўжалигига элтадиган бўлди.

– Ие, мулло Тошпўлат, яна хурракбозликками? – сўради Уйғун домла жилмайганча.

– Йўқ, устоз, дурракбозликка! – деди шу заҳоти менинг ўрнимга Зоҳиджон ака. Роса кулишдик.

Бизни хўжалик марказида кучоқ-кучоқ гулларга кўмиб кутиб олишди. Маълум бўлдики, адабий учрашувга хали бир соатча вақт бор экан. Шу туфайли бир оз ҳордиқ чиқаргани боғ томон яёв йўл олди. Саркотиб Ҳамро ака шошилинич вилоят марказига чақирилган экан. Бошқа мезбонлар орасида райкўмнинг мафкура бўйича мудираси – Сайёрахон исмли ниҳоятда сулув, машҳур мусаввир Чингиз Ахмаров

суратларида ифодалангандай кўрам ва бежирим аёл ҳам бор эди. Кетиб боряпмиз-у, барчамиз бу аёлга қараб, тамоман лол эдик. Хусусан, Уйғун домла. “Вой-бўй, дахшат экан-ку”, дер эди у киши ҳар замонда. Бироқ, орада ийманиш ва андиша, одоб борлиги боис ҳаяжон, ҳиссиётларни жиловлаб, дамимизни чиқармасдик.

Бокқа етиб келиб, ихчамгина ҳовуз устида қурилган шийпончада дам ола бошладик. Дастурхонда минг турли ноз-неъматлар. Бир пиёла чойдан сўнг мезбонлар узр сўраб, клубни ҳозирлагани кетиб қолишди. Ҳалиги гўзал аёл ҳам.

Ёлғиз ўзимиз қолгач, кайфияти чоғ Уйғун домла таклиф қилиб қолди:

– Туробжон, “дахшат”ни кўрдиларинг! Бир байтбарак қилмаймизми?

– Сизни тушундим, Уйғун ака, – деди Туроб ака майинлик билан, – ёшлик эсга тушдими дейман-да, яъниким, ишқ дарди кекса қалбни ҳам булбул қилур, дегандай. Биз тайёр.

– Яшанг, шоир, – завқланди Уйғун домла, – унда мулло Тошпўлат, сиз қоғоз ва қаламни ҳозирланг.

Мен дарҳол ён дафтарчамни қўлга олдим.

Уйғун домла бирпас хаёлга толгач, бир байт шеър айтиб юборди. Шу захотиёқ ёзиб олдим, сўнгра дафтарча бир-бир давра айланди: ёздик, чиздик, ўчирдик, хуллас, ишкий байтбарак тайёр бўлди.

– Энди би-ир баланд овозда ўкинг, – деди Уйғун домла мамнунлик билан. Топширикни бажарганимдан сўнг, “зўр бўпти” дея шундай таъкидлади: – Мулло Тошпўлат, хоҳланг бу шеърни анави хурлиқога беринг, чор дарवेशидан унга ҳадя бўлади. Журъат этмасангиз, ўзингизда турсин. Вақти келиб, бирор жойда ёритарсиз, Тўғрими, Зоҳиди ханда, ошиқи ганда?

– Албатта-да, устоз, – дея хоҳолади Зоҳиджон ака.

Тўғриси, хафа бўлмасин деган андишада шеърни Сайёрахонга бермадим. Тағин ёшгина, оилали жувон ҳақида

ортиқча гап-сўз ҳам таркалишини истамадим. Чунки эл оғзига элак тутиб бўлмади-да.

Лекин мана, орадан кўп йиллар ўтди. Устозларимиз бир-бир оламдан кўз юмишди. Барчамизни мафтун этган ўша сулув синглимиз эса, бугун ширин-шакар неваралар қуршовида. Демак, ўша байтбаракни энди бемалол ёритиш мумкин. Зеро, шеър қахрамони ва бошқа китобхонлар ҳам гўзаллик дегани шоир халқига қанчалар илҳом бағишлашига, улар қалбини булбулигўёга айлантиришига имон келтирсалар, ажаб эмас. Марҳамат, ўша ишқий байтбарак сизнинг қўлингизда:

Уйғун:

Эй, фалак, мактанма кўп, бизда ҳам Сайёра бор,
Сочлари сумбул мисол, кўзлари хуммора бор.

Туроб Тўла:

Бир келиб, Шош шаҳридин ишқида бўлдик адо,
Кўйида дилхасталар бағри чок, садпора бор.

Зоҳиджон Обидов:

Демаким садпора, балки чин девонадир,
Машраби шайдо манам, васлида оввора бор.

Тошпўлат Аҳмад:

Ҳой гўзал, лол бўлма кўп, лоф калом алдамчидир,
Гар десам, бизнинг билан Зоҳиди маккора бор.

Туроб Тўла:

Мен дедим: “муштум”чи у, илмасин қармоғига,
Эй, иним хушёр туринг, чалгали ноғора бор.

Зоҳиджон Обидов:

Урнама кўп, Тошпўлат, урнашинг зое кетар,
Рози бўл, поччанг бўлай, қалбима ёр-ёра бор.

Тошпўлат Аҳмад:

Мен дедим: бундай пари қаримас, ёшга раво,
Бир илож айлаб уни обкочаман, тайёра бор.

Уйғун:

Чўзмангиз гапни ҳа деб, барингиз модапараст,
Йўқ эса сизни тийиб кўйғучи Сайёра бор...

4. “Тирик шоирларни кўрганмисизлар?”

Қайси йили эканлиги аниқ эсимда йўқ. Лекин май ойининг ўрталари эди. Оближрокўм сессияси тугаб, ташқарига чиқарканман, бир одам мени имлаб чақирди (бу киши узок вақт вилоятнинг нуфузли раҳбарлик лавозимини бошқарган, айти пайтда бошқа бир туман фирқа кўмитаси саркотиби бўлиб ишларди. Исми шарифларини шартли равишда “Н.В.евич” деб аташни лозим кўрдим).

– Менга қара, ука. Уйғун ака келган эмиш. Эртага биз томонларга олиб ўтмайсанми? – деб қолди Н.В.евич, – биз иккимиз жўра. У кишиям депутат, биз ҳам шу. Мажлисларга бирга қатнашамиз. Мен яқинда Тошкентга борганимда Уйғун акани таклиф қилиб қолувдим. Нима дединг, олиб борасанми?

– Албатта-да, Н.В.евич, – дедим мамнуният билан, – ҳозир обқўм дачасига боряпман, уларни кўндириб, кейин сизга жавобини кўнғироқ қилиб айтаман.

– Шундай қил, ука, – би-ир шеърни хуморидан чиқайлик. Бизам шоир. Сен билмасанг ҳам Неъмат Амин биледи бизни шоирлигимизни, – жилмайди Н.В.евич, – яхшиси, тилпон-пилпон қилиб ўтирма, мени тополмаслигинг мумкин. Эртага соат бирларда тўғри олиб боравер, сизларни кутаман...

Кейинги куни белгиланган вақтдан ярим соатча олдин етиб бордик. Қарасак, айтилган жойда одам зоти кўринмайди. Қаршидаги маданият уйи биноси ҳам бўм-бўш. Мехмонларни машинада қолдириб, райқўм биноси ичкарасига кирарканман, коровул тўхтатди.

– Ким керак, оға?

– Н.В.евич!

– У киши банд, ҳеч кимни қабул қилмайдилар.

– Кечирасиз, – дедим энсам қотиб, – ҳеч кимни қабул қилмасалар ҳам, мени қабул қиладилар. Бориб айтинг. Тошкентдан катта меҳмонларни обкелганман.

– Эй, оға, ўзбекмисиз ўзи? Сизга ўзбекча гапиряпман. Райқўм бобо банд. Гастинсада укол оляптилар, дўхтирлари келган, – овозни баландлатиб, уқтира кетди қоровул, – менга ҳеч кимни қўйма, деганлар.

– Акахон, – дея сал паст тушиб илтимос қилдим қоровулдан, – унда бўлим мудириними, учинчи қотибними, чақиринг бўлмаса.

Қоровул “бу бошқа гап” деганча узун йўлакка йўналди. Райқўм қотибининг махсус дам оладиган хонаси қаердалигини яхши билардим. Шу боис фурсатни ғанимат билиб, тезда ўша ёққа жадалладим. Бориб, қора дермантин эшикни очсам, йўлак кираверишида нозиккина, баланд пошнали туфли, ёнида бесўнакай, бир жуфт эркакча этик. Эшиги қия турган қўшни хонадан ғалати овоз эшитилади:

– Вой-вой, ўлдирдинг-ку, астарок, синдирдинг-ку белни. Хой, маржаҳон, айланай сендан, астарок деяпман сенга.

– Ничево, Н.В.евич, потерпити немножко.

Ҳеч нимага тушунолмаё, ним очик турган эшикни икки-уч бор тақиллатдим.

– Вот, дурак ахранник, – сўқинди аёл киши норози оҳангда, – чем стучать чай принеси, шай килтир мунда...

Ёшлик эканми ёки ташқаридаги меҳмонларни интиқ қилмаслик талвасаси боисми, тоқат қилолмай, эшикни очиб, ичкарига мўраладим. Не кўз билан кўрайки, Н.В.евич диванда ярим яланғоч ҳолатда юзтубан ётар, ғоятда хушбичим, семизгина аёл у кишининг оёқларига миниб олиб, белини, елкаларини эзиб-эзиб уқаларди.

Аёл менга кўзи тушиши билан сакраб ўрнидан турди.

– Вот, чуқинған малай, нашёл время смотрет.

Эшикни тезда ёпиб, ижирғанганча ортимга қайтдим. Қоровул бетоқат бўлиб мени ахтарарди. Меҳмонхона

томондан келаётганимни кўриб, фиғони фалакка чиқиб кетди.

– Ҳой, боди бола, инсофинг йўқ экан-ку сени. Энди райқўм бобо “онамни кўзимга кўрсатади”. Ишдан ҳайдайди.

Уни тинчлантираётгандим, кўзлари бежо Н.В.евич келиб қолди. Менга кўзи тушгач, бир оз важоҳатидан тушди.

– Ҳа, Аҳмаджон (мени шундай деб атарди у), нима қилиб юрибсан? Бошқа вақт қурувдими сенга? Нима бало, ё пойлаб келдингми? – дея шумшайди кайфи баланд Н.В.евич.

– Кўйсангиз-чи, Н.В.евич, – дедим норозилигимни яширолмай, – ўзингиз меҳмонларни таклиф қиласиз-у, келсак – бу аҳвол.

– Иби, Аҳмаджон, мен кимни таклиф қилибман? Ёдимда йўқ-ку.

Кечаги гап-сўзларни эслатдим.

– Иби, эсим курсин мани, – бирдан хушёр тортди Н.В.евич, – кайф билан хаёлдан кўтарилипти-да. Кел, хафа бўлма, ҳозир ҳаммасини зўр қиламан. Уйғун акани ўзи қаерда?

– Ташқарида, машинада ўтириптилар.

– Энди, укам Аҳмаджон, сенга айтсам, бел чатоқ. Радикулитим бор, – нолиганнамо гапира кетди Н.В.евич, – анави маржахонни Бухородан чакиртирувдим, эски танишлардан. Массажни зўр қилади-да ўзиям, вой-войлатиб юборади-е! Сенам мени ёшимга кир, кейин биласан радикулит нималигини. Манга қара, яна айтиб юрма Уйғун акага боя кўрганингни. Сен аклли боласан-ку. Ростини айт, оқ туя кўрдингми, ё йўқ?

– Оқ туя ҳам, қора туя ҳам кўрганим йўқ, – дедим бепарво оҳангда, – фақат белингизга миниб олган бўталокни кўрдим, холос.

– Иби, ана маҳмадона, сенам анави Саид Аҳмадга ўхшаб сатирикмисан нима бало?

– Мен-ку сатирик эмасман, Н.В.евич, – дедим жиддий қилиб, – лекин Уйғун домла ўзлари билан катта бир сатирикни обкелганлар, “Муштум”чи!

– Нима-чи?

– “Му-уш-тум”чи! – дона-дона қилиб таъкидладим, – “Муштум” журналида ишлайди, Зоҳиджон Обидов деган шогирдлари, ўзиям фелъетонни қийиб ташлайдиганлардан.

– Иби, ҳали пилъетон ҳам бўламиз шекилли-ку, – саросималанди. Н.В.евич.

– Бўлмасам-чи, уларни шахсан таклиф қилиб, кутиб олиш ўрнига меҳмонхонангизда бепарво ўтирсангиз, ёзмай нима қилади, ёзади-да.

– Ўв, шоир бола, кўп жаҳлимни чиқарма лекин, – тутакиб кетди саркотиб, – ҳозир айтдим-ку сенга, ҳаммасини зўр қиламан деб, зиёфат ҳам тонг бўйи бўлади, фақат оғзингдан гулламасанг бўлгани. Тушундингми?

– Тушундим, Н.В.евич, гап бундоқ бўпти-да.

– Ҳе, отанга раҳмат. Қани юр, бўлмасам.

Бирин-кетин меҳмонлар истикболига шошилдик. Н.В.евич бора солиб Уйғун домлани кучоклаб олди. Кейин бошқалар билан ҳам бағирлашди.

– Ие-ие, қайси шамол учирди, Уйғун ака? Хуш кўрдик, хуш келибсизлар, – мулозамат қила кетди саркотиб, – узр куттириб қўйганим учун. Шу десангиз, давлиям озгина кўтарилипти. Ана, Аҳмаджон кўрди, укол олаётувдим. Тўғрими, Аҳмаджон?

Н.В.евич жавобимни ҳам кутмай, меҳмонларни райқўм биноси ичкарасига бошлади. Кабинетига киргач, дарҳол телефон дастагини кўтариб, рақам терди.

– Менга қара, ҳўв бодича, – дея уқтира кетди у кимгадир, – ҳозир дўмкултурани тахлайсан, тушундинг! Мактаб болачалар, кутубхоначи, милиса болалар, муаллимлар қолмасун. Бозорни радиосидан ҳам эълон қил, хоҳлаганлар бўлса, кирсун. Ишқилиб, зални тўлдир. Уйғун ака келганлар, бир культурни

мероприятия ўтказайлик... Қалай бўлди, Уйғун ака? – дея қандайдир ифтихор билан гапира кетди Н.В.евич, – ҳозир ярим соатдан кейин ҳаммаси гатоп бўлади. Энди ўзингиз яхши биласиз. Бўлсанг, биринчи бўл экан. Нима десангиз, ерни тешади-да!.. Ё нотўғрими? Ҳа, яшанг. Менга қара, Аҳмаджон, – нимадир эсига тушиб, мен томонга ўтирилди Н.В.евич, – сен ука, бир дўмкультурага боргин, камчиликлари бўлса, айтиб тузаттир. Мен ўзим бу азиз меҳмонларни зериктирмайман...

Маъқул деб қабулхонага чиқарканман, ортимдан етиб келган Н.В.евич “бир минутга” деб мени тўхтатди:

– Аҳмаджон, сендан бир илтимос. Меҳмонларни номи-фамилияси, касби-кори, унвон-пунвонлари, ишқилиб, ҳаммасини бир қоғозчага ёз. Шпаргалка дегандай. Мен учрашувни ўзим бошлайман, кейин сен давом эттирасан. Келишдикми?

– Келишдик! – дея Н.В.евичнинг очик турган кафтига қўл ташладим...

Оз эмас, кўп эмас, орадан бир соатлар ўтгач, маданият уйида юз эллик-икки юз чоғли одам тўпланди. Залда боғча боласидан тортиб, соқоли кўксига тушган чоллар, бозорчию милиса болалар ҳам бор. Н.В.евич меҳмонларни бошлаб кираркан, “қани, қарсак бўлсун” деб юборди. Гулдурос қарсаклар остида улар сахнага кўтарилишди. Н.В.евич йигирматача ордену медаллари тақилган костюмини кийиб чиққан экан, қарасангиз кўзларингиз қамашади. Бир вақт у киши савлат билан ўринларидан кўзғалиб, микрофонга яқин келди.

– Қани, ҳўв бодичалар, жим ўтуринглар, тинчлик сақлансин.

Зал хийла тинчигач, Н.В.евич бир ихтиро қилгандай, ўртага савол ташлади:

– Қани менга айтинглар-чи, сенлар умрларингда тирик шоирларни кўрганмисизлар?

Зохиджон ака “во-ха-ха” деб юборди. Зални ҳам қийкирик, кахкаха босиб кетди. Қарасам, Туроб ака жилмайиб бош чайқар, Уйғун домланинг эса қовоклари осилганди.

– Қани хўв. Тише, тише деяпман, хўв бодичалар, – зални тинчлантирмоқчи бўлди яна Н.В.евич, – нимага куласанлар? Мен тўғриси айтяпман, бундан олдин тирик шоирни кўрмагансанлар. Кўрган бўлсаларинг ҳам сурат-пуратини газетаю китобларда кўргансанлар, уларни ҳаммаси ўлиб кетган. Мен бўлсам, тирик шоирларни олиб келдим. Қани, бир қарсак бўлсин! Энди буларни сенларга таништирай.

Н.В.евич бурун устига кўзойнак кўндириб, мен ёзиб берган шпаргалкани қўлга олди:

– Мана бу киши, филдай одам, – табассум қилди Н.В.евич, – Раҳматулло Отақўзиев Уйғун бўлади. Иби, Уйғун ака, сизни отингиз Раҳматулломи?

Уйғун домла бош силкиб, тасдиқлади.

– А, Уйғун нима, лақабингизми? – сўради Н.В.евич таажжубда.

– Тахаллуслари! – дедим мен чидаёлмай.

– Аҳмаджон, сен жим ўтир, маҳмадоналик қилма. Агар билсанг, бизни Бухорода тахаллус демайди, лакаб дейди, – уқтира кетди Н.В.евич, – тўғрими? Ҳа, яшанлар... Уйғун акамиз зўр шоир, дараматург! Ҳамзайуфга ўхшаганда-а? Э, бор бўлинг, домулло. Кейин бу киши лауреат а-ака-демик. Э табриклаймиз, академик ҳам бўлган экансиз-да, Уйғун ака. Қойил сизга-а. Яна айтсам. Бу киши мендай депутат. Мажлисларга бирга қатнашамиз. Қани, бир қарсак бўлсин бу кишини шаънига!

Қарсаклар ёғилгач, Н.В.евич давом эттирди:

– Уйғун акани ёнларига ўтирган манави кичкина одам Тўла Туроб бўладилар.

Кимдир, пастдан Тўла Туроб эмас, Туроб Тўла, деб тузатган бўлди.

– Ҳай, нима фарқ қилди, бор ана сенингча бўлсин – Туроб Тўла. Розимисан? – дея бўйнини чўзиб жилмайди Н.В.евич, –

бу кишиям шоир, дараматург, қўшиқчи шоир. Ие, Тўла ака. Ашулаям айтар экансиз-да. Бугун бир маза қилиб эшитамиз чоқи сизни.

Залда биров кулар, биров анграйган, бировлар эса саркотибнинг савияси ҳаминқадарлигидан хижолат чекар эди.

– Энди мана бу учинчи киши, – овозини баландлатди Н.В.евич, – Зоҳиджон Обид бўладилар. Бу кишиям шоир, қўшиқнавис. Ие, сизам қўшиқ айтасизми? Зўр-ку! Яна бу оғайнимиз сатирик, пилетончи. Бизларни пилетон-милетон қилиб юрманг тагин, Зоҳиджон ака, ҳа шундай бўлсин. Энг зўри шундаки, – бирдан мен ёзиб берган қоғозчага кўз ташлади Н.В.евич, – Зоҳиджон акамик кишлок хўжалиги ходимлигидан ўсиб чикқанлар. Зўр касблари бор. Аслида бу киши мол дўхтир, яъне, ветеринар шоир!

– Масхарабозлик! – деб юборди ўзини тиёлмай Уйғун домла.

– Н.В.евич, шпаргалкадагини тўғри ўқинг, – дедим мен ҳам ўрнимдан сал кўзгалиб, – Зоҳиджон ака ветеринар эмас, ве-те-ран! Уруш ветерани!

– Иби, шундайми? Кўз қурсин-а, кўз. Қарибмиз-да. Ҳай, ана сенингча бўлсун: ве-те-ран. Менга ўхшаган ветеран! – ишшайди кўксидаги нишонларни кўрсатиб Н.В.евич.

Зал яна чайқалиб кетди. Хусусан, Зоҳиджон аканинг ноўхшов “хо-хо”си томошабинлар кулгисини баттар кўзғатарди.

Кайфи ҳамон баланд Н.В.евич бир оз саросималанди. Кейин ўзини ўнглаб, томоқ қириб, ҳеч нима бўлмагандай мени кўзлари билан имлаб кўрсатди:

– Манави тўртинчи бола ўзимизни маҳаллий шоир Аҳмаджон Тошпўлат бўлади. Таништирмасам ҳам ўзларинг буни яхши биласанлар. Қани, Аҳмаджон, энди навбат сенга. Бу ёғини ўзинг давом эттир.

Шундан сўнг Н.В.евич виқор билан ўрнига бориб ўтирди.

Менга қийин эди, азоб эди. Қадрли меҳмонларни ҳарчанд

таъриф этмайин, ижодларини таъриф-тавсифламайин, бари бир ўрнига тушмасди. Табиийки, шеърхонлик кечамиз ўзига яраша ўтди. Лекин ўшанда Уйғун домланинг вазминлиги, босиклигига қойил колгандим. У кишига қараб фариштасифат Туроб Тўла ҳам, йўқ жойдан аския тўкиб, барчани кулдирадиган Зоҳиджон Обидов ҳам гўё ҳеч бир нохуш воқеа рўй бермагандай қисқа-қисқа чиқишлар қилдилар. Энди ўйласам, устозларимиз тўпланган ўз китобхонлари кайфиятини ўйлашган, уларда заррача гуноҳ йўқлигини ҳисобга олишган экан.

– Мулла Тошпўлат, – деганди ўшанда Уйғун домла йўлда келарканмиз, – аввало, хаёлни бўлма, рулни тўғри бошқаринг. Сўнгра шуни унутмангки, бизнинг ҳар кунимиз – бир тарих. Яхши воқеа ҳам, нохуш воқеа ҳам унутилмас солнома. Вақти-соати келганда буларни қаламга олинг. Ҳозиргина бўлиб ўтган томоша ҳам эсдан чиқмасин. Сиз ҳали ёшсиз, ҳаётнинг баланд-пастини кўп кўрмагансиз. Шундай бўладики, маънавиятнинг кўчасидан ўтмаган чаласаводлар фақат биринчи бўлишга интилишади. Йўлини қилиб, бўладиям. Бўлгач, бодапарастлик қиладими, масхарабозлик қиладими, фарқи йўқ. Меники тўғри, деб юришади ва бошқаларниям ўз ортларидан эргаштиришга ҳаракат қилишади. Чунки у биринчи-да! Нима дедингиз, Туробжон, Зоҳиди ханда? Тўғрими? Афсуски, халқимиз кўпинча турли ўйинлар, ўйинчиларга, лўнда айтсам, буюк алданишларга ишониб юради. Аммо бундайларнинг умри қисқа. Вақт деган улуғ ҳакам ҳаммасини ўз ўрнига қўяди, албатта, ўз ўрнига қўяди! Сиз эса, укам, кўрган-кечирганларингизнинг барини қайд этиб бораверинг. Тарих ҳеч қачон кўмилмайди, у бир куни калкиб чиқади...

Азиз китобхон! Кўряпсиз, Уйғун домла насиҳатларини ерда колдирмадим. Хуш-нохуш кечинмаларни баҳоли қудрат тасвирлашга ҳаракат қилдим. Баҳолаш эса Сизга тан.

5. “Расво ниҳоллар экан”

1978 йилнинг апрель ойи эди. Авжи баҳор, ҳамма ёқда яшнаш-яшариш. Туманлардаги бир ҳафталик учрашувлардан сўнг Уйғун домла ва ҳамроҳларини Бухоро педагогика институти (ҳозир Бухоро университети)дагилар таклиф этиб қолишди. Бордик. Институт эшиги олди тирбанд. Профессор-ўқитувчилар, талабалар кутлови ва қуршови остида меҳмонлар катта залга киришди. Ректор Жума Намозовнинг кириш сўзидан кейин таниқли олимлар Уйғун домланинг ҳаёти ва ижод йўли хусусида маърузалар қилишди, бир гуруҳ талабалар шеърларидан ёд айтишди. Кайфияти кўтарилган Уйғун домла очилиб-сочилиб, хотираларидан сўзлади, янги ғазалларидан ўқиб берди. Туроб Тўла, Зоҳиджон аканинг чиқишлари ҳам авж пардаларда ўтди.

Табиийки, учрашувдан сўнг бир пиёла чой берилди. Залдан чиқиб, институт ховлисига, у ердан бокка қараб йўналдик. Олдинда профессор Жума Намозов билан Уйғун домла, қолганлар эса орқароқда кетяпмиз.

– Мана бу боғни, Уйғун ака, – дея овозини баландлатди ректор бошқалар ҳам эшитсин кабилида, – беш йилча бўлди барпо этганимизга. Албатта, ҳашар йўли билан. Юз хилга яқин ниҳоллар ўтказдик. Ниҳолларни Сурхондан, Қашқадарёдан, Жиззаху Тошкентдан, эҳ-ҳе, кўп шаҳру кишлоклардан талабаларимиз, домлалар олиб келишди. Мана бу гулларимизга каранг, райхондан тортиб гулхайригача бор, назаримда саксон хил бўлса керак.

– Зўр бўпти, – дея маъқуллади Уйғун домла мамнуният билан, – савоб иш қилибсиз. Одамдан яхшилик қолиши керак-да, шундай эмасми?

– Албатта-да, Уйғун ака, келажак авлод учун қилдик бу ишларни, – дея сўзни илиб кетди Жума Намозов, – энди сизга, домлажон, яқиндагина тугатган янги бир ишимизни кўрсатай. Десангиз, фонтанча курдик. Ҳой, Саиджон, – дея

орқага юзланиб, озғингина, бўйчан бир йигитни чакирди ректор, – югур, фонтанни очиб юбор, бир маза қилиб томоша қилайлик.

Йигит жадаллаб кетгач, боғ ичкарасига қараб бурилдик. Тўғриси, боғ кўрса-кўргулик эди, чаманзор, роҳатижон. Фаввора ёнига келдик. Унинг атрофига арчага ўхшаган, игнабарг ям-яшил ниҳоллар ўтказилган.

– Мана бу ниҳолларни, – дея яна ифтихор билан сўзга киришди профессор Жума Намозов, – икки ҳафтача олдин Самарқанддан обкелдик. Номи – туя, домлажон. Янаги йили келинг, ўзиям, туямисан туя бўлади-да, яъни туя баробар ўсмаса, ҳаммасини кўпориб ташлайман.

– Ҳозироқ кўпориб ташланг, – деди Уйғун домла тунд ва норози қиёфада шарт орқага бурилиб, – расво ниҳоллар экан.

Бечора ректор ва бошка мезбонлар хангу манг қолишди. Ахир, улар Уйғун домлага баъзи дўстлари қўйган “туяқуш” деган номдан тамомила беҳабар эдилар-да...

6. “Шу бола сал овсароқми дейман?”

Бир гал домлаларни Навоий туманига олиб бордик. Гуруҳ йўл бошловчиси обкўмнинг ўша пайтдаги мафкура бўлими мудирини Абдулла Музаффаров эди. Катта меҳмонлар келишибди, деб биринчи котибдан тортиб оддий ходимларгача атрофимизда. Ҳар бир учрашув байрамона руҳда ўтарди. Айниқса, туман кўмитаси бўлим мудирини Аҳмад Ҳамидов деган киши (Оллоҳ раҳмат қилган бўлсин!) давраларга кўр кўшиб турарди. У Зоҳиджон ака билан тил топишган, шекилли, нукул аскиябозлик қилар, оҳори тўқилмаган латифалар айтиб, барчани бетиним кулдирадди. Тўғриси, Аҳмаджон акани “Навоийнинг афандиси” деганларича бор эди.

– Укам, сизни онангиз кулиб туриб тукқанми ёки туға туриб кулганми? – дея сўрагани Уйғун домла завқланганча.

– Ундай десангиз ҳам тўғри, бундай десангиз ҳам тўғри, Уйғун ака, – деганди у самимий оҳангда, – минг йилда бир кепсиз биз ёқларга, хурсанд бўлинг дейман-да. Бир тўйиб кулса, ўн марта палов егандай бўларкан киши. Сизлар бўлса, юз мартадан кулдиларинг, шундай эмасми, домлажон?

– Яшанг, тўғри айтдингиз. Ие, шошманг, укам, – бирдан хушёр тортди Уйғун домла, – ҳали куруқдан-куруқ бизни оч жўнатасизлар, шекилли.

Бўлди кулги. Шу баланд руҳда машиналарга ўтириб, Самарканд худудига яқин Ҳазора деган жойга бордик. Бу ерда райқўмнинг кўркам боғи, унда катталар учун махсус қурилган меҳмонхона бор экан. Ярим кечгача давом этган зиёфатдан сўнг меҳмонлар боғда тунаб қоладиган бўлишди.

– Укажон, – дея мени четга имлади Абдулла ака Музаффаров, – ишим жуда кўп. Мен Бухорога қайтишим зарур. Эрталаб Самарқанддан машина келади. Меҳмонларни кузатиб, сўнгра қайтарсиз. Хушёр туринг. Тагин домлаларни биров хафа қилмасин.

Абдулла акани жўнатгач, яна хийла суҳбатлашдик. Сўнг белгиланган хоналарга кириб, ётадиган бўлдик.

– Сиз тўрдаги хонага ўтасиз, – деб колди Аҳмад Ҳамидов Уйғун домлага тавозе билан.

– Ие, шунаками? – дея унинг ортидан эргашди Уйғун домла. “Хушёр туринг” деган топшириқ олганим боис мен ҳам улар изидан боравердим.

– Бу хона, сизга айтсам, домлажон, табаррук хона, – мақтай кетди завқланганча бўлим мудирини, – Ойбек домла ҳам ўлимларидан бир ой олдин шу хонада тунаб кетувдилар...

– Ие, шунаками, шу-шунаками? – кўзлари катта очилиб, лаблари осилди Уйғун домланинг.

Аҳмад Ҳамидов эса мақташда давом этарди:

– Бу диван-каравотни қаранг, бай-бай. Пуржиналари таранг. Бу кеча маза қиласиз, домлажон. Мани айтди дерсиз, бир чўзилиб кўринг.

– Рахмат, рахмат, чўзилгандай бўлдим, – асабийлашиб, дона-дона уктира кетди Уйғун домла, – келинг, шу диван ҳам, хона ҳам табарруклигича қолсин. Бизга оддийси ҳам бўлаверади. Қани, бошланг бошқа хонага.

...Устознинг айтгани вожиб бўлгач, бўлим мудир иши кўплигини айтиб, кетиб қолди. Уйғун домла ўринига кира туриб, мендан сўраб қолди:

– Мулла Тошпўлат, бу болани кўпдан танийсизми?

– Кўпдан, СамДУда олдинма-кейин ўқиганмиз, хушчақчақ йигит.

– Шунақа денг? – қошлари тугунчаланди Уйғун домланинг, – хушчақчақлиги рост-ку, аммо сал овсарроқ, бефаросатроқ эканми дейман.

Мен “билмасам” дегандек елка қисиб, хайрли тун деганча, ўз хонамга кириб кетдим.

7. “Биз шунақа зўр йигитмиз-да...”

Шоир Сайёр билан кўп йиллик кадрдонман. Шу киши туфайли қабри нурга тўлгур Тўлқин билан ҳам ака-ука тутингандик. Шу боисдан уларни Бухорога тез-тез таклиф этардим. Келишарди. Дала шийпонларида, мактаблар, ўқув юртларида қизгин адабий учрашувлар ўтказардик. Ҳали-ҳали эсимда: 1988 йилнинг май ойлари эди. “Шеърхонлик” муносабати билан уларни Жондор туманидаги жамоа хўжалигига олиб бордим. Ҳовуз бўйидаги серсоя, кўркам дала шийпонида икки-уч юз чоғли одам тўпланган. Учрашув бошланишидан олдин Сайёр ака қулоғимга шипшиди: “Укам, ҳар галгидек менга охирида навбат берсангиз”. Билардим. Сайёр ака давра сўнгида тўппа-тўғри одамлар орасига чиқар, турли хангомалар, латифалардан айтиб, барчани хушнуд этар, беш-ўнта ишқий шеърларидан ўкиб бериб, олқишлар селини ёғдиртирарди. Шуни назарда тутиб, “бўпти, акам, сиз айтгандек бўлади” дея микрофонни қўлга олдим. Бирин-кетин Ғулом Шомуродов, Музаффар

Турсунов, сўнгра Тўлқин ва мен чиқишлар қилдик. Навбат Сайёр акага келганда, билмадим, хаёлимга тўсатдан келдими, ёки қизиқчилик йўлигами, шундай деб гап бошлабман:

– Азиз юртдошлар, эшитгансизларми ёки йўқми, ҳозир сизларга бир воқеани маълум қилмоқчиман. Бундан йигирма йилча олдин тошкентлик бир олғир йигит Бухорога келиб, нихоятда гўзал, паричехра бир шоира кизни ўғирлаб кетиб, турмуш қурган. Ўша ўғирланган киз бугунги ардоқли, истеъдодли шоира опамиз Гулчехра Жўраева бўлади. А “ўғри” йигит эса ҳозир сизлар билан юзма-юз ўтирган мана шу шоир Сайёр бўлади. Навбат у кишига!

Бундай қарасам, Сайёр акам беҳад хурсанд, бош чайқаб, ғурурланиб, керилиб ўтирибди. Бировлар хайратда, бировлар чапак чалишарди. Шу пайт олдинги қаторда ўтирган томошабинлардан бири – новча, озгинроқ йигит ўрнидан хиёл кўзғалди. У менга қарата тожикчалаб шундай деса бўладими:

– Акамулло, ин шоиратона афташон худди афти дуз барин будаст (бу шоирингизнинг кўриниши ҳам ўғрига ўхшар экан).

Гуриллаб кулги кўтарилди. Тўғриси, бошқалар қатори мен ҳам ўзимни тўхтатолмасдим. Сайёр ака билан Тўлқин ҳам новча бола кулгили зўр гап айтган бўлса керак деб, қарсақ чалиб, жилмайишарди.

Қийкирик бир оз босилгач, Сайёр ака мандан секин сўради:

– Бу акамиз нима дедилар, Тошпўлатжон?

– Бу акамиз айтаяптиларки, – дея таржима кила кетдим, – бу шоирингиз кўринишидан ҳақиқий бў-ўз болага ўхшар экан...

Мамнун бўлиб, кайфияти кўтарилган Сайёр ака ҳалиги новча йигитга қарата “биз шунақа зўр йигитмиз-да, акаси” дея кўкрак керганча давра ўртасига чикди...

САИД АҲМАД БУХОРОДА

1. “Бухорода ҳам ер кимирлайдими?”

1976 йилнинг авжи баҳор пайтлари эди. Ардокли ва мумтоз шоира опамиз Саида Зуннунова (Илоҳим қабрлари нурга тўлсин!) таваллудининг 50 йиллиги Бухорода ҳам нишонланиши керак эди. Тайёргарлигимиз зўр: уч-тўрт жойда учрашувлар белгиланган. Маъракадан бир кун олдин (қайси кунлиги аниқ эсимда йўқ) окшом соат ўнларда устоз Саид Аҳмад, Саида опа, Ойдин Ҳожиевани кутиб олдик. Улар Самарқанддан кечроқ чиққанлари боис кечикканларини айтиб, узр сўрашди. Меҳмонларни яқинда фойдаланишга топширилган басавлат “Бухоро” меҳмонхонасига жойлаштирдик.

– Қалайсан, шоир, – деди Саид Аҳмад домла жомадонларини жой-жойига қўйиб, ювиниб-гараниб олганидан сўнг, – яхши юрибсанми?

– Раҳмат, домла, ёмонмас.

– Қўй-чи, сен бола бизни нечанчи қаватга обчиқдинг?

– Ўн биринчи қаватга, хонангиз – люкс, домла.

– Люксинг курсин, пастроғи йўқмиди? Бу ердан тушишимизни ўйламабсан-да. Қани, бир айвончасини кўрсат менга бу люксингни.

Бирин-кетин айвон (балкон)га чиқдик. Устоз бир дам нурларга чулғанган эски шаҳар обидаларига тикилиб тургач, пастга қаради.

– Вой-бўй, жуда даҳшат-ку, – деди бош тебратиб, – ўв, шоир бола, ростингни айт: Бухорода ҳам ер кимирлайдими, йўқми?

– Зилзила демоқчимисиз?

– Ҳа-да, болам.

– Кўркманг, домла. Бухоро сейсмик зонага кирмайди, кимирласа ҳозиргача кимирларди-да.

– Ўв, болам, худо биледи, деб айт. Биласан-ку, худонинг каромати бисёр! Ҳозир бориб, учта парашют топиб келтирасан. Мабодо, ер кимирласа, опаларинг билан пастга сакраймиз...

Кула-кула меҳмонлар билан хайрлашиб, уйга жўнадим. Ёрабким, устознинг кўнглига солган эканми, ё башоратми, эрталаб соат саккизларда шундай кучли зилзила бўлдики, Бухорои шариф бунақасини ҳеч қачон кўрмаган бўлса керак. Ўша дақиқаларда меҳмонхонага яқинлашган эдим. Машина рули кўлимдан чиқиб кетди. Қарасам, кўркувдан бақирган ким, вой-войлаган ким, хуллас, даҳшат эди. Бир оз саросимадан сўнг меҳмонхонага югурдим. Не кўз билан кўрайки, пастда – биринчи қават йўлагиди Саид Аҳмад домла, Саида опа, Ойдинхон қалт-қалт титраб туришар, рангларида ранг қолмаган эди.

– Ўв, бола-я, пишмаган бола, – дея менга норози қиёфада гапира кетди устоз, – бунақа дабдабали жойдан кўра бизни битта вайрона дала шийпонига жойлаштирсанг бўлмасмиди. Обкўмингдан ўргилай сени, югур опангга сув топиб кел, адоий тамом бўлди-ку бечора.

Гўё Бухорода зилзила бўлганига, азиз меҳмонларнинг оғир аҳволга тушишларига ўзим айбдордек, дўконга қараб югурдим...

2. “Бу бинони “ЦКча”, бунисини “Шум” деб атанг...”

Саид Аҳмад домланинг 60 йиллик юбилейлари арафаси эди. Авжи баҳорда устозни Бухорога таклиф этдик. Илтимосимиз инобатга олингач, домлани энг аввал Шофирконга олиб борадиган бўлдик. Бу ерда Жўракул

Орипов деган киши туман раҳбари бўлиб ишларди. Уруш кечган, ниҳоятда хокисор, олий мактаблар таълимини кўрмаган бўлса-да, дехқончиликни пухта эгаллаган пок ва соддадил раҳбар эди (жойлари жаннатда бўлсин, илоҳим!)...

Устозни гулларга кўмиб, самимий кутиб олишди. Саид Аҳмад домла аввалдан танишлиги боис Жўракул Орипов билан бағирлашиб кўришди, сўнг бошқалар билан ҳам. Шу ернинг ўзида қизгин суҳбат бошланиб кетди. Қийкирик кулги авж олди.

– Сиз зўр шоирсиз-да, Саид Аҳмад ака, – деди устознинг кўлтиғидан кўлини ўтказиб олган Жўракул Орипов, – мана энди, оғайни, бизни ишларимизга ҳам бир баҳо беринг.

– Қайси ишларингизга, райқўм бобо?

Жўракул ака домлани чеккароққа бошлади.

– Мана бу уч қаватли бинони бир йилда курдик. Райқўмни янги биноти Иттифокнинг гербини кўринг, гербини. Шу гербни баландроғига байроқ ўрнатамиз. Мана бу бино эса бизнинг янги “ЦУМ”имиз, яъни Марказий универсалний магазин. Қалай?

– Зўр, Жўракул ака, – деди Саид Аҳмад домла мазза килиб кулганча, бир гап айтайми?

– Айтинг, шоир.

– Манови райқўм биноти эмас, ҳақиқий ЦКча бўлибди. Иттифокни герби, байроғи бўлгач, ЦКча бўлмай нима бўларди. Шундай эмасми?

– Тўғри, Саид Аҳмад, тўғри-ю, лекин бир оз...

– Энди Жўракул ака, – дея яна завқланиб кетди устоз, – мана бу биноти “ЦУМ” деманг, “ШУМ” денг, яъни Шафирканский универсалний магазин.

– А, буям тўғри, шоир. Ҳов, менга қара, – дея юзланди Жўракул Орипов орқароқда келаётган бир ходимига, – эртага ЦУМни олиб ташлаб, “ШУМ” деб ёздир. Саид Аҳмад – доно, улуғ шоир. Улуғ одамнинг гапини ерда қолдириб бўлмайди...

3. “Ўша бахтли шоир биз-да...”

Шофиркон маданият саройидаги учрашувдан сўнг Саид Аҳмад домлани Жилвон томошасига олиб борадиган бўлишди. Машинада кетяпмиз. Жўракул Орипов йўл бўйи туманнинг келажак истикболи хақида сўзлар, Жилвон чўли ўзлаштирилаётган, янги боғ-роғлар, хўжаликлар, турар-жойлар барпо қилинаётганини ифтихор билан ҳикоя қилар, ҳар замон “қалай, Саид Аҳмад ака, зўрми?” – дея сўраб қоларди. Устоз ҳам завқланганча “зўр эмас, Жўракул ака, жуда зўр, олтин” деб кўярди. Нима бўлди-ю, машина бир чайқалиб кетди.

– Ўв бала, каллангни жойига қўйиб ҳайда, – дея ҳайдовчининг оркасидан никтади Жўракул ака, – мен тарихда ёмон отлиғ бўлиб қолишни истамайман. Биласанми, машинада мен билан бирга улуғ бир шоирни олиб кетяпсан. Бир кор-хол бўлса-я... Худо сакласин. Нима дедингиз, Саид Аҳмад ака?

– Рост, Жўракул ака, мен бир оддий шоир, сиз бўлсангиз, номдор раҳбар... Эртага газеталарга бирин-кетин никролог чиқиб қолса, мен эмас, энг аввал ўзингиз жавоб берасиз.

– Ана мен айтмадимми? – дея кўзлари бежоланди раҳбарнинг. – Ўв, шофёр, каллангни жойига қўйиб ҳайда машинани...

Орага хиёл жимлик чўкди. Ҳайдовчи радионинг кулогини буради. Ундан ғоятда сўлим бир кўшик янграр эди:

Йўқламаган ҳар кунинг йилча бўлурми, хай-хай,
Шунчалик шафқат билмас дилча бўлурми, хай-хай.

Васлингнинг умидида дунёдан ўтиб боргум,
Қаноатда Саида филча бўлурми, хай-хай.

– Ана бу ашулага борман-да, Саид Аҳмад, – дея сўзга киришди яна Жўракул ака бош тебратиб. – Ўв, менга қаранг, сиз ромончи шоирсиз-а?

– Ҳа, Жўракул ака, биз ромончи шоир, – тасдиқлади устоз мамнунлик билан.

– Энди сиз ҳам, оғайни, ашула-пашула ёзиб туринг, халқни оғзига тез тушасиз. Ё нодурустми, Саид Аҳмад?

– Сиз айтасиз-у, Жўракул ака, нодуруст бўладими? Бўпти, шу кундан бошлаб ашула-пашула ёзганим бўлсин.

– Бу бошқа гап, шоир, – дея хурсанд жилмайди котиб. – Менга қаранг, Саид Аҳмад, ҳозир “ҳай-ҳай” ашуласини эшитдик-а? Шуни ким ёзган?

– Саида Зуннунова деган шоира.

– Э, ҳа, шундайми? Ўв, менга қаранг, шу аёлни эриниям зўр шоир дейдилар-а? Бечора, қамокларда ётиб келган эмиш. Биласизми уни?

– Ўша бахтли шоир биз-да, Жўракул ака!

– Иби, шундайми?..

Ўртада беғубор кулги кўтарилди.

4. “Ноёб” галстук

Саид Аҳмад домланинг етмиш беш ёшга кириши арафаси. Устоз қаламкаш дўстлари, шогирдларидан Одил Ёқубов, Ўткир Ҳошимов, Носир Фозилов, Неъмат Аминовлар билан бирга Бухорога ташиф буюрибди. Мен ўшанда “Бухоро ҳақиқати” вилоят газетасида бош муҳаррир бўлиб ишлардим. Азиз меҳмонларнинг келиши негадир мендан “сир” тutilган. Бировдан эшитиб, улар ҳузурига шошилдим. Сўраб-суриштириб, Неъмат Аминовнинг куёви – Аҳмаджонларникига бордим. Зиёфат қуюқ, суҳбат, қаҳқаҳа авжида экан.

– Ҳа, болам, сенам каттакон бўб кетибсан-да, – дея бағрига босганча “узиб” олди Саид Аҳмад домла, – нега бизни кутишга чиқмадинг?

– Узр, устоз. Келишларингдан беҳабарман.

– Ҳой, кўзойнак бола, менга қара, – дея юзланди устоз чеккароқда ўтирган вилоят ҳокимлиги ходимига, – сен айтмовдингми бунга?

— Бу кишини топ-тополмай, котибаларига тайинловдим, — дея чайналди ходим.

— Кечирасиз, — дедим кулганча, — ёлгон гапириб нима қиласиз? Котиба штати қисқарганига олти ойча бўлди-ку.

— Тушунарли, — деди Саид Аҳмад домла аллақандай “сир”ни англагандай бўлиб, — айт-чи, эртага ҳокиминг бизни соат нечада қабул қилади?

— Тўқкизу нол-нолда!

— Бўпти, сенга жавоб, ишинг жуда кўп сенинг. Ўзимизнинг одам келди, хор бўлмаймиз...

Кўзойнакли киши кетгач, суҳбат янада қўр олди.

Эрталаб белгиланган вақтда ҳоким қабулхонасига чикдик.

— Озгина кутасизлар, — дея узр сўрагандай бўлди ҳоким ёрдамчиси, — қабулларида киши бор.

Кутдик, кутавердик — ўн, ўн беш, йигирма дақиқа. Вақт ўтиб борарди. Ўртада сукунат ҳукмрон. Ниҳоят, тоқати тоқ бўлган Саид Аҳмад домла менга қаради.

— Мухаррир болам, бу нечанчи қават?

— Ўн иккинчи.

— Ростингни айт, бу ерда зилзила бўлмайдими?

— Зилзила ҳокимга кириб-чиққанимиздан кейин бўлади, — дея менинг ўрнимга жавоб қилди Ўткир Ҳошимов.

— Ўв, болам, нафасингни иссиқ қил-е. Бухородаги ер қимирлашнинг мазасини мен татиб кўрганман. Ҳозир ётган меҳмонхонангнинг оёғи осмондан келувди. Ўзинг гапириб бер, шоир буларга. Бу гал парашютни унутганинг йўқми?..

“Парашют” воқеасини Одил акага айтиб беришга улгуролмадим. Эшик очилиб, ҳоким меҳмонларни ичкарига таклиф этиб қолди. “Қабул маросими” ғоят қисқа бўлди. Ҳоким иши тиғизлигини, ҳозир қайсидир туманда мажлис ўтказиши зарурлигини айтиб, узр сўраган бўлди. Сўнг тугмачани босиб, ёрдамчисини чақирди. У киргач, кўзи билан имлаб, ички эшикни кўрсатди. Ёрдамчи йигит тезда кириб, ингичка, узун ғилофли бир нарсани олиб чикди.

– Энн-дии, – дея ўрнидан кўзгалди ҳоким сал жилмайиб, – Саид Аҳмад домла, мана бугун сиз етмиш беш ёшга кираётган экансиз. Табриклаймиз. Мана шу савғони кичик бўлсаям, катта ўрнида кўрасиз.

У ярим газча келадиган ингичка ғилофдан кизгиш гулли, узун галстук (бўйинбоғ) чиқарди.

– Муборак бўлсин, домлажон, илойим юз ёшгача шу галстукни тақиб юринг.

Табаррук ёшга кираётган нуроний устоз лолу ҳайрон эди. Қолганлар ҳам. Барчанинг кўнглидан бир ҳадик кечарди: олай деса, олишга арзимаydi. Олмай деса, вилоятнинг бош раҳбари совғани узатиб турган бўлса. Ажабо, устоз қайси йўлни танларкин?

– Раҳмат, ҳоким бова, раҳмат! – дея сарак-сарак қилганча сўзлай кетди устоз. – Вой-бўй, бу ноёб бўйинбоғни қаердан топдингиз-а? Жа машаққатлар чекибсиз-ку! Ўткир болам, сен бир кара бунга, ўзиям Американскийми дейман.

– Қарибсиз, устоз, галстук билан галстук ўртасида фарк бор. Бу мировой галстук. Парижники!

– Сен ҳам танимас экансан бўйинбоғ деган зормандани, – сўзни илиб кетди Одил ака, – буни анави кўзи қисик японлар тўқиб чиқаришган, атайлаб Саид Аҳмад ака учун. Хўш, сен нима дейсан, Носир козоқ?

– Вой-баёв, бовурларим, – дея галстукни кўлига олди Носир Фозилов. – Агар билсаларинг, бунақа бўйинбоғни фақат Африкада негрлар боғлаб юришади. Қутлуғ бўлсин, устоз, сизга жа ярашади-да, шунақаси!

– Қани, мен ҳам бир кўрай-чи, – деди Неъмат Аминов галстукни кўлида астойдил айлантириб, – жа зўрку-а? Буни узунлигини каранг. Нақ икки метрча келади-я! Устоз, хурсанд бўлинг, бунақасини чирок ёқиб ахтарсангиз ҳам тополмайсиз. Фақат бўйинга эмас, белингизга боғлаб юрсангиз ҳам бўларкан. Манави лапарчасини биқинга осилтири-иб юрасиз, лазгинларга ўхшаб...

– Бўпти, Неъмат болам, бўпти, хурсандман. Яқинда сен ҳам олтмишга кирасан. Агар маъқул тушган бўлса, сенга берақолдим шу зормандани. Бошқа совға кутма мендан. Манави ҳоким бовангдан иккимизга табаррук тўёна бу.

Мехмонлар бири олиб, бири кўйиб, хохолаганча ўринларидан кўзғалишди. Лифтга яқинлашарканмиз, ёрдамчи мени чакириб қолди.

– Ҳокимга қараркансиз.

Ичкари кирсам, ҳоким ҳамон тик турганча важоҳатли, юз-кўзлари терлаб кетганди.

– Устозу жўраларингизни гапини эшитдингизми? Бу ҳоким экан деб андишаям қилишмайди-я! – деди у тунд қиёфада. – Нима, мен ёмон совға бердимми?

– Ёмонмас-у, лекин кўп яхшиям эмас-да, – дедим рўйи-рост, – шундай улуғ ёзувчи етмиш беш ёшга киради-ю...

– Бўлди, тушунарли, сиз ҳам ўшаларни биттаси – гапни аямайсиз, қайсарсиз. Мени эмас, уларни қўллайсиз. Майли, боринг, учрашувларга ўзингиз бош бўлиб, яхши ўтказинг. Тағин хафа бўлиб кетишмасин улар, ҳаммаси “Муштум”чи!..

Ўша куни Бухоро туманида, кейин Қоракўлда шундай тантаналар бўлиб ўтдики, таърифига тил ожизлик қилади. Халқ, оддий китобхон Саид Аҳмад домлани, қолган барча адибларни бошларига кўтаришди. Юбиляр устозга зарбоф тўнлар кийдиришди. Одил Ёқубов, Ўткир Ҳошимов, Носир Фозилов, Неъмат Аминовларнинг ҳам ҳурматлари жойига қўйилди. Бунини, албатта, маънавиятнинг, ёзувчи заҳмати, сўз кудратининг кадрига етадиганлар қилишди. Ҳар қалай, “ноёб галстук” воқеасидан кейин бўлиб ўтган бундай самимий учрашувлар менинг ҳам кўнглимдаги хираликни тарқатгандай бўлди.

ҚАДИМ-ҚАДИМДАН БУЁН...

1978 йил март ойининг охирлари эди. Москвадаги Марказий Адабиётчилар уйининг қаҳвахонасида шоир Ҳабиб Саъдулла (Оллоҳ раҳматига олган бўлсин!) билан чой ичиб ўтиргандик. Бир пайт: “Йигитлар, ёнларингда ўтирсак бўладими?” – дея сўраб қолди нуроний бир киши соф ўзбек тилида.

Ўгирилиб қарасак, тепамизда машҳур шоир, оташин адиб Мирзо Турсунзода, ёнида эса шогирди Шавкат Ниёзий туришибди.

– Марҳамат, устоз, мана бу ёкка – тўрга ўтинлар, – дея ўрнимиздан кўзғалиб, саломлашдик. Атрофга разм солсак, дарҳақиқат, қаҳвахона тирбанд. Дўстларимиз курсига оҳиста чўкди.

– Хўш, йигитлар, қайдан келгансизлар? – сўради Турсунзода устоз мулойимлик билан.

– Биримиз наманганлик, биримиз Бухородан, – дедик лутф билан.

– Раҳмат, ажойиб! Лекин бир нарсани сўрасам майлими?

– Сўранг, устоз, юрагингиздагини эшитайлик, – дедим хушнудлик ила.

– Мана, кўряпсизлар. Ўзбекчани яхши билар-канман-а?! Тўғрими? – дея мулозамат билан менга қаради. – Хўш, кадрдонларим, сизлар-чи? Тожик тилини биласизларми?

– Биламиз, домла! Тўғриси, мен яхшироқ биламан, – дедим у кишига ва шогирдига қараб.

Шу пайт Ҳабиб хурсанд бўлиб, тожик тилида бурро-бурро сўзлай кетди:

– Не, жўражон, – деди у менга қараганча шахло кўзларини пирпиратаркан, – ман ҳам тожикиро хуб медонам.

Кейин мен устоз Ғафур Ғуломнинг машҳур шеърідан айта бошладим:

Якин куда-кудағай, кадим-кадимдан буён,
Бирининг ўғли тожик, келини ўзбек қизи.
Отаси фарғоналик, модари аз Бадахшон,
Она тилиси тожик, аммо ўзбекдир ўзи.

– Ғўзал! Офарин! – деди устоз мамнун ҳолда. Шавкат Ниёзий эса “Тасанно! Тасанно!” деганча кўлини кўксига кўйди. Ҳабиб Саъдулла эса “Ўзбегу тожикнинг дили ҳам, тили ҳам, хаёти ҳам, баёти ҳам бир – оханрабо! Шундай эмасми, устоз”, – деди хурсанд бўлиб.

– Албатта-да! – деди Мирзо домла кўзлари қувончдан порлаб. – Бир гапни айтай: Жомийлару Навойлар, Айний ва Қодирийлар дўстлик тамал тошини кўйганларки, ўша кадрдонлигимиз ҳозиргача давом этаётир. Масалан, Жалол Икромий билан Абдулла Қаххор дўст бўлишган. Ёки Пиримқул Қодиров билан Фотих Ниёзий, Одил Ёқубов билан Фазлиддин Муҳаммадиев, Лойик билан Абдулла Орипов, Мўмин Қаноат билан Эркин Воҳидов бир-бирларига қўлқанот бўлиб ижод қилишяпти. Мен эса Миртемир билан кадрдонман. Зулфия ва Гулчеҳра Сулаймоновалар опасингилдек учрашиб, кўришиб туришади. Ҳозир Душанбеда кўплаб ёш қаламкашлар етишиб келишяпти. Сизлар ҳам улар билан дўст бўлиб, ижодий ҳамкорлигимизни давом эттиришларингиз керак. Зуллисонайн ижодкор бўлишга нима етсин?! Тўғрими, укажонларим?

– Тўғри, – дедим самимият ила у кишига қараб, – Бухорога келинг, сизни шогирдларингиз билан кутиб олишга тайёрмиз.

– Ташаккур, – деди Мирзо домла, – аммо сизлардан бир оз хафа бўлганмиз...

– Нега, устоз?

– Гап шундаки, Садриддин Айнийнинг ҳовлисини, унинг ёнидаги масжидни вайрона қилиб қўйибсизлар. Менга айтишди. Хусусан, устоз Айний ёшлигида таҳсил олган ўша масжид хор-зор бўлиб ётибди экан. Ёки раҳбарларингиз бундан беҳабарми?

Бирпас тараддулланиб қолдим. Устоз ҳаммамизнинг кўнглимиздаги оғриқли гапни топиб айтаётганди.

– Ўтган йили Бухорода дахшатли зилзила бўлганди. Кўплаб иморатлар қатори Айний бобомизнинг уйи ҳам, унинг ёнидаги масжид ҳам зилзилага дош беролмаган. Биз, бухоролик шоир-ёзувчилар раҳбарлар билан бирга Ғиждувонга бориб, ҳолатни ўргандик. Зарар кўрган биноларни, жумладан, Садриддин Айний ҳовлиси ва масжидни таъмирлаш лозим, деган хулосага келинди. Ҳозирда у ерда иш қизғин. Яқин кунларда Соктаре қайта чирой очади. Сентябрь ойида устознинг юз йиллигини нишонлаш кўзда тутилган. Шу муносабат билан ажойиб боғ ҳам барпо этиляпти. Боғ ўртасида устоз Айний бюстини ўрнатиш режалаштирилган. Вилоятнинг шаҳар ва туманларида юбилейга тайёргарлик авжида. Бухоро шаҳридаги кўчалардан бирига, қатор мактабларга устознинг номи берилган. Устоз номи билан юритиладиган вилоят мусикали драма театри қайта жиҳозланыпти. У кишининг “Дохунда” асари юбилей муносабати билан сахналаштириляпти...

– Тасанно, укажон! – дея ҳаяжонланиб ўрнидан туриб кетди Мирзо домла. – Менга нотўғри хабар етказишган экан. Шунча ишлар бўлаётган экан-у, мен ноўрин хафа бўлиб юрган эканман-да. Устоз Айнийнинг қариндош-уруғларига, вилоят ва туман раҳбарларига менинг миннатдорчилигимни, албатта, етказинг. Насиб этса, юбилейга бораман. Сизлар ҳам Душанбега бориб туринглар...

Афсуски, устоз Мирзо Турсунзода ўша учрашувдан кўп ўтмай оламдан ўтди. Устоз Айний кезган кўчаларни, у киши яшаган уйни, таҳсил олган масжидни зиёрат қилса, умрига умр қўшилармиди... Устоз Айнийнинг отаси Шофирконнинг Маҳаллиболо кишлоғида барпо этган масжидни тавоф этиб, унинг гўзал устунига ўйиб ёзилган “Дунё яхшиликдан яралган, яхшилик ила равнақ топгусидир” битигини ўқиб, ҳайратга тушармиди. Биз, бухороликларнинг кадриятларга нечоғлик содиқлигимизни кўриб, яна бир бор тасанно айтармиди? Ахир, одамзод дунёга ё ибодат, ёки иморат учун келади. Иморатни ибодатга айлантириш эса дунёдаги камдан-кам халқларга насиб этган. Устод Айний ва Мирзо Турсунзода каби улуғлар ана шундай бахт насиб айлаган зотлар эдилар. Шу боис улар икки халқ қалбида абадий яшайверадилар.

УСТОЗ ИКРОМИЙ САБОҚЛАРИ

1. Сўғдийларнинг авлоди...

Жалол Икромий домла билан устозу шоғирд сифатида кўп жойларда бирга юрганмиз. Қачон юртга келса, дарҳол телефон киларди:

– Ман омадам, Тошпўлотжон! Шумо нағзми? (Мен келдим, сиз яхшимисиз?) – дерди. Сўнгра ўзбекча гапирарди. Чунки домла ўзбек тилини ниҳоятда яхши билар, хусусан, Абдулла Қахҳор, Одил Ёкубов, Пиримкул Қодиров, Саид Аҳмад, Абдулла Орипов ва бошқа шоиру ёзувчилар билан тез-тез мулоқотда бўлар ёки улар билан хат орқали муносабат ўрнатганди. Устоз, хусусан, Абдулла Қахҳор билан жуда кадрдон эди. Улар ўртасидаги дўстлик – устод Айнийдан мерос. Бу ҳақда бир неча марта сўзлашганмиз.

– Абдулла Қахҳор бир қадар шўх, ҳазилкаш, хушзабон ва хушмуомала киши, – деганди Икромий домла бир суҳбатда, – лекин ҳар кимга ҳам эмас! У лаганбардорлик ва хушомадгўйликни, иккиюзламачилик ва сохталикни ёмон кўрар, ёлғон-яшиқ сўзламоқни билмасди. Ўрни келса, қаттиқ гапирар, аяб ўтирмасди. Гоҳо эса чилпарчин қилиб ташларди. Ҳеч кимдан кўркмасди. Дўстларига меҳрибон, душманларига эса шафқатсиз эди. Ўз қадрини яхши билар, бировлардан тамағирлиги йўқ эди. Ўрни келганда, – деганди Икромий домла, – бир ҳақиқатни айтайин: устоз Айний қайси бир шоғирдининг одам бўлишига кўзи етса, уни раҳмсиз “савалар”, танкид тигига оларди. Абдулла Қахҳор эса ўз

шоғирдларидан бўладиганлари учун жон койитар, шарафли ижод йўлидан тоймаслик, ёлгон ёзмаслик ва ҳаромдан ҳазар қилишни уқтириб, талабчанлик қиларди.

Шунақа ажойиб инсон эди у. Кўп марта мулоқот қилганмиз, Тошкентда ҳам, Душанбеда ҳам! Абдулла Қаҳҳор билан сўнгги учрашувимиз Москвада иттифок ёзувчиларининг қайси бир анжумани олдидан содир бўлган эди. У “Москва” меҳмонхонасининг мен яшаётган қаватидаги хоналардан бирида жойлашган экан. Уни бир оз бетоб деб эшитгандим. Сихат-саломатлигини сўрадим.

– Ҳечкиси йўк, бир оз чарчаганман. Ўтиб кетса керак, – деди.

– Хайриятки, Кибриёхоним ёнингиздалар. Энди ҳар иккимизнинг ҳам ёшимиз шуни тақозо этади: хонимларимиз доим кўз олдимизда бўлишлари керак, – дедим.

Абдулла Қаҳҳор чиройли жилмайди:

– Тўғри айтдингиз, хотин деганингиз нондай гап экан, доим ёнингизда бўлса ҳам кўнгилга урмас экан.

Кулишдик. Хасталик уни енга олмаганидан, ҳамон шўхлигини қўймаётганидан кўнглим кўтарилди. Ҳа, бутун умр заргарона ижод қилган, ўз халқи билан ифтихор этган мағрур ёзувчигина чинакам бахтли ижодкордир...

Сухбатларимизнинг яна бири Шароф Рашидов ҳақида кечган эди.

– Мен бу инсонни, – деганди Икромий домла, – дўстим, биродарим деб биламан. Байрам деганлари кўп эди. Шундай саналарда Рашидовнинг “Муаллим Икромий” ёки “Домла Икромий” деган телеграммалари келарди. Ўша кунларни ҳақиқий байрамона кайфиятда ўтказар эдим. Дарҳақиқат, бу инсон катта қалб эгаси, доно адиб, дўстни эъзозлай оладиган, хусусан, ёшларнинг ҳақиқий мураббийси, устози эди. Майли, бировлар айтишар, лекин у абадий барҳаёт сиймолар сирасида яшайверади...

– Энди тўғриси айтсам, – дея кулимсираб, дил дафтарини очдилар Икромий домла, – XX асрнинг

60–70-йиллари ўзбек шеърятининг гултожи деб Абдулла Ориповни биламан. Абдуллажон ва бизнинг Лойиғимиз – икковлари жўра. Унисиям, бунисиям – бир-биридан зўр. Ҳа, энди, Абдуллажоннинг ибн Сино ҳақидаги достони “даҳшат”! Ўқиб-ўқиб, тасанно айтганман унга! Ўтган йили Душанбега Абдуллажоннинг келганини эшитиб, вазоратнинг меҳмонхонасидан топдим. Уни ўғлимдай бағримга босиб, пешонасидан ўпдим. Кейин ҳол-жонига қўймай, ҳовлига олиб кетдим. Истеъдодли шоир укамнинг оёғи остига қўй сўйдим. Машҳур ҳофиз Жўрабек Муродовни ва бошқа ёр-дўстларни чорладим. Абдуллажон ниҳоятда хурсанд бўлди, ота-ўғилдай суратга тушдик.

– Жоним укам, – дедим унга, – Бухорою Қаршининг тупроғи бир. Одамлари ҳам. Сиз ҳам, мен ҳам битта чўлнинг гиёҳ ва гулимиз. Келиб туринг, тез-тез учрашайлик. Илоҳо, гўзал шеърларингиз мағрур жаранглайверсин!

– Шунақа, ўзбегу тожикнинг илдизи битта, – деганди тагин устоз мамнуният билан, – ҳар икки халқ чўнг чинор дарахтининг қайрилмас икки танасидай гап. Бу чинорнинг бирор япроғига ҳам гард тегизмаслигимиз керак. Ғафур Ғулом жуда тўғри башорат этган:

Сугдийларнинг авлоди – оға-ини меҳрибон,
Ким бундан фарқ ахтарса, тарихда бўлур кулгу...

Мана шу буюк иқрор туфайли Ўзбекистонни ҳам, Тожикистонни ҳам юрагимга туташ жонажон масканлар деб биламан: бири қош-у, бири кўз. Келинлар, жўралар, дўстликни биродарликни, ҳамжиҳатликни доимо эъзозлайлик.

2. Мен ва менинг...

Икромий домла ўндан ортиқ романлар муаллифи. Буларнинг ҳар бири халқимизнинг маънавий дурдоналари.

Хусусан, “Олов қизи” романи ёзувчининг олмос истеъдод соҳиби эканини кўпчиликка яна бир исбот этди. 1964 йилда мазкур асари учун ёзувчига Рудакий номидаги Давлат мукофоти берилган.

– 1964 йилнинг баҳори эди, – дея эслайди Икромий домла, – Москвадан поездга чиқсам, машҳур ёзувчи Мариетта Шагинян ҳам Душанбега иш билан кетаётган экан. Танишдик. Гап мавзуси ижодга бориб тақалди. Шунда у кишига эндигина машинкаланган “Олов қизи”нинг русча нусхасини бердим. Тўғриси, шундан кейин ўзимга жабр бўлди. Чунки якин суҳбатдошимдан ажралгандим-да...

Мариетта хоним купеда уч кеча-кундуз бош кўтармай, романни ўқиб чиқди. Сўнгра, устозим кимлигини билгач, “Агар Айний тирик бўлганида сени астойдил қутлаб, пешанангдан ўпган бўларди”, деди. Романнинг давомини ёзишимни ва уни зудлик билан чоп этиш лозимлигини айтди. Орадан кўп ўтмай, асар Москвада босилди. Ундан кейин “Бухоронинг ўн икки дарвозаси”, “Ағдарилган тахт”ни ҳам рус китобхонлари самимий кутиб олдилар!

– Тўғри, “Шоди”, “Сафар Махсум саргузаштлари”, “Хатлон” каби аввалги романларингиз ҳам, – дедим устозга саволомуз нигоҳ қадаб, – сизга кўп шуҳрат келтирган. “Қора кузғунлар” романингизнинг ёзилиш тарихи, тақдири-чи?

– Энди, укам, – деди чой хўплаб устоз, – бу асаримда порахўрлик, товламачилик, гуруҳбозлик, ошна-оғайнигарчиликка қарши курашга чақирганман. Ёзувчи дегани иллатларни баъзи шахсларда кўради ва уларни “қора кузғунлар” деб атайди. Шундай эмасми? Бу асар энг аввал рус тилида, сўнгра чех, поляк, немис, булғор ва бошқа қардош халқлар тилларида босилди. Кейин сиз шахсан озурда бўлдингиз, чарчадингиз. Романнинг сиз амалга оширган ўзбекча таржимаси менга ҳам, бошқаларга ҳам манзур бўлганди. Биласизми-йўқми, “Зоғҳои бадмур” (“Қора кузғунлар”)ни Шароф акага олдинроқ юборганман. Чунки у киши тожик тилини яхши биларди. Ўшанда

“Бухоролик шоир шогирдимиз романни таржима қилса-ю, нашриёт китобни тезроқ босса. Бунга не дейсиз”, дея Шароф акага хат ҳам ёзганман. Ҳа, энди нима дейин. У киши билан ниҳоятда ака-укадай қадрдон бўлганмиз. Қачон Тошкентга тушсам, албатта мени қабул қиларди. Адабиёт ва дунёнинг паст-баландлари ҳақида гурунглашардик. Бир томони шундаки, у киши пойтахтдагина эмас, вилоятлар, ҳатто кишлокларда яшаётган истеъдодли шоир-ёзувчиларнинг ижодини кўриб, сўраб, уларни доим кўз остига олиб юрарди. Шулар қатори сизни ҳам. Чунки республика газета-журналларида босилган шеърларингиз, публицистик мақолаларингиз у кишига маъқул бўлган. Бу ҳақда менга айтганлари эсимда.

– Раҳмат-у, лекин буюк бир раҳбар ва машҳур адибдан қутлов олиш ҳазилакам гап эмас, – дедим юз-кўзим терлаб, – бунинг учун каттиқ ишлаш керак-да ахир, мен бўлсам...

– Тушундим, тушундим, – деди Икромий домла кулимсираб. – Биласизми, Хожа Ориф Моҳитобон авлиё бобомиз айтадилар: “Эй ориф, бу дунёда вужудинг билан ва у дунёда қалбинг билан бўл!” Дарҳақиқат, сиз, укам, романимни худди ўзингизнинг асарингиздек билиб, бутун вужудингиз ила таржима қилгансиз. Бунинг учун тасанно, укам!

– Устоз, мен ҳам сизга ўхшаб ялқовликни ёмон кўраман, – дедим Икромий домлага қараб, – агар соғлик кўтарса, фақат ишлаш керак экан. Биласизми-йўқми, ўшанда Тошкентдан ҳукумат вакили – таниқли адабиётшунос олим Пирмат Шермухаммедов келганди. Вилоят фирка кўмитасига чақириб, шундай деганди:

– Тошпўлатжон укам, тўғриси айтмай. Шахсан Шароф ака сизга салом айтдилар. Шоирлигингизни билар эканлар. Уч-тўрт ой ичида Жалол Икромийнинг “Зоғҳои бадмур” романини таржима қилиб, нашриётга элтиб бериш керак. Бу – каттанинг сизга билдирган ишончи! Ҳамма ишни кўйиб, каттиқ ишлаш керак. Шундай эмасми?

– Ташаккур, Пирмат ака! – дедим хурсанд бўлиб, – келинг, Мавлоно Румийнинг бир ажойиб сўзини айтай: “Бўйи гул бошад далели гулистон”, яъни “гулнинг хиди гулистондан далолатдир”. Ахир мен ҳам бу икки буюк инсоннинг сўзларидан – гулларидан атир оламан-да! Айтганингиздай, роман таржимасини тезда тугатаман.

Ойлар, кунлар ўтиб кетар экан. Одамлар ҳам... Роман таржимасини тугатиб, нашриётга ўз вақтида элтиб бердим. Афсуски, роман корректураси қўлга етганида Шароф ака вафот этди.

– Вой жигарим-е, – деганди ўшанда Икромий домла йиғлагудай бўлиб, – шундай одам дунёдан ўтар экан-да. У киши бетакрор инсон эди. Раҳбар сифатида ҳам, адиб сифатида ҳам! Абу Райхон Беруний домламиз айтадилар: “Аждодингнинг шуҳратига суянма, ўзингга ўзинг шуҳрат топ!” Ўзига ўзи абадият ҳайкалини тиклай олган шундай инсон эди Шароф ака! Ҳар бир инсоннинг кадр-киммати ўз ишини қойил қилиб бажаришида, – деган улуғ хикмат ҳам устоз Берунийдан мерос.

– Келинг, энди укам, – деди Икромий домла сўзининг охирида, – сизга мавлоно Румийнинг бир гўзал сўзини айтайин; мана, эшитинг: “Оламини гўзал гулистонга айлантирувчи хаёлдаги нур – Инсон қалбидаги Оллоҳга бўлган меҳр нуридир. Бу меҳр нури барча инсонларга берилган. Чунки инсон Оллоҳ меҳридан яралган ва Яратувчининг меҳри унинг қалбида жойлашгандир”. Менинг дўстларим, биродарларим, шогирдларим қалбим, бағрим – гавҳарларимдир. Мен уларни қалбимдаги ёник меҳр билан севаман, соғинаман...

3. Устод Айний бўлганларида...

Икромий домланинг 60, 70 йиллик юбилейларида қатнашганман. Бухорода ҳам, Душанбеда ҳам! Саксонинчиси эса ниҳоятда зўр бўлганди. Биродарим, ёзувчи Аминжон

Шукуров (Оллоҳ у кишини ўз раҳматига олган бўлсин!) билан Душанбе вокзалида тушганимизда бизни кутиб олишди. Вазорат ва Республика Ёзувчилар уюшмасининг ходимлари домламизнинг уйига олиб боришди. Қарасак, қўй сўйилган. Машхур шоир-ёзувчилар, санъаткорлар, олимлар – Мўмин Каноат, Шерали Лойиқ, Юсуф Ақобиров, Меҳмон Бахти, Камол Айний, Муҳаммадҷон Шукуров, Ато Муҳаммадҷонов ва бошқалар бизга кучоқ тутишди. Икромий домла эса хушу хандон.

– Юртдан Аминҷону Тошпўлатҷон келишибди-я, дажонам, дилижонам шумо, – ҳар биримизни ўпиб, кучиб, ўртага ўтказди устоз, – она Бухоронинг тупроқ ҳидларини олиб келишяпти бу шогирдларим, шундай эмасми?

– Тасанно, тасанно! – дейишди меҳмонлар.

– Энди, гап шундай, – деди Икромий домла бизга қарата, – ҳозир хатми Қуръон қиляапмиз. Ташрифларингиз бошимиз устига. Эртага “Лохутий” театрида менинг тўйим бўлади. Сизларга албатта сўз берадилар...

Дарҳақиқат, шундай бўлди. Дунёнинг кўп жойларидан қанча-қанча сўз фидойилари минбарга чиқиб, устозни алкашди. Рус, поляк, румин, чех, булғор, араб ва эрон адибу олимлари юбилярнинг нечоғлик азиз ва улкан санъаткор эканлиги тўғрисида тўлқинланиб сўзладилар. Ўзбекистонлик таникли шоир ва ёзувчи Ҳамид Ғулом эса ўзбек халқи номидан лутф айлади. Кўнглидаги барча истакларини изҳор этди. Сўнгра менга ҳам сўз берилди.

Энг аввало, ўзбек, сўнгра тожик тилида Икромий домланинг том маънодаги Бухоро фарзанди, Бухоро куйчиси эканлиги ҳақида баралла гапирдим. “Бутун умр она тупроғини, унинг ўтмиши, бугуни, келажагини, одамларини ўйлаш ҳақиқий санъаткор ёзувчининг бахти, иқболи эмасми? Чинакам фарзандлик шукуҳи эмасми”, – дея яқиндагина Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва Санъат нашриётида устознинг “Қора қузғунлар” романи менинг таржимамда босилганини айтиб, китобни Икромий домлага тақдим

этдим. Залдагилар гулдурос қарсак чалишди. Аминжон Шукуров иккимиз устознинг елкасига зар тўн ёпдик. Сўнгра Икромий домлага бағишланган шеъримни ўқиб бердим:

Ажиб чаманзорга кирдим мен, дўстлар,
Дилда ғайрат билан юрдим мен, дўстлар,
Жилвагар рангларни кўрдим мен, дўстлар,
Мақтови туганмас боғ экан, бу боғ.

Боксам, ушбу боғнинг навоси авжли,
Муҳаббатдай боқий чашмаси мавжли,
Гар айтсам, саргосар дунёси авжли,
Вафодан яралган боғмикан, бу боғ?

Боғбонинг айт менга, чашмажон, дедим,
Меҳрингга, сеҳрингга ташна жон, дедим,
Қуёшга ошносан, яшна, ён, дедим,
Эътиқод яратган боғмикан, бу боғ!

Чашма майин қулиб: тинглагил, деди,
Боғбонлик таълимин англагил, деди,
Боғбонлик – боқийлик, ёд этгил, деди,
Садоқат яратган боғ эрур бу боғ.

Гар билсанг, боғбоним – меҳнаткаш, ҳалол,
Не-не ниҳолларни этган баркамол,
Яъни Икромийдир, номлари Жалол,
Меҳрга ошиён боғ эрур бу боғ.

Бош эгиб, боғбонга таъзим, шон, дедим,
Бағри Бухородай нурга қон, дедим,
Ўзбеку тожикка тенг ўғлон, дедим,
Мангу беҳазондир у яратган боғ,
Мангу жонажондир у яратган боғ!

Шеърни тугатар-тугатмас, ёнимга келган таникли шарқшунос олим Камол Айний кулогимга секингина пичирлади:

– Биродарим, жоним укам, тожик тилида шундай ажойиб гапирдингизки, устоз Икромийнинг кўзларида нур порлаб кетди. Ўзбек тилидаги шеърингиз эса кўнглимизни яйратди. Агар устод Айний сафимизда бўлганларида, сиздан бағоят миннатдор бўлардилар.

– Ташаккур, – дедим Камол акага, – анча олдинроқ Айний домлага ҳам балладалар ва бир неча шеърлар бағишлаганман. Эшитмаган бўлсангиз, уларни сизга жўнатаман. Демак, бузрук отангизнинг рухларини анча олдинроқ шод этмоққа уринганман! Ахир устод Айнийнинг асарларини кўнглимнинг бир парчаси, деб биламан. Устод Айний – тирик тарих, халқ ва миллат фахри! У кишининг ҳар бир каломини бағримизга босишга, қабрлари тупроғини кўзимизга суртишга бурчлимиз!

4. “Фитрат – устозларимдан бири...”

Устоз Жалол Икромий тарих билимдони эди. Айниқса, яқин ўтмиш гувоҳи сифатида кўп нарсани билар, қалбида устозлар хотираси билан боғлиқ дардлари катма-кат эди. Ҳар гал Бухорога келганида, у кишини гапга солар ва айтганларини қоғозга туширишга ҳаракат қилардим. Ушбу битикларни ҳам ана шундай суҳбатлардан бири чоғида ёзиб олганман. Устознинг дард тўла ҳикоясини қандай бўлса – шундайлигича эътиборингизга ҳавола этмоқни жоиз билдим:

“Бухоро педагогика билим юртининг юқори курсида ўқиб юрган чоғларимда Абдурауф Фитрат бизга адабиёт фанидан дарс берарди. Бу киши муаллимлар орасида энг зукко, адабиёт соҳасининг етук билимдони эди.

Фитратнинг ўзи бухоролик, замонасининг мунаввар фикрли кишиларидан бири бўлиб, Бухоро жадиidlари билан бирга Туркия (Истамбул)га бориб, илм таҳсил қилди. У буюк истеъдод соҳиби, ватанпарварлик, халқпарварлик,

инсонпарварлик руҳидаги нафис, тожик ва ўзбек тилларида ёзилган қатор китоблар муаллифи эди: “Ҳинд сайёҳи”, “Мунозара”, “Сайҳа”, тўнтаришдан кейин яратилган “Ҳинд ихтилолчилари”, “Абулфайзхон” сингари пьесалари шулар жумласидандир. “Дорилмуаллимин” ҳаваскорлик дастасида мазкур “Абулфайзхон” пьесасини саҳналаштириб, Халқ уйида намойиш ҳам этган эдик. Мен бу спектаклда, асосан, суфлёрлик қилдим, баъзан кичик ролларни ўйнашга ҳам тўғри келди. Ёдимда, ҳаваскорларнинг бу чиқиши томошабинларга жуда маъқул бўлди ва биз уни бир неча маротаба намойиш этган эдик.

Яна шуни биламанки, Фитрат тўнтаришдан кейин Бухоро Халқ Республикасида маориф нозири эди. Бухоро миллий мусиқа мактаби бевосита унинг ташаббуси билан ташкил қилинди.

Домла Ҳалим Ибодов, Акамуллои Тохиржон, Отағиёс, Отажалол каби “Шашмақом” дарғаларини бир ерга жамлаб, улар қўли остига талай шогирдларни йиғди, Мутаваккил Бурҳонов ва Мухтор Ашрафий каби машҳур бастакорлар ўша Фитрат ташкил қилган мактабнинг собиқ ўқувчилари эди. У профессор Мироновни Бухорога чақириб, Отажалол ва Отағиёсларни унга ҳамроҳ қилди ва “Шашмақом”ни нотага ёзиб олишни бошлади. Афсуски, ўшанда “Шашмақом”нинг фақат аввалги китоби чоп бўлди, қолган қисмларининг нашри кейинроқ Ўзбекистон ва Тожикистонда етук мусиқа билимдонлари – Юнус Ражабий, Фазлиддин Шаҳобов, Шоҳназар Соҳибов, Бобокул Файзуллаев ва бошқалар саъй-ҳаракати билан амалга оширилди.

Фитрат Бухоро халқининг маданий-маърифий савиясини ошириш йўлида шоён хизматлар қилди. У икки-уч йил Москвада илм таҳсил қилгандан сўнг, яна Бухорога қайтди ва бизнинг “Дорилмуаллимин”да адабиётдан дарс бера бошлади. Фитрат мумтоз, ширинсухан шоир, забардаст носир ва аъло даражадаги драматург ҳам эди. Асарлари ўз вақтида катта нуфуз ва обрў қозонди. Чунончи, “Сайҳа”да

она тупроғи Бухоро ҳақида куйиб-ёниб куйидаги мисраларни тизади:

Тонгла тавоф айлагани чик, Ватанимдур,
Ох-ох, не Ватан, саждагоҳу жону танимдур.

Иззат-шарафим, тинчим у, аршимда тўлин Ой,
Ҳам қалбим у, ҳам Каъбам у ва ҳам чаманимдур.

Истибдод хароб айлаган аҳволи намоён,
Ғам панжасидан чок-чок либосу баданимдур.

Золим чангалидан то халос этмай яқосин,
Кўймам сира, бўйнимга илинган кафанимдур.

Бор энди, шитоб панжасини ул ера қўй ва
Деворини ўп, лаб-даҳанинг – лаб-даҳанимдур.

Аввал бу менинг орзу саломимни қил ифшо,
Сўнг айла гўзал шаҳри Бухорони тамошо.

Фитрат ватани – Бухорони жону дилидан севарди, унинг озодлиги йўлида улкан кўшиш ва жонбозликлар кўрсатди. Файзулла Хўжаев билан ҳамдам, ҳамнишин ва дўст эди. Устод Айний унинг истеъдоди ва ижодига юксак баҳо берган эди. Шўро даврида у олим сифатида ҳам доврुक қозонди, профессор илмий даражасига ноил бўлиб, олий ўқув юртларида адабиёт тарихидан дарс бера бошлади. Бу соҳадаги талай тадқиқотлар қилиб, китоблар ёзишга улгурди. “Қутадғу билиг”ни аввал у топди, тадқиқи билан шуғулланиб, мақолалар ёзди. Фитрат бизнинг синфимизга кириши билан барча талабалар нафасини ичига ютиб, устодни жон-қулоғи билан тинглашар эди. У шеър қоидалари, наср ва драматургия янгиликларини равшан мисолларда тушунтириб берарди. Дейлик, шеърятда вазнлар хилма-хиллиги – ҳижо ва аруз вазнлари борлигини, мен аввал шу

домламдан эшитганман. Устоз аруз вазнини бизга шундай тушунтирган эди: арузни бармоқ билан санаб бўлмайди: аруз вазнини идрок этишда шоирнинг кулоғи – тарози; аруз вазни бир қадар узун мисралардан иборат. Масалан: фоилотун, фоилун; ёхуд мафоилун, фоилун ва ҳ.к. Агар бир шеърни аруз вазнига солсак, куйидагича бўлади:

Ёр бепарво, фалак бе дарду, даврон бесутун,
Дарди йўқ, ҳам дарди чўқ, душман қавий, толеъ забун.

Ёр(и) бепар – фоилотун, во фалак бе – фоилотун, дарду даврон – фоилотун, бесутун – фоилун.

Дарди йўқ ҳам – фоилотун, дарди чўқ душ – фоилотун, ман қавий то – фоилотун, леъ забун – фоилун.

Фитрат келтирган мана шу мисол ҳали-ҳануз хотирамдан чиқмайди. Устоднинг сабоқлари таъсирида мен ҳам адабиёт ва шеърятга меҳр боғладим, ўзбек тилида шеърлар ёза бошладим. Аммо менинг бу шеърларим мактаб деворий газетасидан бошқа жойда эълон қилинмаган. То 1927 йилгача бирон-бир шеърим ёки мақолам бирон-бир газета ё журналда чоп қилинмаган. Лекин Фитрат меҳрини дилимга шу қадар жо қилган эдики, шеърнависликни ҳеч тарк қилмасдим. Албатта, ёзувчи бўлиб етишишимда бошқа омиллар ҳам бўлган (қатор роману қиссалар мутолааси, устод Айнийга яқинлигим, халқ оғзаки ижоди билан танишиш...) Бирок, асосий омил шу – дорилмуаллиминдаги адабиёт дарслари бўлди. Фитрат бизга, чамаси, бир йилча дарс бергандан сўнг, уни Самарқандга – Ўзбекистоннинг собиқ педагогика институтига муаллимликка сафарбар этишди. Кўп ўтмай бизнинг синфимизни ҳам ўша олий ўқув юртига кўчиришди.

Бу олий ўқув юртида бизга адабиёт дарсларини Фитрат ва Алавий деган ўзбек шоири ўтар эди. Фитратга ўқув юрти ётоқхонасидан бир қошона (коттедж) ажратишган эди.

Мана шу кошона ёнида биз талабалар учун ётокхона барпо қилишди, унинг қуриб битказилган вақти тахминан 1928 йилнинг март ойларига тўғри келади. Мен, Уйғун ва яна бир дўстимиз бир хонада истикомат қилардик.

Фитрат умрининг охирларида Тошкентда эди, қаерда ишлаб, қайси ўқув юртида дарс берганини билмайман. Машъум 1937 йил кириб келди. Бошқа таниқли кишилар, етук сиймолар қатори Фитратни ҳам хибсга олишди. Шундан кейин ундан ном-нишон бўлмади. Фақат бир неча йиллардан кейин Фитрат ва Айнийнинг ҳамкори ва котиби, бугунги кунда Бухоронинг нуроний донишмандларидан бири Ғулумжон Изомий менга Фитратнинг охирги кунлари ҳақида қуйидагиларни гапириб берди: “Ўша пурдаҳшат 1937 йилда мен Тошкентда – муаллимлар тайёрлаш курсида таҳсил олар, гоҳ-гоҳ Фитратнинг ҳовлисига ўтиб, ундан хабар олиб турардим. Ўша кунларда Фитратни ҳамма ёқдан чеклаб, хонанишин қилиб қўйишган, газеталарда бошқалар қатори уни ҳам “васф” айлаб қўйишарди. Бир куни пешиндан кейин Фитратнинг Бешёғочдаги ҳовлисига ўтдим. Аввал дарвоза тирқишидан мўралаб кўрдимки, Фитрат елкасига чопон ташлаб олган, белида белбоғ, бошида пахтачин кулоҳ... У гоҳ ҳовли юзидаги тахта карт устига чиқар, гоҳ унинг зиналаридан пастга тушиб, бир оз юргач, яна юқорига кўтариларди. Бу ҳол узлуксиз такрорланарди. Устозимнинг бу аҳволига ич-ичдан ачиндим. Бир йўталиб қўйиб, дарвозадан ичкари кирдим. У мени кўриши билан супа лабига тушиб келди, юзида андак табассум зоҳир қилиб, энгил-бошимга разм солди-да, деди:

– Ҳа, махсум, кўркмай келаверибсиз-да?! Келинг, келинг, лекин ҳушёр бўлинг!

Уйга кирдик, суҳбат асносида айтдики, замона нобоп бўлиб қолди, мену сизга ўхшаганларни олишяпти. Сизга маслаҳат шуки, иложи бўлса, бу ердан тезроқ кетиб, бирон-

бир кунжу бахилага ўзингизни олинг, пинҳон бўлиб, жонингизни халос қилинг! Сиз менга ўхшаган пешанакашқа эмассизки, ҳар жойда таниб қолишса...

Мен Фитратнинг маслаҳати билан ўша куниёқ азм қилдим: ҳақиқатан ҳам, бу ердан кетмасам бўлмайди. Иттифоқан, чойхонада ўтириб, бир мусофирнамо киши билан ҳамсуҳбат бўлиб қолдим. Гапига қараганда, у Нурота маориф бўлимнинг мудирини бўлиб, муаллим излаб буёққа келган, менга ўхшаган одамларга эҳтиёжманд экан. Агар хоҳласам, у билан бирга кетишимни айтди. Менинг эски муаллим эканлигим, буёққа малака ошириш учун келганимни билиб, жуда хурсанд бўлди ва шу заҳотиёқ иккаламиз маориф шўъбасига равона бўлдик. У маориф мудиридан мени Нуротага юборишларини илтимос қилиб сўради. Маориф мудирини рози бўлди ва тавсияномамни дуруст қилиб берди. Эртаси куни Нуротанинг олис бир тоғли қишлоғига етиб бориб, муаллимлик қила бошладим ва даҳшатли 1937-1938 йиллардаги қатағонлар ўтиб кетгунча, яъни то урушнинг охиригача ўша ерда қолиб, сўнг Бухорога қайтдим. Аммо Фитратни хибс қилганларидан сўнг, у қайтиб келмади”.

Афсус, минг афсуски, Фитрат каби бузруквор зот, донишманди мўтабар, шоири якто, беназир ёзувчи 1937-1938 йиллардаги қатағонлар тегирмонига тушиб, беизбенишон кетди. Хайриятки, ушбу сатрларни ёзиб турганим бир пайтда Ўзбекистонда Фитрат ва Чўлпонларнинг табаррук номлари тамом оқланиб, асарларини чоп қилишни бошлаб юборишди...”

5. Шукрона

Жалол Икромий домла илк ижодни ўзбек тилида бошлаган. Асар “Бухоро кизига” деб номланган. Афсуски, у устод Айнийга маъқул бўлмаган: “Кўй, сендан шоир чиқмайди. Насрнинг майдони кенг. Маъқулми? Ҳикояни

бошла. Агар маслаҳатимга юрсанг, келажагинг бошқача бўлади”, – деган устод.

Ўшанда 18 ёшида, яъни 1927 йили унинг биринчи ҳикояси – “Шабе дар Регистони Бухоро” тожик тилида ёзилиб, Самарқанддаги “Раҳбари Дониш” журналининг биринчи сонидан босилган. Бундан мамнун бўлган устод Жалол Икромийни шогирдликка қабул қилган ва ҳикоясига оқ йўл ёзган.

Икромий домланинг мана бу лутфи асло ёдимдан чикмайди: “Бошдан ҳам, охиригача ҳам устод Айнийнинг этагидан ушлаганман ва унга содик бўлиб қолганман. Эшитинг, араб ҳикматларидан бирини айттайин: “Кучинг етса, олим бўл. Агар олим бўлолмасанг, олим одамга шогирд бўл. Буни ҳам эплолмасанг, чин олимларни ҳурмат қил. Бу ҳам қўлингдан келмаса, олимларнинг жаҳлини чиқарадиган иш қилма”. Мен ана шу йўлда яшаганман ва нимаики ёзган бўлсам, улар калбимнинг шукроналаридир, кўзимнинг алангаларидир”.

6. Инсон тафаккури ойнадирки...

Устоз Жалол Икромий оташин публицист, истеъдодли драматург ҳам эди. “Муҳаббат уруғи”, “Она калби”, “Бахт йўли”, “Гулзордаги тикан”, “Дохунда”, “28-тун” каби пьесалари тожик театр сахналарининг дурдоналарига айланган.

– Энди, – дедим устозга, – бошқача савол бермоқчиман: Ҳар бир адибнинг сеvimли, ўз ижодининг гултожи санайдиган асари бўлади. Драмаларингиздан қайси бирини шу қаторга кўясиз? Қайси асарингизни энг қисқа муддатда ёзгансиз?

– О, бу зўр гап, – деди устоз олис-олисларга боқар экан, – бир дўстим бўларди. Ҳисорлик! Кўп йил мактабда директорлик қилган. Нима бўлади-ю, тергов идораси ходимлари уни кабинетидан олиб кетадилар.

Унга қўйилган айбларга бир қаранг: райқўм биринчиси Фалончи Фалончиевичга пора бергансан. Қўлингда ишлаётган фалонча аёл билан бамисли ошиқ-мошиқ бўлиб юргансан. Ўқувчиларнинг пахта пулларини шахсан ўзинг чўнтакка ургансан. Ва ҳоказо-ҳоказо гаплар...

Терговчилар директор бечорани у ёқдан-бу ёққа судраб, уриб-суриб, қамоқхонада бир йилга яқин ушлаб турадилар. Иродаси шунчалик мустаҳкам эканки, прокурор ҳам, судьялар ҳам унинг айбини бўйнига қўя олмаганлар. Ниҳоят, уни суд залидан чиқариб юборганлар.

– Бу даҳшат-ку, – дедим устозга боқиб, – кейинги қисмати нима бўлди унинг?

– Зўр бўлган. Чиройли фельетон тухматчиларни чилпарчин қилиб ташлаган. Директор эса ўзининг лавозимини қайтариб олган. Ана шу воқеани эшитгач, бир ҳафтагача ўйлаб юрдим. Хўш, нима қилиш керак? Ҳикоями, қиссами, романми? Ўйлаб-ўйлаб пьесани танладим. Образларни, ғояни ҳам топдим. Ана шунда Худо менга жасорат ва қатъият берди. Бир кун ичида асарни тугатдим, сарлавҳасини “28-тун” деб қўйдим. Иккинчи куни сахарлаб ёзганимни қайта-қайта ўқидим, ажойиб асар дунёга келди.

Демак, тафаккурингда чарх урган ғояни тезда қоғозга тушириш керак. Йўкса, хаёлинг чалғиб кетади. Ўйлаб, фикрлаб ёзсанг, албатта муродингга етасан. Хулосам шуки, тафаккур – адиблар қалбининг тириклиги! Инсон тафаккури бамисоли ойна – унда эзгу амаллар ҳам, хунук амаллар ҳам акс этади. Буларни саралаб, бадиий бўёқ бериб қоғозга тушириш ва китобхон қалбидан жой эгаллаш – ёзувчининг улкан бахти!

7. Икромий –“аккумулятор...”

Устоз Икромий Душанбеда 6-7 ой, баъзан бир йилгача қолиб кетарди. Нима бўлди-ю, бир гал жўнаб кетиб, бир ойдан сўнг қайтиб келди.

– Ман омадам, келдим! – деди устоз телефонда тожикчаю ўзбекчани аралаштириб, – вақтингиз бўлса келсайдингиз, бир гап бор!

– Шунақами? – дедим ҳайрон бўлиб, – унда тезда етиб бораман.

Устоз мени даҳлизда кутиб олди. Ичкарида эса ўғли Жонон ва Аминжон Шукуров бор экан. Омонлашдик.

– Нима бўлди домламизга! – дедим Жононга қараб, – кайфиятлари яхшимас, чамамда.

– Ҳамма гапни ўзлари айтадилар. Нима қилай, ўзларини ўзлари касал қилаяптилар. Шундай эмасми, отажон! – деди ўғил нохуш кайфиятда.

– Дам шин (жим ўтир) – деди устоз Жононга, кейин мену Аминжонга қараб:

– Мен сенларни фарзандларимдай биламан, тўғрисини айттайин: юрт хумор қилади. Лабиҳовузни, Намозгоҳни, Аркни, ўзим туғилган ховлини, пасту баланд кўчаларни соғинаман. Отам-онаминг хокини кўзимга суртгим келади. Шу туфайли келаман-да юртга. Тушимга киради улар ва касалланиб қоламан. Шундай эмасми? – деди хунибийрон бўлиб.

– Рост, рост, тўғри! – дея тикилдим устозга. – Илҳомим жўшиб кетди. Агар рухсат берсангиз, иш столингизга ўтириб, бир нарса ёзсам?

– Бажо, бажо! Дуруст-дуруст, – деди устоз.

Дарҳол қўлимга қалам ва қоғоз олиб, ташқаридаги дарахтларга тикилиб, ёза бошладим:

Камтарин, чўнг устоз Жалол Икромий,
Шундай дегандилар бир кун самимий:
“Болам, билсанг мен аккумуляторман,
Токим пасайса, юртдан заряд оламан.
Бухором менга тенгсиз мадор беради,
Кейин қалбим илҳом гулларини теради...”

Қоғозни олиб, улар олдига бордим.

– Қани, эшитайлик, – деди устоз мамнун бўлиб.

– Марҳамат, тингланг, – дедим. Мулойим ўқиб бердим.

Устоз озгина қараб туриб, жойидан туриб кетди:

– Ташаккур, тасанно, – дея мени бағрига босди у, – ажойиб. Мен ҳақиқий аккумуляторман! Топгансиз, маъкул! Юрт – мен учун қувват. Тоқим энди пасайиб қолмайди. Энди мен бу шеърни Душанбега олиб бораман. Бухородан бориб қолган ҳамшаҳарларимизни, Камол Айний, Юсуф Акобиров, Муҳаммадҷон Шуқуров, Атоҷонни чақираман-у, уларга ўқиб бераман. “Ҳа, ҳа, сизлар ҳам Бухорога – юртга тез-тез бориб, заряд олинглар. Чунки Бухоро ҳаммамизга мадор беради, кейин қалбимиз илҳом гулларини теради. Ҳа, Бухоро – ҳар биримизнинг чашмаи нурымиз, иймонимиз, қиблагоҳимиз”, – дейман!

ОДАМИЙЛИК САБОҒИ

Ўзбекистон халқ ёзувчиси, бетақроп адиб Одил Ёқубов билан кадрдон бўлганмиз. Бир куни:

– Бухорога бормоқчиман, – деди устоз телефонда, – мени кутиб оласанми?

– Албатта, устоз, – дедим хурсанд бўлиб, – сизни Хизрни кутгандай кутаман-да.

– Ақлли боласан. Шунинг учун сени яхши кўраман-да. Эртага аэропортда мени кут, – дея гўшакни жойига қўйди.

Эртаси куни устозни кутиб олдим. Ўзлари танхо.

– Менга кара, меҳмонхонани қўй. Ромитанга борамиз. Оксоқолни бир хурсанд қилайлик, – деди “Жигули”га ўрнашиброк ўтириб олиб.

Одил ака айтаётган киши кўп йиллар жамоа хўжалиги раиси, давлат хўжалиги директори, сўнгра туман биринчи котиби лавозимларида ишлаган, катағондан – Гдлян деган ёвуз қўлдан омон қайтган Ҳамро Саидов деган ажойиб инсон!

– Хўп бўлади, – дедим устозга, – кетдик бўлмаса.

Машинани Газли йўлига буриб, тезликни оширдим. Меҳмон ён-атрофга назар соларкан, “Бухоро ҳам ўсиб кетибди-я! Бинолари, арчазорлару гулзорлари кўркам. Энг яхшиси, бу ернинг одамлари. Уларнинг қўлида газета-журнал, китоб кўрдим. Боя аэропортда мени кўргач, анча-мунча киши қўлини кўксига қўйиб, салом берди. Кела солиб мен билан багирлашган адабиётсеварлари ҳам бўлди. Одамлар ёзувчини билишар экан-да, дея яйраб кетдим”, деди.

– Ие, устоз, кимсан Одил Ёқубовни нафақат Бухоро, балки бутун дунё билади-я! Жуда камтаринсиз-да!

– Мақтовни жуда ошириб юбординг, – деди Одил ака мийиғида кулиб.

– Ҳа, энди, устоз, хоҳлайсизми-йўқми, зўрни зўр дейдилар-да! – дедим устозга зимдан қараб.

– Шоир укам, – деди у киши бийрон-бийрон сўзлаб, – одам деган юрагидаги ҳақиқатни рўй-рост айтиши керак! Мен ҳам рўйи-рост айтаман: юрак қони билан ёзган асаринг – каттами, кичикми, албатта, ўз ўқувчисини топади. Эҳтимол, сени кўпчилик билавермас, лекин сен одамларни яхши билишинг керак. Майли, бу гапларни қўй. Ҳамро аканинг аҳволи яхшими?

– Боёкиш касал-да, хаста, – дедим хомушланиб, – жигари чаток, дейишяпти. Яқинда Жўра Фозил деган ёзувчи дўстим билан Ҳамро аканинг уйига боргандик. Оқсоқол ўша-ўша! Кўзлари кулиб туради, “Жоним укам-ей, келибсиз-да, бир ажойибсиз-ей”, – дея бағрига босади.

– Ҳа, энди Ҳамро ака Ҳамро ака-да, жуда ажойиб инсон у! – дея лутф қилди устоз. – Сен билмайсан, у киши билан қирк йилдан бери ака-укамиз. Адабиёт туфайли, ёзувчилик туфайли тез-тез мулоқотда бўлганмиз. У кишининг ёзувчилигини билсанг керак?

– Биламан, устоз, биламан. Ҳамро аканинг “Қора кунлар” деган саргузашт асарини муҳокама қилиб, “Бухоро” нашриётида чоп эттирганмиз. Сулаймон Шодиев деган шоир укамиз асарни жиддий назардан ўтказиб, Ҳамро акани жуда хурсанд қилган эди. Ҳозир аканинг “Ашури пахта” деган қиссаси бўлимда турибди.

– Ёрдам бергин, оксоқолга, жоним укам, – дея елкамга қўлини қўйди устоз, – мен ҳам ёрдам бераман. Ҳамро ака кадрдоним-да.

Кўп ўтмай, Ҳамро аканинг уйларига етиб бордик. Дарвозани тақиллатсак, бир йигит югуриб чикди.

– Ие, Одил ака келибдилар-ку! – қувончдан тўлқинланиб устозни куча кетди йигит. – Одил ака, ўзингизмисиз?! Ўзингиз келибсиз-да, шунча жойдан ташвиш чекиб!

– Қалайсан, Тўлқинжон, яхши юрибсанми? – деди устоз табассум қилиб, – Тошкентга бормайдиган бўлиб колдинг-ку!

– Бораман, устоз! Яқинда албатта бораман! Дадамни ўша ердаги дўхтирларга кўрсатмоқчиман. Сўнгги пайтларда хасталик кўп безовта қиляпти, у кишини, – кўзини ерга тикиб, маънос сўзлади Тўлқинжон.

– Кани оқсоқол, уйдаи ё ташқаридами? – сўради устоз Тўлқинжонга қараб.

– Уч кун олдин вилоят касалхонасига жойлаштирган-дик, – тагин хомуш тортиб жавоб берди Тўлқинжон, – яхши бўлсалар керак...

– Ие, шунақами? – деди устоз, – тўғриси айт, оқсоқолга нима бўлган?

– Ўша жигар, мазалари йўқ.

– Бўпти, ўғлим, хозир ўша ерга борамиз, манави аканг билан, – гапни қисқа қилди Одил ака.

– Йўқ, йўқ, шундай юборолмайман сизларни, дадам эшитсалар хафа бўладилар. Бир ҳафта олдин сиз келасиз, деб кўчқор олиб кўйгандилар. Хозирок кассоб олиб келаман, оёғингиз остига сўйдираман ўша кўчқорни.

– Менга қара, Тўлқинжон, – йигитни гапиргани кўймади устоз, – мана, кўрдим, кўчқоринг тайёр экан. Ҳозир борамиз-да, дадангни бағримизга босиб, кайфиятини кўтарамиз, сўнг уйга олиб келамиз. Мана шу кўчқорни бирга сўямиз. “Тандир”ни, Тўлқинжон, сен ўзинг болайсан! – Шундай дея менга ҳам ишора қилди: – Ҳамро аканинг пуштикамаридан бўлган ҳалол бола-да бу! Нима дейсан, шоир?!

– Жуда тўғри айтдингиз, устоз, – дедим Одил аканинг фикрини қувватлаб, – Ҳамро акаси дастурхон татирмиди?! Кетдик, бўлмаса!

Одил ака машинага ўтирди. “Жигули” шаҳар томонга йўналди.

– Энди, укам, – дея бошини кўтарди Одил ака, – оксокол ёмон касал экан-да. Хўш, нима қиламиз? Меҳмонхонага оборасанми ё касалхонага?

– Кўряпман, устоз, кайфиятингиз бузилди. Хўп десангиз, оксоколни кўрайлик. Кайфияти яхши бўлса, бизникига борамиз. Келинингиз ош қиляпти.

– Э, шунақами? – деди устоз кайфиятлари кўтарилиб, – бу гапинг маъқул...

Ҳамро ака ётган бўлим бош шифокори бизни яхши кутиб олди.

– Эй, Одил ака-е, келибсиз-да биз томонларга, – дея мулозат ила кучоклади устозни бош шифокор. – Хизрга ўхшатаман сизни. Бағрикенг ёзувчисиз. Ҳамма китобларингизни ўқиганман. Хусусан, “Улуғбек хазинаси”ни! Мен уни ҳар куни варақлайман, маза қиламан! Хўп десангиз, кабинетимга кирайлик. “Хазина”нгиз столим устида турибди.

– Эй, укажоним, яхши йигит экансиз. Дўхтир деганиям бадий китоб ўқиркан-да! – қувониб кетди устоз, – бу масалада дўхтирларни яхши билмас эканман.

– Нега энди ўқимас эканмиз? Бутун умрим китоблар ичида ўтяпти. Шеър дostonларни, хикоя, қисса, романларни севиб ўқийман. Уйимда шахсий кутубхонам бор. Сизнинг барча китобларингизни йиғишга ҳаракат қиламан.

– Э, кўп яшанг! Исмингиз нима, укам?

– Тўра Болтаевман! Олий тоифали терапевтман.

– Отангизга раҳмат-ей! Ҳали кўп суҳбат қиламиз сиз билан. Агар билсангиз, биз оксоколни, Ҳамро акани кўргани келдик. Хўш, аҳволи қалай?

– Э, шунақами? Унда кабинетимга кирайлик. Кейин бемалол гаплашамиз.

Ихчамгина кабинет озода, саришта экан. Бўлим мудури дарҳол жойига ўтиб, бизга чой қуйиб узатди.

– Энди, Одил ака, тўғриси айтман, оксоқолнинг мазаси йўк, – деди мудир ерга қараб, – кўлимиздан келган ишни қияпмиз. Бу ёғи Худодан, Одил ака! Нима қилайлик, ҳаёт шунака!

Дунёнинг пасту баландини обдон кўрган, ўку дўкка кўкрагини қалқон қилавериб, чандон тобланган Одил ака бу гапни эшитиб, жойидан туриб кетди. Кўзлари намланди.

– Нахотки? – деди руҳсизланиб, – оксоқолни кўрамизми?

– Кўрасизлар Ҳамро акани! Майли, палатага кирайлик! – дея жойидан турди мудир, – фақат илтимос, кўп ўтирманглар. Келишдикми?

– Хўп, хўп, – деганча бирин-кетин хонага кирдик.

Ҳамро аканинг аёли Одил акани билар экан, жойидан туриб йиғлаб юборди.

Атайлаб келибсиз! Раҳмат сизга! Акангиз энди...

Шу пайт Ҳамро ака кўзини очди. Одил акага, менга қараб, “ким булар” дегандай тикила бошлади. Кейин ўрнидан турмоқчи эди, бўлмади! Кўзғололмади! Сўнгра:

– Одилжон ака, сизмисиз? Нахотки? Жоним укам, – деди менга бокиб. – Одилжон акамиз эмасми шу киши? Тўғрими?

– Тўғри, Ҳамро ака. Ҳақиқий Одилжон ака!

– Ўргилай сиздан, Одилжон ака! Сиз келасиз-у, мен ўлар эканманми? Ҳали яшайман, ўлмайман, Одилжон укам!

Одил аканинг кўзи ёшга тўлди. “Акажоним”, дея Ҳамро акани бағрига босди, юз-кўзидан ўпди.

– Нима бўлди сизга, оксоқол? Яхши эдингиз-ку?

– Энди, укажоним, биласиз, ўша аблаҳ Гдлян мени тамом қилган. Ҳа, жигаримни тилка-пора қилган. Эшитгансиз, мен бу ифлоснинг юзига тупуриб, бошлаб тарсаки туширганман, кетига тепганман, йиқилган кабинетимда! “Казо-казоларга пул бериб, райкўмлинингни сўраб олгансан. Ё фалон пул берасан, ёки турмада чиритаман сени”, – деганди. Ўшандан бери шуни ўйлайман. Дахшат!!! Ўзи айтгандай, Сибирга бадарға қилди. Вой-бўй, Одилжон ака, одамни йўқотиш ҳеч гап эмас экан. Музхонасига, обхонасига, карьерига ўтказар,

мен бечоранинг жигаримга фақат урдирарди. Айтардим: “Вой, аблах, итвачча-я, худо сени урсин-а, Гдлян эмассан – илонсан, аждархосан!..”

– Қўйинг, Ҳамрожон ака, ҳаммаси ўтиб кетди-ку, – деди Одил ака жиғибийрон бўлиб. – Ўша ҳаромининг падарига лаънат! Ҳали кўп яшайсиз. Ажойиб дўхтирлар кўп. Улар сизга ёрдам беришяпти. Бўлим мудури ҳам зўр йигит экан.

– Э, Тўрабойми, отасига раҳмат унинг, – дея жим қолди Ҳамро ака. Бироз кўзини юмди. Кейин:

– Одилжон ука, илтимос, Тўрабойга айтинг, менга бир-иккита яхши укол ўтказсин. Ҳозирок жойимдан тураман. Бир кишлокқа борайлик, Ромитанга! Нима дейсиз?

– Оксоқол, кадрдоним, – дея бошини сарак-сарак қилди Одил ака, – Тошпўлат билан уйингизга бордик. Бир пиёла чой ичдик.

– Тўлқин бор эдими?

– Бор эди. Менга аталган кўчқорни ҳам кўрдик.

– Иби, Одилжон ука, бу, Тўлқин сўймадимми кўчқорни?

– Қассобни опкелиб, биргалашиб сўйишди. Жигарини беш секундда кабобча қилишди. Маза қилдик. Ярмисини тандирга босдик. Ҳозир борамиз-у, сизнинг дуойи жонингизни қилиб ўтирамыз.

– Раҳмат сизга-е, менинг юрагимсиз-да, Одилжон ака! Келинг, бир ўпай пешанангиздан. Тўғрисини айттайми?

– Айтинг, оксоқол?!

– Бу дунёда буюклар кўп. Лекин, лекин... Одил Ёқубов битта-да, укажоним!

– Ҳамро ака, қўйинг бунақа гапларни. Сизга ўхшаб мен ҳам битта одамман-да! – деди Одил ака юрагини бўшатиб. Оксоқол эса секингина елкасини кўтарди, бир култумгина сув ичди.

– Барибир айтаман, Одилжон ака! Хоҳласангиз-хоҳламасангиз, сиз яхши одамсиз, дўсту биродаримсиз, энг тўғриси, буюк ёзувчисиз! Бундан бошқа гапим йўқ, Одилжон ака!..

Кейин Ҳамро ака бошини ёстикка қўйди. Хўрсинганча секингина йўталди.

– Одилжон ука, – дея яна кўзини очди Ҳамро ака, – сиз ишли одамсиз, бугун-эрта кетсангиз, янгамга, Искандарга салом айтинг. Ҳа, энди, умр шунақа-да. Ким билади!

– Қўйинг бунақа гапларни, оксоқол! Мана, кўрасиз. Яхши бўп кетасиз, – деди Одил ака ўрнидан туриб, – бир оз дам олинг. Биз ташқарида ўтирамыз. Хўпми, оксоқол!

Ҳамро ака “Раҳмат, раҳмат!” – деб қолди. Кейин биз дахлизга йўналдик. Бўлим мудирини “Одилжон ака, касал кўргани эмас, меҳмон бўлиб келинг уйимизга. Кутиб оламиз”, дея мулозамат қилди. Устоз “Ташаккур!” дегандек ишора қилиб, машина томонга юрди.

– Ромитанга ҳам, уйингга ҳам бормаймиз. Чарчадим. Меҳмонхона олисми? – сўради Одил ака хафаҳол оҳангда, – наҳотки Ҳамро ака ўтиб кетса...

– Билмасам, устоз? – дедим машина рулини буриб, – ҳамма нарса Оллоҳнинг иродасидан-да!

– Тўғри айтдинг, укам! Энди, Ҳамро бошқача одам-да! Сен билмайсан, мен Ҳамрони худодан сўраб топганман. Ҳамма асарларимни – хикоя, қиссаларимдан романларимгача ўқир эди. Ё телефонда ёки Тошкентга бориб, юрагидагини айтар, “Фалон асарингизни ўқиб, маза қиламан-да!” – деб қўярди, қайта-қайта кучарди мени.

– Ҳақиқий жўрангиз экан-да!

– Э-э, сўрама? Ҳамро ака – одамнинг гули, юракнинг дармондориси! Бундан бошқача сўз айтолмайсан у киши ҳақида. Чунки “Диёнат” романимдаги Отақўзи Ҳамро аканинг айнан ўзи! Бағрикенг, билим доираси чексиз, меҳнатдан толмайдиган, ташкилотчилик қобилиятига эга бўлган, дунёнинг пасту баландини кўра олган Ҳамро акада ана шундай хислатлар бор эдики, романда улардан кўплаб фойдаланганман. Эшитяпсанми, шоир?

– Зўр инсон экан-да, Ҳамро ака! – дедим машинадан тушарканимиз, – у кишининг ҳақиқий китобхон, қалбан

зиёли одам эканлигини билмас эканман. Илоҳим, кўп умр берсин-да!

Меҳмонхона ходимлари Одил акани кутиб олишди. Дарҳол чой обкелишди. Устоз ёнбошлади.

– Ана энди бу иш зўр-да, – деди Одил ака озгина чехраси очилиб. – Кулоқ сол, Ҳамро ака “Улуғбек хазинаси”ни неча қайта ўқиган. Улуғбек ва ўғли Абдуллатиф орасида кечган диалогни эса ёдлаганди. Ўша оҳанрабо сўзларни йиғлаб-йиғлаб айтарди, у киши. Хусусан, мана бу сўзларни: “... Хоҳласанг, ўз падарингни қатл эт, хоҳла, Мовароуннаҳр сарҳадидан ҳайдаб, дарбадар кил, боз ихтиёр сендадур! Лекин ёлғиз тилагим: илм йўлида отанг қилган ишларга, унинг шогирд ва устозларига тегмагайсен. Тегсанг... ота қарғишига учраб, тоабад бадном бўлурсен. Ота рози – Худо рози, ёдингда бўлсин: ал қасосил мин ал-Ҳақ! Ҳеч бир ёмонлик интиқомсиз қолмайду!..”

Бу сўзлар устозни титратиб юборди, шекилли, кўзларида ёш пайдо бўлди.

– Нима бўлди сизга, устоз? – дедим сал хавотирга тушиб.

Одамзод кизик экан-да. Ўз сўзларим ўзимни йиғлатаётганини кара... Қанийди, Ҳамро ака ҳам суҳбатимизга кўшилса! Энди, укам, сен ҳам чарчадинг. Бориб, дамингни ол. Мен ҳам икки соатгина ором олай. Кейин уйингга оборасан. Келин пишираётган бухороча ош ҳам унгача тайёр бўлиб қолар. Бўпти, энди йўлга туш. Икки соатдан кейин сени пастда кутиб тураман.

Дарҳақиқат, устозни ҳовлимга олиб кетдим. Аёлим дарвозадан кутиб олди. Ўғлим Одилжон эса Одил бобосининг қўлига сув қуйди, сочик тутди. Одил ака унга завқ билан боқар экан, “Ие, Одилбойми бу? Қап-қатта дастёр йигит бўпти-ку”, – дея бағрига босди, пешанасидан ўпди. Шундан сўнг дастурхон бошида суҳбатни давом эттирдик.

– Умр ўтар экан-да! Эсингдами? – деди устоз менга қараб, – институтларингда 50 йиллик юбилейим бўлиб ўтган эди. Тўғрими?

– Албатта-да, устоз. Эсимда! 1976 йил 29 ноябрь куни эди.

Ҳаммамиз хурсанд бўлиб кетгандик. Ўшанда секингина қулоғингизга: “Устоз, ўғиллик бўлдим, ҳозир туғурукхонадан келяпман”, дедим. Бирдан ўрнингиздан туриб, мени кучдингиз. Сўнг узоқ бағрингизга босиб туриб, “Мен бир Адолат бандасиман. Шу ўғлинг мендай адолатли бўлсин! Истасанг, унга менинг исмимни қўй. Одилжон бўлсин, Одилбой бўлсин! Тушундингми?” дедингиз. Ўшанда хурсанд бўлиб кетганимдан кучоқлаб олгандим сизни. Қўлларингизни маҳкам қисганман. Ҳа, ҳа, гапнинг индаллоси шу, устоз! – дедим. “Раҳмат сенга”, – деб қўйдингиз секингина кулиб...

– Ҳа энди, одамнинг яхши кунлари ҳам, ёмон кунлари ҳам бўлар экан, – дея чой ича бошлади устоз. – Мана, бўлиб ўтган гўзал кунларни эслатдинг. Ажойиб! Қарасам, ихчамгина ҳовли қилибсан, боғчаси бор экан. Фарзандларинг маза қилиб яшасин! Ахир, барчамиз бола-чақа деб яшаймиз-да. Шундай эмасми?

– Рост, устоз, – дедим.

Кейин у киши яна вазминлик билан сўзлай бошлади:

– Қанийди, ҳар бир фарзандимиз Адолат учун, Ҳақиқат учун курашса экан. Халқ учун, Ватан учун жонини беришга тайёр турса экан! Ўшанда ҳаёт гуллайверади, умримиз пойдор бўлиб, чарақлайверади...

Қадрдонларим! Мана, устоз Одил Ёкубов ҳақидаги эссе поёнига етмоқда. Бу суҳбатлар 1992 йил сентябрь кунларидан бирида бўлиб ўтган эди. Кейинги куни Одил акани Тошкентга – йиғилишга чакиришди. Ҳамро ака эса бир ҳафтадан сўнг вафот этди. Устоз “Афсус, афсус!” дея телеграмма жўнатганди Ҳамро ака оиласига.

Одил ака бошқача эди. Бухорога тез-тез келар, аввал Ҳамро акани кўриб, бир-икки кун у кишининг ҳаммом-мехмонхонасида ётиб, дам оларди. Сўнгра Ғиждувонга бориб, Абдуҳолиқ Ғиждувоний қабрини зиёрат қилар, Шо-

фирконга бориб, ёзувчи Аҳад Ҳасан билан суҳбат қуради, кейин Ҳазрат Баҳоуддин Нақшбанд бобомизни кўргали Когон туманига етиб борардик. Дўстлари – Ўктам Усмонов, Саъдулла Кароматов, Шукрулло, Жамол Камол, Аҳмаджон Мелибоевларни етаклаб, Жилвон, Варахша қир-адирлари, чўлларида юради, одамлар ҳақида мақолалар ёзарди. Мен уларга доим ҳамроҳ эдим.

Одил ака Бухорони ниҳоятда яхши кўрарди. Ибн Сино, Наршахий, Имом Бухорий, Нақшбанд боболар ҳақида тўлқинланиб гапирар, “Улар тафаккурнинг ҳақиқий даҳолари” дея уларга ҳурмат баҳо этарди.

– Бухорони шариф дейдилар! У дунёнинг еттинчи гултожи! Мен уни шундай атайман. Чунки Бухоронинг ости ҳам, усти ҳам маъдан! У ҳаммамизники, у Шаркнинг нодир гавҳари! – дея лутф этарди устоз.

...Бу сўзлар ҳеч қачон хотирамдан ўчмайди. Одил аканинг мунаввар ёди ҳам! Зеро, юртини жон-дилидан севган инсонлар абадул-абад одамлар юрагида, тилагида яшайверадилар!

БУХОРО – ТИЛЛО ТОҒ!

(“Кўнглим гули – набирам” туркумидан)

– Болам, бу дунёда шоир кўп экан. Жуда кўп экан! Аммо Навоий бобомизнинг бир ажойиб сўзлари бор. Эшит: “Ҳар бир кофиябоз шоир эмас, шеърга тоза ҳислар ва теран фикрларни сингдира олган кишигина хақиқий шоир бўла олади...” Мана, кўрдингми? Тилинг истаганини эмас, дилинг истаганини гапир, дейишади. Корейсларнинг бир яхши магали мени мафтун этган. Уни доим айтиб юраман. Мана, нима дейди улар: “Туруч тўқилса, териб оласан, сўз айтилса, уни қайтиб ололмайсан”. Ақлли сўзлар! Шундай эмасми?

– Тўғри, бобожон!

– Оллоҳ сўзини парваришлаб, юрагимизга, шууримизга, он ундроқимизга жойлаган. Шунинг учун, бўтам, тилингни ёмон сўзлардан сақла. Агар шоир бўлсанг, ҳар бир лутфинг, каломинг гавҳар доналаридай ёниб турсин. Кичик бир шеърни сенга ўқиб бермоқчиман. Уни русчадан таржима қилганман. Кулок сол:

Ҳиндлар шундоқ дерлар:

Ушбу заминда

Энг аввал илонлар юрган судралиб.

Тоғликлар дейдилар:

Қадим-қадимдан

Бургут яшаб келган Ер шоҳи бўлиб.

Менинг ишончим шул:

Дўстлар, энг аввал
Ерда пайдо бўлган хазрати Инсон.
Бургутга айланган улардан кўпи,
Баъзилари эса бўлгандир Илон...

– Ажойиб шеър экан, бобожон. Уни ким ёзган?

– Расул Ҳамзатов! У аварларнинг буюк шоири. Унинг кўплаб китобларини қайта-қайта ўқиганман. Расул оғамиз шунчаки шоир эмас, донишманд, ўз халқининг фидойи, Шомилга ўхшаган қаҳрамонларини куйлаган, алқаган, юртининг донғини дунёга таратган даҳо инсон! Унинг “Менинг Доғистоним” асари ўйлаб-ўйлаб, куйлаб-куйлаб, сўйлаб-сўйлаб ёзилган тафаккур булоғидир. Мен уни шундай деб биламан. Бўтам, сен ҳам уни ўқи, такрор-такрор ўқи! Юрагингда, тилагингда шундай гулхан фикрлар пайдо бўладики, ўзингни унутасан, онгу шууринг чараклаб кетади.

– Бобожон, сиз бу одамни кўрганмисиз?

– Кўрганман, болам. Шунчаки кўриш эмас, юзма-юз суҳбат курганман!

– Йўкса, бахтли экансиз, бобожон!

– Пешанангдан ўпай, бўтам! Эшит: 1988 йилнинг ёз кунларидан бирида москвалик шоирлар сафида у киши ҳам шахримизга келганди. Кўп жойларда уларни нон-туз билан кутиб олганмиз. Хусусан, Расул оғани! У кишининг сўзларини, шеърларини тинглаб, маза қилганмиз.

Шундай кунларнинг бирида у киши Лабиҳовуз атрофини сайр қила туриб, хитоб қилди: “О, Бухоро, Бухоро! Сен Шарқ бешигисан!” Сўнгра ҳовуз атрофидаги сўрилардан бирига ўтирдик. Устознинг бир нечта шеърларини ўзбек тилига ўгирганимни айтсам, чехраси янада очилиб кетди. “Қани, ўқи ўша шеърларни, бир эштайин”, – деди у киши кўзлари порлаб. “Хўп”, – дедим! Сўнгра бийронлик ила шеър ўқий бошладим. Тугатгач, устозга тикилдим. Устоз хитоб қилиб юборди: “Воҳ-воҳ! Браво, браво! Ўз тилим – аварчага ўхшаб, ўзбек тили ҳам қалбга ором бахш

этар экан-ку! Кел, кўлингни бер, – деди устоз кучоғини кенг очиб, – якинда янги китобим босилапти, Москвада. Уни сенга юбораман. Шеърларимни таржима қилсанг, хурсанд бўламан”. Кейин шундай деди: “Биламан, дунёда Бухоронинг шуҳрати баланд. Чунки у илм чашмаси, маънавият булоғи. Фақат, дўстим, – деди у менга қараб, – Кавказ – Кавказ-да! У тоғлар диёри, қоялари осмонга етган юрт. Хафа бўлмайсан, Бухорода бундай тоғлар йўк-да. Атрофи чўл, сахро... Шундай эмасми?”

Ўйлаб қолдим. Кейин Расул оғанинг кўзларига қараб, кулиб-кулиб шундай дедим:

– Сиз менинг, Бухоронинг ҳам меҳмонисиз. Тўғриси айтсам, Бухоронинг тоғлари кўп. Улар осмон қадар, чўккилар қадар, мухташам қоялар қадар!

Устоз наҳотки, дегандай елкасини қисиб, “Бўлса керак, бўлса керак”, дея менга қаради. Дарҳол у кишига разм солдим:

– Анави пурвиқор тоққа қаранг, – дедим салобат тўкиб турган Минораи Калонга ишора қилиб, – у Авиценна – ибн Синодир! Ҳақиқий, қуламас Тоғдир! Шундай эмасми?

Расул ога ҳайратланди. Кейин бошини чайқаб, “Браво!” деб қўйди. “Яна ким у тоғлар?” – дея менга юзланди.

– Муҳаммад ибн Исмоил, яъни Имом Бухорий! Буюк Тилло Тоғ у!! – дедим мен.

Меҳмон яна “Браво!” дея шодлик ва ҳайратини изҳор этди.

– Яна шундай тоғлар кўпми юртингда?!

– Кўп! – дедим хурсандлик билан, – олимлар, шоирлар, авлиёлар. Улар мингдан зиёд. Тўрт-бештасини айтаман. Мана, адиблар – Аҳмад Дониш, Садриддин Айний, Абдурауф Фитрат, Жалол Икромий! Халқ артистлари – Олим Хўжаев, Мухтор Ашрафий, Раззоқ Ҳамроев, Мутал Бурҳоновлар! Булар – Бухоронинг катта-кичик тоғлари! Уларни бутун дунё билади. Бу сўзларим сизга макбулми, Расул оға. Нима дейсиз?

– Сен мени лол этдинг, укам. Бухорони кафтингга кўтариб, ҳар бир тошини, ҳар заррасини бағрингга босяпсан. Ўз юртингни юрагингга жойлаяпсан. Улуғ юртдошларингни тоғлар деб алқаяпсан. Қойил!

– Ҳа, устоз, Бухоро усти ҳам, ости ҳам Тилло тоғ! Тилло тоғ – Бухоро!

– Сўзларинг маъқул. Ташаккур сенга!

Кўзларим порлаб кетди, Расул оғанинг бу лутфларидан сўнг! Мана, болам, сен ҳам эшитдинг ўша ибратга лиммолим суҳбатни.

– Ҳа, бобожон, менга ҳам Бухоро ҳақида жуда кўп сўзлагансиз. Мени, укамни, опаларимни бағрингизга босган каби шахримизни ҳам бағрингизга босиб, юртим – тупроғим, ардоғим, чароғимсан, дегансиз. Расул бобога ҳам ана шу самимиятингиз маъқул келган-да, бобожон.

– Яша, болам! Умрим бўйи тафаккур – донишмандлар қалбининг тириклиги ҳақида ўқийман, ёзаман. “Нажх ул-балоға” асарида шундай ажойиб сўзлар бор: “Оллох неъматлари хусусида фикр эшитиш ибодатдан афзалдир. Ким билган нарсаси ҳақида кўп фикр юритса, унинг илми ривож топади, мураккаб ҳақиқатларни ҳам тушунади. Инсон тафаккури бамисоли ойна, унда эзгу амаллар ҳам, хунук амаллар ҳам акс этади...” Мана, кўряпсан, донишмандлар – бамисоли кўрғон. Расул оға ҳам худди шундай буюк инсондир. “Менинг Догистоним” ана шундай донишмандлик ҳайкалидир! Қанийди, мен ҳам донишмандлик китобини ёзолсам!

– Бобожон, ёзолгансиз ва ёзаяпсиз.

– Болам, балки мен ярата олмаган ҳайкални сен яратарсан. Ҳа, ҳа, сен яратишинг керак! Чунки Бухоро – тилло Тоғ! Уни ҳеч ким буза олмайди, йўкота олмайди. Бухоро – Булбул сўз! Бухоро – Кўнгул сўз! Бухоро – Ҳайратнома, Қадрнома, Фикратнома, Фитратнома! Айланай тилларидан, дилларидан, киприкларидан, юзу кўзларидан ўпай! Расул оға айтганидек, Бухорони бутун дунё кучсин, биз уни такрор-такрор тавоф

этайлик! Зотан, Бухоро – кўнглимизнинг сарвари, гавҳари,
шамсу камаридир!

Гўзал Ҳилолсан, Бухоро,
Мири Кулолсан, Бухоро.
Балогардонсан – Нақшбанд,
Ошно – кадрдонсан, Бухоро!

МАРДЛИК ҲАЙКАЛИ

(“Кўнглим гули – набирам” туркумидан)

– Бир улуғ шоир бўларди. У кишини Максуд Шайхзода дейишади.

– Эшитганман, бобожон. Уларнинг “Яхшилар кадри” деган шеърларини доим айтиб юрасиз. Мен ҳам уни ёдлаганман. Айтиб берайми?

– Айт, болам!

– Дўстлар, яхшиларни авайлаб сақланг,
“Салом” деган сўзнинг салмоғин оқланг.
Ўлганда юз соат йиғлаб тургандан,
Уни тиригида бир соат йўқланг.

– Яхши қилибсан, болам, бу тўртликни ёдлаб. Шоир бу сатрларни шунчаки эмас, бутун умр йўлига қараб битган. Э, нима дейин? Билсанг, Максуд бобонинг бутун ҳаёти ғам-андух, таҳлика ичра кечган. Шунга қарамай, шоир мардлик ва шижоатни юрагида атиргулдай илдизлатган. Шунинг учун Максуд Шайхзода ўзбек адабиётининг XX асраги байроқдорларидан бири ҳисобланади.

– Сиз у кишини кўрган бўлсангиз керак-а, бобожон?!

– Самарқандда ўқирдим, университетда! 1962 йилнинг сентябрь кунларидан бирида у киши билан учрашганмиз. Қўлларини олганмиз. Шеърларини тинглаб, хурсанд бўлганмиз. Хусусан, “Тошкентнома” достонидан гўзал

парчаларни айтиб берганлари ёдимда. Уларда ўзбек халкининг гўзал фазилатлари, Тошкентнинг сўлим боғроғларини мухташам кўчалари таърифи уфуриб турган самимий сатрлар бисёр эди. Устозимиз тарихнавис шоир сифатида ном қозонгани – аини ҳақиқат. Болам, ушбу дostonни, албатта, ўқишинг керак. Ахир у киши дунё тарихини, Турон тарихини ҳам ниҳоятда яхши билган. Адибнинг “Мирзо Улуғбек”, “Жалолиддин Мангуберди” каби драмалари ана шу пухта билим, огоҳлик маҳсули. Шукрулло деган шоир шундай деган: “Ўзбек адабиётининг тўрт устунни бор. Булар – Ғафур Ғулом, Максуд Шайхзода, Абдулла Қаҳҳор ва Ойбек!” Шу тўрт буюк адиб ўзбек адабиётини буюкларга хос асарлар билан бойитишган. Билсанг, улар виждон амри билан асар ёзишган.

– Хўш, бошқалар-чи, бобожон?

– Э, болам, бошимни кўп айланторма. Ҳар ким ўзининг дуторини чертади. Бири баланд, бири паст, дегандай, хамирни узоқ қор, гапни қисқа қил, дейишади. Бир гапни айтмай: Абул-Аъло ал-Мааррий деган бир араб шоири шундай ёзади:

“Бир куни Қайс ибн Саъд ибн Сайфийни учратиб, ундан сўради:

– Одам Ато фарзандларининг нечта камчилиги бор?

Дўсти жавоб берди:

– Одам фарзандларининг камчиликлари шу қадар кўпки, уларнинг саногига етиш қийин. Лекин ҳамма камчиликларни яширишнинг бир йўли бор.

– У қандай йўл?

– Тилни тийиб юриш!”

– Бобожон, бундай сўзларингизни эшитгач, ўйлаб қоламан. Гапларингиз шираси мени хушёр қилади, ёки...

– Тушундим, болам. Ҳадисда бир чиройли гап бор, яъни “Яхши суҳбатдош атирфурушга ўхшайди, гарчи у сенга атиридан бермаса ҳам, хушбўй хиди сенга етиб боради”. Сен ҳам ана ўша атирфурушга ўхшаган суҳбатдошсан мен учун.

Тўғрисини айтигин! Шайхзода домла ниҳоятда бағрикенг инсон, машҳур навоийшунос, атокли драматург, истеъдодли шоир, адабиётшунос, таникли таржимон ҳам эди. У кишининг бу даражада серкирра истеъдод сохиби эканлигини пайқаган айрим ғаламислар устозни “йўқотиш”га киришадилар. Айникса, Мильчаков ва унинг агрофидаги гумашталари шоирга “миллатчи”, “аксилинқилобчи” тамғаларини ёпиштирадилар.

Бобожон, “миллатчи” дегани ким?

– Э, болам, “миллатчи” дегани ўз халқини, юртини, Ватанини, унинг ғурурини, шуурини бағрига босган, юртнинг эрку озодлигини мағрур куйлаган, миллатпарвар, ватанпарвар киши деганидир.

– Демак, Шайхзода бобо миллатпарвар эканлар-да?!

– Отангга раҳмат, болам. Шайхзода домла ҳақиқий элсевар, эрксевар киши эди. Шундай одамни 1952 йилда 25 йиллик қамоқ жазосига ҳукм қилишади.

– Йигирма беш йил?! Бу даҳшат-ку, бобожон?!

– Шундай, болам. Ўша Мильчаков деган иблис киши қанчадан-қанча шоир-ёзувчиларнинг бошига етган. Шулар қатори устоз Шайхзоданинг ҳам.

– Ўша иблис деганингиз қаердан келган, бобожон?

– Узокдан, болам. Ўзбек деган миллат дунёда кўкармасин, кўшиғи, куйи, алласи янграмасин деб, шапкасини ғижимлаб, сенларга кўрсатиб қўяман, деб юртимизга келган. Ёзувчилар уюшмасида уя қуриб, “Звезда Востока” журнали бош муҳаррири, сўнгра партия раҳбари сифатида адиллар, шоирларга қарши фитналар уюштирган, тухматчилиги билан “ном қозонган”. Ахири, Абдулла Қаҳҳор бобо ўша олчокнинг ниқобини йиртиб ташлайди. Агар билсанг, халқ укувсиз, ҳасадгўй, ёвуз раҳбарни, мен ёзувчиман деб юрган истеъдодсиз кишини ҳеч қачон тан олмайди. Мильчаковга ўхшаган разиллар ҳаёт чархпалагидан тушиб кетади. Шундай, болам! Шайхзода бобо эса сургундан қайтиб келади. Ажойиб асарлар яратишда давом этади.

– Бобожон, Шайхзода устоз мукофот олганларми?

– Йўқ!..

– Нега, бобожон?

– Айтмасам, дилим куяди. Эшитсанг, хафа бўласан! Йўкса, эшит: 1959 йилнинг февраль ойида Москвада ўзбек адабиёти ва санъати ўн кунлиги бўлиб ўтади. Йигирмага яқин адиблар учрашувларда катнашадилар. Москвадан қайтишгач, бир гуруҳ ёзувчилар ўн кунлик хисоботи муносабати билан Фарғона водийси меҳнаткашлари хузурига боришади. Бу гуруҳда Саид Аҳмад, Шухрат, Аскад Мухтор, Туроб Тўла ва Шайхзодалар ҳам бўлишган. Учрашувлар жуда чиройли ўтади. Меҳмонхонада дам олишаётганда радиодан бир хушxabар таралади. Ўн кунлик катнашчиларидан баъзилари орден, медал ва Фахрий ёрликлар билан тақдирланадилар. Лекин рўйхатда Шайхзоданинг исм-шарифи йўқ... Эртасига газетани кўриб, устоз анча хафа бўлишини ҳис қилган Саид Аҳмад бу кўнгилсизликни юмшатиш мақсадида сўз котади:

– Шайх ака, давлат сиз билан менга мукофот бермаса керак. Менимча, ёруғ дунёда яшаётганимизнинг ўзи – катта мукофот.

– Тўғри, одам мукофотсиз ҳам яшай олади. Лекин талабаларим мени мукофотга лойиқ кўрилдимикин, дея интиқиб кутишмоқда, – дейди маҳзунлик ила Шайхзода бобо.

– Хўш, бобожон, у кишига нима учун мукофот берилмаган?

– Бу дунёда дўстидан кўп душмани, ҳамкору ҳаммаслагидан кўра рақиби кўп бўлади, одамнинг. Бу ҳам ана шундай разил одамларнинг иши-да, болам. Тинимсиз “думалок” хатлар гирдобида қолган одам мукофотга лойиқ кўрилармиди? Аммо Шайхзода бобо унвону мукофотларсиз ҳам ажойиб асарлари, юксак инсоний фазилатлари билан халқимиз қалбидан мустаҳкам ўрин ола билди. Кел, болам, устознинг яна бир тантилиги ҳақида сўзлаб берай сенга!

– Айтинг, айтинг, бобожон.

– 1954 йил июнида сургундан қайтган устоз бир хонали уйда қийналиб яшай бошлайди. Ниҳоят, ўн йилдан сўнг у

кишига беш хонали уй берилади. Лекин устоз бу уйда яшашни хоҳламайди. Чунки бўшаган уй вазифасидан туширилган собиқ раҳбарга тегишли эди. “Мен бошқаларнинг бахтсизлиги устига ўз бахтимни қуришни истамайман”, дейди устоз. Мен бу ҳақда шеър ҳам ёзганман. Ҳа, болам, Шайхзода бобо ана шундай мард, алп инсон эдилар!

– Бобожон, кеча иш столингиз устида кичкина бир китобни кўриб колдим. “Корейс халқ мақоллари” экан. Менга, айниқса, биттаси жуда маъқул бўлди: “Ким яхши ёзса, қаламидан шикоят қилмайди”. Шундай эмасми, бобожон?

– Ажойиб мақолни топибсан! Шайх бобо ҳам ана шундай буюк ёзувчи эди. Меҳнат, изланиш у кишининг доимий шиори эди. Гўзал шеър устозлар, бетакрор илмий тадқиқотлар ана шу меҳнат натижаси. Мангуберди ва Улуғбекни халқимизга такрор танитган ҳам Шайхзода бобо бўлади, болам. Устоз Мирзо Улуғбек номидан дунёга қарата шундай нидо қилади: “Эй, дунё, дунё, бевафосан, биламан сени, лекин сенга ёмон фарзанд эмасдим-ку!..” Бу сўзларда бутун умри андух-надомат, азоб-укубат ичра ўтган улуғ шоирнинг дил фарёди мужассам. Ёру дўстларнинг қандайдир сабаблар билан бевафолик қилиши у кишини доим кийнаган. Ҳатто дўстларидан бирига хат ёзиб, шундай деган устоз: “Кошки барча ошноларим сен каби вафодор бўлса...” Начора, тақдирида шундай кўргиликлар бор экан. Аммо мен устоз ўзларини бахтсиз ҳисоблаган, деб айтолмайман. У кишининг мана бу сатрларини ўз умрига берган баҳоси деб биламан:

Умрлар бўладики,
Тиригида ўликдир.
Ўлимлар бўладики,
Ўлган одам тирикдир.

1967 йилнинг 19 феввали соат 11:30 да Шайхзода бобо хаёт билан видолашди. Шу куни бутун шеърсевар халқимиз кўнглига оғир мотам чўкди...

Юртбошимиз 2001 йили – Мустакиллимизнинг ўн йиллиги олдидан тарихий Фармонга имзо чекди. Унга кўра адабиётимиз ривожига бекиёс ҳисса қўшган бир гурух фидойилар вафотидан кейин “Буюк хизматлари учун” ордени билан мукофотландилар. Улар қатори атоқли шоир Максуд Шайхзодага ҳам шундай олий нишон берилди. Бундан эллик йил олдин собиқ шўро ҳукумати устозга кичкина бир медални раво кўрмаганди.

Ҳа, Истиклол бизга жуда кўп нарсани ўргатди! Устоз Шайхзода каби ўнлаб фидойилар хизматининг қадри ғоят баланд эканлигини, уларнинг маънавий мероси халқимизнинг улуғ қадрияти ўлароқ асрлар оша ўз муносиб баҳосини топаверишини исбот этди! Зеро, донишманд боболаримиз тўғри топиб айтишган: “Ҳақиқат эгилади, букилади, аммо синмайди!”

Мана, неча йиллардирки, Истиклолимизнинг қутлуғ байрамларини нишонляяпмиз. Не бахтки, бу байрамларда Шайхзода бобо ўз шеър дostonлари, ажойиб лутфлари билан бизга гўё даврадош бўлиб турибди. Бу эса устоз сиймосининг, бетакрор асарларининг мангу боқийлигидан шаҳодатдир:

Миллатнинг боғбони – камтарин, хоксор,
Хуршиди тобонсиз – меҳрибон, хушёр.
Ахир Сиз чинорсиз – Максуд Шайхзода,
Ахир Сиз минорсиз – боқийликка ёр!

“БУҒДОЙ СЎЗИНГ БЎЛСИН...”

(“Кўнглим гули – набирам” туркумидан)

– Мана бу маколни эшитганмисан, болам?

– Айтинг, бобожон.

– Унда айтигин: “Буғдой нонинг бўлмасин, буғдой сўзинг бўлсин...”

– Ажойиб экан-ку, бобожон!

– Энди, болам, дуо билан эл кўкаради. Сўзни эса сўз очади. Мен ҳам бир гапни очай, майлими? Бу дунёда бир-биридан гўзал, бир-биридан ширин, бир-биридан тотли сўзларни эшитсанг, улар юрагинга ўрнашади. Кейин ўйлаб кўрамиз. Кўрамиз-у, азалийлик бор экан-ку, деймиз, шундай эмасми?

– Албатта, албатта.

– Унда қулоқ сол: Бир вақтлар – Самаркандда ўқиётган йилларим, бир-биридан яхши устозларим кўп эди. Лекин ҳаммасини зўр деб айтолмайсан-да! Буюклардан буюги деб Воҳид Абдуллаевни билардим. О, у киши билан суҳбат қурсанг, сўзини эшитсанг, кўнгил боғинг очиларди. Юраклари бамисли – чашма, кўзлари – нур булоғи! У киши булбулигўё, тиллари бийрон, сўзлари ҳақиқий “асал”, гапирганида одамларни лол этарди. Лафзи пок, каломи пок, олими барҳақ эди. Улардан дунёнинг кўп пасту баландини сўраб, жавоб олганман: қоронғу нима-ю, ойдинлик нима; ташналик нима-ю, ошналик нима; хўрлик нима-ю, хурлик нима? Рухинг юксақларда парвоз қилган бундай онларда

“бўғдой сўзинг бўлсин”, деган калом ёдга келарди. Хуллас, қанийди экан, ул устоз тирилса-ю, бир кунгина сўзларини мияга қуйиб, “Хой тулпор, қани Навоийдан, Бобурдан, Машрабдан бир шингил айтгин-чи”, деса. Эшитяпсанми?

– Албатта, бобожон, шундай донойи танҳо олим ҳозир ҳам борми?

– Бор, болам, бор, бир-бир ярим. Тўғрисини айтаман-да! Лекин Воҳид Абдуллага ўхшаган дарёдил тарихнавис, шоири нуктадон, олими баржаста санокли-да! Ул киши тарихни, адабиётни, адабни, фалсафани ниҳоятда зўр биларди. Қойил колардим устозга! Умрим бўйи авлиёларни учратдимми ёки йўқми, билмадим, лекин авлиёликка даъвогарларни жуда кўп кўрдим. Устозим эса даҳоликка – буюкликка ҳеч қачон даъвогарлик қилгани йўқ. Ниҳоятда камтарин, хоксор, афандимонанд, бамисли Моҳитобондай – чиройли, гўзал инсон эди...

Энди, болам, қайси талаба мавзуни сўзлаб берса, “Баракалло, тулпор!” дея хурсанд бўлар, бошка талаба гумроҳ бўлиб турса, “Вой буни қара, сени “хумпар” деб айтсам, бу ёғи қанақа бўлади-а!” дерди (мана шу “тулпор” деган чиройли сўз – қаттага нисбатан ҳам, кичикка нисбатан ҳам тез-тез айтиларди). Умуман, домла бирор талабага “уч” қўйганини кўрганим йўқ. Шогирдим бўлса-ю, наҳотки академикдан 4-5 баҳо ололмаса-я, – деб кўярди устоз. Айтаман-да, яхши сўз болдан ширин деб.

Энди, болам, бир гапни айтаман: мен ҳанузгача (45 йилдан бери) устознинг конспектларини бағримда ардоқлайман. О, бир кўрсанг эди, тасанно, деб айтасан!

– Бобожон, у кишини донишманд деб бўладими?

– Бўлади, бўтам, бўлади! У кишининг “Дафтаридан”, кел энди болам, ўша пайтларда ёзиб олган жумлаларимни сенга кўрсатайин. Устоз ўша сўзларнинг остига чизган. Мана, эшит:

“Мавлоно Жалолиддин Румий дўстларига ўлиmidан сўнг “Э воҳ”, дея йиғламасликларини васият қилган. “Ўлгани-

миздан сўнг мозоримизни ердан ахтарманг! Бизнинг мозоримиз орифлар кўнгилларидир!” деган у киши”.

Қандай гўзал бу сўзлар, шундай эмасми, болам, бағрингни ёритади-я! Ёки бошқа бир жумлага кара:

“Темурий хукмдор ва шоир Ҳусайн Бойқаро кунлардан бир куни Мир Алишер Навоийга карата шундай дебди: “Агар мен подшоҳлик ишлари билан шуғулланишдан қўл тортишга жазм этсам, Шайх Нажмиддин Кубро мозори остонасининг жорубкаши – супурувчиси бўламан...” Шогирднинг ўз устозига нисбатан айтаётган бу сўзларини дил розининг гавҳари дейиш мумкин. Билиб қўйки, болам, одамга энг ярашиқли либос – одоб либосидир. Мол улашиб ҳеч кимга етказа олмайсан, ширин сўзинг эса ҳаммага етади. Ҳа, ҳа, дунё сир-саноати ана шунака...”

Ҳазрат Навоийнинг ушбу сатрларини ҳам устознинг ўша “Дафтар”идан айнан кўчирганман:

Йигитликда йиғ илмнинг махзанин,
Қарилик чоғи сарф килғил ани...

Демак, болам, ҳар бир одам йигитлигидаёқ илмни, ирфонни, ҳаётни, дунёни бағрига боссин, ҳазрат Навоий айтганидек, қарилик чоғи сарф этсин экан. Ахир, фозилнинг фазилати шунда: билганини “биламан”, билмаганини “билмайман”, дейди. Ахир, лукманинг ҳалоллиги – иймоннинг мустаҳкамлигидан. Ҳа, устозимиз Воҳид Абдулла ана шу илмпеша, донишманду халқпарвар, олими беназир, инсони комил эди. Қанийди, болам, ул кишининг ойдин йўли меники каби сенинг ҳам йўлингни нурафшон, кўнглингни чароғон этса! Омин!

“ЮРАК, СЕНСАН МЕНИНГ СОЗИМ...”

Қадрли дўстим, машҳур адиб, Ўзбекистон халқ ёзувчиси Муҳаммад Али бир ажиб сатрни уйида, кўча-кўйда, давраларда бот-бот айтиб туради. Шу сатрни тез-тез бағрига босади, кўзига суртади. Кейин “Юрак, сенсан менинг созим”, деб кўяди. Нимагадир кўзлари намланади. Аста-секин лаблари пичирлай бошлайди:

“Юрак, сенсан менинг созим,
Тилимни найга жўр этдинг.
Кўзимга Ойни беркитдинг,
Юрак, сенсан ишкибозим.

Сенга тор келди бу кўкрак,
Севинчинг тошди кирғокдан.
Тилим чарчар, ажаб, гоҳи
Сени таржима килмоқдан...”

– Қаранг-а, – дейди адиб менга қараб, – булар шунчаки сатрлар эмас, шахсан мен уларни самимиятнинг шуъласи деб биламан. Бундай гўзал мисраларни тизиш фақат Усмон Носиргагина насиб этган. Шундай эмасми, дўстим?! Ўтган асрнинг 60-йилларида Москвадаги жаҳон адабиёти институтида беш йил ўқиганман. Ўшанда “Ҳар бир авлоднинг ўз Пушкини бўлиши керак”, деган гапни юрагимга жо этиб юрардим. Чунки Пушкин – бир жаҳон! Унинг шеърларига ошно тутинган киши табиат китобини

Ўқигандек ҳайратланади, кувонади, завқланади, изтиробга тушади. Ўйлаб-ўйлаб, шундай хулосага келганман: Пушкин мен учун ҳақиқий устоз бўлганидек, Усмон Носир ҳам менинг қиблагоҳим – Пушкинимдир! Дунёнинг кўплаб шоиру ёзувчиларига ана шу ҳақда айтавергач, улар Усмон Носирнинг буюклигига тан беришади, мен айтган сатрларни (ўз тилларида) эшитгач, лол қолишади. Унинг шеърларига ихлос билан кулок тутишади. Мен таржима қилганим шеърларини, хусусан, “Юрак, сенсан менинг созим” сатрини кўчириб олишади. Унинг исёнкор қалб эгаси, шеърият уфкида балкиган юлдуз эканлигини, ўзбек халқининг шундай ажойиб шоири яшаб ўтганини айтиб юришади...

Дарҳақиқат, Усмон Носир табиатнинг бениҳоя муруввати туфайли дунёга келган бетакрор истеъдод эгаси эди. “Усмон Носир деганда биз кимни тушунамиз? У шундай буюк инсонки, бамисоли теккан жойини куйдиргувчи оловдир, – дейди Қахрамон шоиримиз Абдулла Орипов у ҳақда, – шоирнинг ғоят қисқа умрига назар солган киши жуда узоқ ўйларга толиши шубҳасиздир. Чунки бу чақмоқдек умрда бениҳоя катта имкониятлар ёниб кетганлигини кўриб ва ҳис қилиб турасиз. Усмон Носир улўғ ва абадий шеъриятнинг дийдасидан оқиб улгурмаган шабнамдир. У ҳали қаҳқаҳага айланмай, лабларимизда мангуга котиб қолган ним табассумдир. Унинг шеърлари кўз каби тирик, жонли, тутқич бермас ҳаёт парчаларидир...”

Усмон Носир ижодий йўли билан боғлиқ мана бу воқеа ҳам унинг нечоғлиқ улкан истеъдод соҳиби бўлганлигидан дарак беради: 1937 йил 27 январда Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасида Усмон Носирнинг ижодий кечаси ташкил этилади. Унда ўша пайтдаги барча таниқли шоир-ёзувчилар иштирок этишади. Маърузачи сифатида сўз олган шоирлардан бири гап орасида Усмон Носир ижодида тушқунлик руҳи устун деган фикрни ўртага қўяди. Аммо бу фикр Усмон Носирга ҳам, бу ерда тўпланган бошқа ижодкорларга ҳам ёқмайди. Шоир Амин Умарий сўзга

чикиб, Усмон Носирнинг “Соз” шеърини ўқиб беради ва шоирни кучиб табриклайди. Эргаш Неъматуллаев эса шоирнинг аруз вазнида битилган “Ватандош” шеъри билан уни муборакбод этади. Сўнгра Ҳамид Ғулом сўз олиб, “Усмон Носир шеърлари анорга ўхшайди. Уни қанчалик кўп ўқисанг, шу анорни сиқиб, шарбатини ичгандек хузур қиласан. Унинг шеърлари бутун вужудингга анор шарбати каби таралиб боради”, – дейди.

Аммо кечадан Усмон Носирнинг кўнгли тўлмайди. Айниқса, унинг ёзганларига тушкун шеърият дея баҳо берилгани шоирни ранжитади. Усмон Носир ўша шоирдан буни исбот қилишни талаб этади. Баҳс-мунозара узок давом этади. Ким Усмон Носирни юпатади, ким танқидни маъқуллайди, хуллас, тадбир тадбирга ўхшамайди...

Усмон Носир ақл бовар қилмас даражадаги ноёб хотира соҳиби ҳам бўлган. У Пушкиннинг “Боғчасарой фонтани” достони таржимасини тугатиб, қўлёзмани нашриётга топширганида, кимнингдир айби билан таржима қўлёзмаси йўқолиб қолади. Шунда нашриёт ходимлари шоирдан таржиманинг бошқа нусхасини келтириб беришни сўрашади.

– Ҳечқиси йўқ, – дейди шоир бепарво қўл силтаб, – бирорта машинистка топиб беринглар.

Сўнгра у бир соат мобайнида хонанинг у бошидан-бу бошига папирос чекканча одимлаб, дoston таржимасини ёддан айтиб туради...

“1937 йилнинг май ойида Москвада Ўзбекистон адабиёти ва санъати декадаси бўлиб ўтади, – ёзади Наим Каримов. – Делегация сафида Усмон Носир ҳам бор эди. Тошкентга бир тўп ёзувчилар поездда қайтишади. Усмон Носир: “Мана, дохийни ҳам ўз кўзимиз билан кўрдик. Ҳаммамиз қатори оддий одам экан. У менга керосин сотадиган бир дўстимни эслатди”, деб айтади. Мана шу гаплари унинг бошига бало бўлиб ёғилади. Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасида эса Усмон Носирнинг ахлоқи муҳокама қилиниб, у ёзувчилар сафидан ўчирилади”.

1937 йил элнинг кўплаб асл фарзандлари қатори ҳали 25 ёшга тўлмаган Усмон Носирни ҳам ютади. Шеърийат осмонида парвоз қилиб юрган шоир қандай қилиб “халқ душмани” тамғасини олди экан? Ўйлаб, ўйга етолмайсан! Ўша даҳшатли, ажал ёғдирган йиллар ва воқеаларнинг гувоҳи бўлган, вақти келганда, иштирокчисига айланган кишилар бугун ҳаёт эмас, албатта. Аммо шуниси аниқ: Усмон Носир каби миллат фидойиларига тухмат тошини ёғдирган, уларни давр ўйинлари қурбонига айлантирган кишилар, шубҳасиз, ўз майда манфаатларини кўзлаб, халқнинг бойлигига, бисотига чанг солган нобакорлар бўлишган. Ҳа, ана шу беомон чиғириқ домида қолган, бечора Усмон Носир.

“1937 йилнинг 13 июлида ҳибсга олинганидан то сўнгги нафасига қадар Усмон Носир ойнанинг ёруғ кунларини кўрмаган, – ёзади Наим Каримов, – сталинча қирғин йилларида минглаб-миллионлаб беғуноҳ кишилар ўлим лагерларида инсон зоти чидаши мумкин бўлмаган азобларга дучор бўлдилар. Усмон Носирчалик дўзах қийноқларини бошидан кечирган жабрдийда киши кам топилса керак. Сибирнинг 50 – 60 даража қаҳратон кунлари унга дарахт кестиришади. Бир кондан иккинчисига элтиб, оғир ишга, азоб ва уқубатларга дучор этишади. Шу туфайли шоир ўзини совуққа олдириган. У билан бирга ишлаган шоир Элбек ўрмон кесгани борганида ҳолдан тойиб, лагерга қайтиб келолмаган. Маҳбус ишчилар уни ўрмондаги чодирда қолдириб кетганлар. Ўшанда икки оёғини совуққа олдириган. Кейин унинг икки оёғини кесиб ташлаганлар...”

Усмон Носир бу каби даҳшатли кунларни кўравериб, Москвага, Сталинга қайта-қайта хат йўллайди. “Дохий! Сенга ариза ёзишга имкон беришмаяпти. Мен айбдор эмасман. Улар мени узил-кесил ўлдирмоқчилар. Қадрли дохий, кечир мени. Улар мени сени сўқишга мажбур этишди. Сенга бағишлаб шеърий роман ҳам ёзганман. Минг маротаба кечирим сўрайман. Алвидо. Алвидо, Ватан, алвидо, кадрдонларим!” – ёзган эди шоир сўнгги хатларидан

бирида. Афсус, ўзи башорат қилганидек, у ватанга қайта олмади, уни “узил-кесил ўлдирдилар”.

Азизлар! Эсингиздан чиқарманг: 1944 йил 9 март, пайшанба – ўзбек шеърятининг ёруғ юлдузларидан бири Усмон Носирнинг сўнгги куни. Сталинча истибдодга асосланган тузум уни шу куни, аждаҳо сингари, ниҳоят ямлаб-ютиб юборади.

Жабрдийда, асоратда қолган ўзбек халкининг бу фожиали куни ҳақида қуйидаги энг сўнгги ҳужжат тузилган:

“Далолатнома 1944 йил мартининг 15-куни. Биз, қуйида имзо чекувчилар, 2-қисм муфаттиши Артамонова, хўжалик мудури Брюшчев, ўликхона санитарии Свишченко шу ҳақда далолатнома туздикки, вафот қилган маҳбус Носиров Усмоннинг жасади – 1912 йилда тузилган. Моддалари 67, 64, 14, муддати ўн йил – бугун Суслово қабристонида дафн этилди. Қабр 1,5 метр чуқурликда қазилди. Қўлига 12192-рақамли чўпхат боғлаб қўйилди. Қабр устига 2-рақамли тахта ўрнатилди...”

Таассуфлар бўлсинки, ўзбек адабиётининг фахрига айланажаги муқаррар бўлган, илк машқлари биланоқ бу ҳақиқатни исботлаб улгурган Усмон Носир умри ана шу тариқа аянчли яқун топди. Юртга омон қайтиш умидидан маҳрум этилган жабрдийда шоир жасади ҳам бегона тупроқда қолиб кетди. Аммо кўнгилга таскин-тасалли берадиган бир муҳим ҳақиқат бор: Усмон Носир ҳаётининг сўнгги йиллари ҳақида маълумотларни тўплашда бизга яқиндан кўмак берган фидойи олим, профессор Наим Каримов ҳамда шоирнинг жияни, шоира ва олима Нодира Рашидоваларнинг саъй-ҳаракатлари туфайли Усмон Носир хоки ўз Ватанига келтирилди! “Минг йиллардан кейин ҳам Унутмас мени боғим”, дея башорат қилганидек, она-тупроқ уни ўз бағрига олди.

Ватанига қайтган шоирга “Гуллардан хайкал курмоқ” эса шеърятни, адолатни, ҳақиқатни ардоқлаган ҳар бир юртдошимизнинг мукаддас бурчидир!

ДОРИЛФУНУН ХИЁБОНИДА

Ёдимда, 1963 йилнинг ноябрь ойи охирлари эди. Эндигина пахтадан қайтганмиз. Факультетимиз декани Орифжон Икромов биз ўтирган аудиторияга кириб, “Укаларим, сингилларим, бугун дарсдан кейин соат учларда тўпланинглар. Ўзбекистон халқ шоири Миртемир домла билан учрашув бўлади”, – деди. “Ура!” – дедик кувончимиз ичимизга сиғмай. “Кулоқ солинглар, – деди Орифжон домла яна бизга қараб, – ораларингда Миртемир домланинг “Киприкларим” деган шеърини биладиганларинг борми?” “Мен”, – дедим қўлимни кўтариб. Яна Ҳотам, Карим деган дўстларим ҳам “Киприкларим”ни ёддан билишларини айтишди. “Яшанг, укаларим, – деди декан хурсанд бўлиб. – Билсаларинг, шоир ўзининг шеърини эшитса, кўнгли очилиб кетади. Янги шеърлари ўз-ўзидан қуйилиб келади. Бугун устозни бир хурсанд қилайлик!”

Дарҳақиқат, ўшанда Миртемир домла биз – бўлғуси филологлар хузурига самарқандлик шоирлар – Душан Файзи, Нормурод Нарзуллаев, Суръат Орипов, Теша Сайдалиев, Барот Бойқобиловларни етаклаб келди. Кўп ўтмай, академик Воҳид Абдуллаев, Нуриддин Шукуров, Ботирхон Валихўжаев, Саъдулла Мирзаев каби олимлар ҳам даврага қўшилишди. Орифжон Икромов Миртемир домланинг ҳаёти, Самарқанддаги ижоди, хусусан, шоирнинг Ҳамид Олимжон, Усмон Носир билан дўстона муносабатлари ҳақидаги ибратли воқеаларни айтиб берди. Воҳид Абдуллаев шоирнинг “Қорақалпоқ дафтари” асари

хусусида сўзлади, Нуриддин Шукуров эса қирғиз эпоси “Манас” ҳақида гапирди. Миртемир домла унинг ярмидан кўпроғини таржима қилганини таъкидлаб, бу – домланинг тинимсиз изланиш ва интилишда эканлигидан далолат беришини қайд қилди.

Ўша манзара хануз кўзим олдида: Ўртага тушдим.
Домлаларим, дўстларим тингламоқда:

Киприқларим кўнғирмикан ё қора?
Киприқларим юзтамикин ёки минг?
Киприқларим мунча азиз ва сара,
Кўзгинамнинг киприқлари...

Миртемир домла хайратда. Ҳар биримизга қараяпти.
Шеър эса давом этмоқда:

Кипригимдай азизларим,
нечоғлик ҳам суюксиз,
Армонимдай буюксиз!..

Устоз ўрнидан туриб кетди. Менга қараб: “Бўтам, ташаккур сенга”, – дея кўзлари оловланди. Кейин қўйин чўнтагидан қоғоз чиқарди.

– Айтсам, бугунги тонг менга гавҳар туҳфа этди, – деди хурсанд бўлиб, – шеърни эшитинглар: “Дорилфунун хиёбонида...”

Тинглай бошладик. Гўё бу шеър устознинг юрагидан шалоладай, шаршарадан қуйилгандай, тилсимдай! Шундай бўлдики, Миртемир домла йиғлаб юборди:

Эй азиз хиёбон, менинг ёшлигим
Сенда қолган эди, ростми, ёдга ол.
Шеър у хикмат билан илк сирдошлигим
Сенда қолган эди...
Шу зум битта чол,
Чинордай чол келиб қолди ёнимга,

Ҳа, ўша гулчи-ку, боғбон, донишманд.
Юрагим тор келиб ҳаяжонимга,
Дедим: «Салом бўлсин, азиз Самарқанд!
Сенда қолган эди менинг ёшлигим,
Ўзимга қайтиб бер, Самарқанд бобо!

Сенда қолган эди қалам қошлигим,
Ўзимга қайтиб бер, донишманд бобо!»

Ҳар биримиз лол эдик. Шеър бизни ошуфтаҳол этган эди. Миртемир домланинг нақадар буюк шоир эканлигини ҳис этдик. У кишининг “Сен она...”, “Қарқаралик”, “Лолазор”, “Бетоблигимда” каби шеърларини эшитганимизда ҳам ниҳоятда хурсанд бўлганмиз. Хусусан, “Сурат” лирик қиссасидан катта-катта парчаларни ёд айтганларида, жуда ҳайрон қолганмиз.

Ҳа, устоз Миртемир ана шундай катта истеъдод соҳиби эди! Профессор Наим Каримов таъкидлаганидек, “Миртемир ўзининг нозик табиати ва ҳассос қалби билан ҳақиқий шоир эди. Шунинг учун ҳам у бутун умри мобайнида шеърятда гўзалликни, нафосатни, латофатни куйлаш санъатига содик қолиб, инсон қалбининг нафис манзараларини тасвир ва талкин этди”.

1964 йили СамДУни тугатиб, ҳарбий хизматга чакирилдим. Кавказ тоғлари, манзаралари мени мафтун этди. Шу туфайли шеърлар, ҳикоялар ёза бошладим. Уларни Тошкентга – Ёзувчилар уюшмасига юбордим, ўқиб кўринглар, деб. Кўп ўтмай, 15 сентябрда ёшларнинг семинари бўлиб ўтар экан. Ўшанга мени даъват этишди. Борсам, гуруҳ раҳбаримиз Миртемир домла экан. Устоз мени таниб, “Бўтам, кипригим, келдингми?” дея бағрига босди. Янги дўстлар – наманганлик Ҳабиб Саъдулла, андижонлик Турсуной Содикова, Ҳалима Қорабоева, фарғоналик Ҳафиза Деҳқон қизи қабилар билан мени таништирди. Бир ҳафта давомида Миртемир домланинг “Шеър – ҳикмат дарёси, сеҳр дарёси” деган сўзларини қалбимизга муҳрлаганмиз.

Миртемир домла адабиётимизда ўзига хос мактаб яратди. У ниҳоятда камтар ва меҳнаткаш инсон эди. Унинг ҳар бир сатр устида қанчалик ўйга толгани-ю, изланганига кўп гувоҳ бўлганмиз. Устоз ана шу фазилати билан барчамизга ибрат эди. Булардан ташқари, устознинг фақат ўзигагина хос бетакрор тили ва услуби ҳам ҳавасга муносиб эди.

Одатда, ҳаммани устоз деявермаймиз. Адабиётда ўзига хос мактаб яратган, бутун ижоди билан халқ бадиий-маънавий ҳаётига кириб борган ижодкорларнигина устоз шоир ёки адиб деймиз. Шу маънода, Миртемир домлани табаррук адиб, ажойиб устоз дейиш мумкин. У киши чин юракдан меҳнат қиладиган инсон эди, қалбда янги, илик ҳислар уйғотадиган шеърӣ истеъдод соҳиби эди.

Миртемир домла бетакрор таржимон ҳам эди. Бу ўринда устоз таржимасини амалга оширган “Манас” ва “Қирққиз” эпосларини, “Йўлбарс терисини ёпинган паҳлавон”, “Русияда ким яхши яшайди?”, “Руслан ва Людмила” каби асарларни эслаш кифоя. Пушкинни ўзбек китобхонига энг биринчилардан бўлиб танитган ҳам устоз Миртемирдир. Яна қанча буюк шоирларнинг асарлари у кишининг заҳматкашлиги туфайли халқимизга етиб борган. Биз бу асарларни айнан Миртемир туфайли худди ўзбек тилида ёзилгандек завқ билан ўқиймиз.

“Миртемир деганда, – ёзган эди Озарбайжон халқ шоири Сулаймон Рустам, – кўз ўнгимизда пок қалбли, юсак маданиятли, виждони беғубор, олийжаноб ва самимий инсон гавдаланади. Унинг асарлари ана шу софликдан, Ватанга, халққа, қардошлигимизга ҳадсиз садоқат ҳиссидан туғилган шеърӣ дурдоналардир”.

Шундай, Миртемир ижоди биз учун доимо ноёб ҳазина. Устознинг адабиётдаги ўрни ҳам ҳамиша ардоқлидир.

МИРТЕМИР

Саҳар туриб устоз Миртемир
Боғ-ҳовлисин айланар экан.
Хаёлларин тўплаб бирма-бир,
Шеър ёзмокқа шайланар экан,

Туйгуларнинг жиловин тутиб,
Махв этса гар илхом парисин,
Дунёларни буткул унутиб,
Банд этганча сўзлар сарасин,
Бармоқлари ила... ҳавога
Мисраларни бир-бир тизаркан.
Сал ёкмаса, улар устидан
Такрор-такрор «чизик чизаркан»...
Сўнг арабий имлода... яна
Шеър машкида этаркан давом.
Ва... ҳавони инжа, туркона
Чулғар экан... тоза рух – калом...
Бундай мавжу бундай манзара
Еру кўкка сиғарми, айтинг.
Энди бирор қавму шажара
Миртемирни туғарми, айтинг?
Кимга ёрдир илохий нафас,
Тўлсин деса замин навога.
Меҳру ишқин қоғозга эмас,
Ёзмоғи шарт илк бор ҳавога!..

ЛУТФИ ЖАРАНГЛАБ ТУРСА

Умр ўтиб кетар экан. Кунлар ҳам, йиллар ҳам. Одамнинг сўзи, сози ҳам. Аммо ўша инсонни дўсту биродарим, қадрдоним деб билсанг, лутфи қалбингда доим жаранглаб турса, у бағринга бутунлай сингиб кетар экан!

Ушбу сўзларим таниқли шоир ва журналист Мурод Халил ҳақида айтилган шунчаки калом эмас. Чунки Мурод Халил зукко, меҳрибон ва ғамхўр дўст сифатида барчага бирдек қадрдон эди. Ўтган асрнинг 60–70-йилларида истеъдодли шоир, заҳматкаш журналист сифатида республикамизда кенг танилганди; қиссалари, шеър ва дostonлари, очерк ва мақолалари, эсселари қўлдан-қўлга ўтиб, ўкилар эди. Хусусан, “Эргаш олов” достони, Барот Бойкобилов билан ҳамкорликда ёзилган “Муҳаббат ёлқини” қиссаси матбуот саҳифаларида ёритилган, талабаликда бу асарлар завқидан баҳраманд бўлган эдик.

Мурод ака билан поездда танишганмиз. Ўшанда Самарқанд давлат университети талабаси эдим. Таътилдан сўнг шаҳарга кетаётгандим. Қизилтепада купега чиқиб, барваста зиёли, қора кўзойнакли кишининг ёнига келиб ўтирдим. Саломлашдик. У кишининг “Бухоро ҳақиқати” газетаси бўлим мудири эканини эшитгач, хурсанд бўлиб кетдим. Сўнгра Булғориянинг Варна шаҳридаги журналистлар бутунжаҳон дам олиш уйига кетаётганлигини ҳам билиб олдим. Университетнинг сўнгги босқич талабаси эканлигимни, у кишининг асарларини “Шарқ юлдузи”, “Ўзбекистон адабиёти ва санъати” каби нуфузли нашрларда

Ўқиганлигимни айтганимда, Мурод ака ниҳоятда хурсанд бўлиб:

– Э, ана, укам, омон бўлинг. Яхши ўқиётганингиз билиняпти. Менимча, шеър ёзсангиз керак. Менга юборинг. Газетада чоп этамиз, – деди.

– Раҳмат, устоз, – дедим бунга жавобан.

– Биласизми, мен ҳам Самарқандда ўқиганман. Амакин-гиз Аҳад Ҳасан, яна бир шофирконлик кора қош, чиройли дўстим Халил Қодиров билан бир хонада яшаганмиз. Аҳад Ҳасан зўр ўқир эди. Ундан катта ёзувчи чиқади. Каттик ишлаяпти, ҳикоялари баланд, – деганди Мурод ака.

Устоз билан Самарқандга етиб боргунча адабиёт, ҳозирги шеърят, маънавият ва ижтимоий ҳаёт ҳақида суҳбатлар қурганмиз. Такдирнинг тадбирини қарангки, икки йилдан сўнг у киши билан яна юзма-юз бўлдик. Қисмат менга Самарқанд ёхуд Шофирконда эмас, балки Бухорои шарифда ишлаш ва ижод қилиш бахтини насиб этган эди.

“Бухоро ҳақиқати”нинг ўша пайтдаги бош муҳаррири, буюк қалб эгаси Облоқул Эгамов мени ўз жамоасига таклиф қилди. Ўшанда Мурод ака ниҳоятда хурсанд бўлган, поезддаги суҳбатларни эслаб, келажакдаги ижодий ишлар, баъзи юзсиз одамларнинг феъл-хўйи ҳақида сўзлаб, бўш келмасликни маслаҳат берган эди.

Тўғриси, Мурод ака яхши инсон эди. Ҳеч кимни ёмон демасди. Аммо истеъдодлини истеъдодли, иқтидорсизни иқтидорсиз дея тўппа-тўғри юзига айтарди. Шу туфайли айрим “журналистман” дея юрган кишилар Мурод акани раҳбарлар олдидан ёмонотлик қилишарди. Аммо акамиз: “Э, ана, шунақа экан-да. Майли-да, зўрни зўр, пастни паст дейиш керак-да!” дерди.

Мурод ака бир-биридан ажойиб эссе ва очерклар ёзарди. Ҳайрон қолардим: у кишининг қаламидан бир кечада ўн беш-йигирма саҳифалик публицистик лавҳалар дунёга келар эди. Мурод аканинг вобкентлик қулол аёл – Ҳамро биби Раҳимова ҳақида ёзган “Булбул навоси” очерки садоси ҳамон қулоғим остида жаранг беради. Хузур қилганман.

– Мурод ака, дахшат ёзибсиз-да, қойил, – дегандим кўлини сиқиб.

– Ие, шунақами! Раҳмат, укам. Бир нарсани ёздингми, баланд бўлсин. Одамлар маъқул кўрсин-да, – деганди яйраб.

Мурод ака “Бухоро ҳақиқати”да йигирма йилга яқин ишлади. Таҳририят мутасаддилари ҳам, вилоят раҳбарлари ҳам Мурод акадан каерда, қандай яшаяпсан, деб сўрашмаган. Биз ҳам шунақа яшаганмиз... Мурод ака узок йиллар ижара уйларда истикомат қилганди. Оиласи қишлоқда, бола-чақаси хузурига ҳафтада бир бориб келарди, холос.

Мурод ака адабиёт бўлимини фидойилик ва катта салоҳият билан бошқарди. Кўплаб ёшларга утозлик қилди. Жамол Камол, Эшмурод Бобомуродов, Муҳаммад Салом, кейинроқ Абдужалил Халилов каби ходимларининг ёзганларини баҳолаб, “Зўр, зўр, сизлар зўр-да!” дея табассум қилиб кўярди у киши.

Мурод ака афандинамо инсон эди. Аскияни қойиллатар, ҳозиржавоблиги билан баҳри-дилингизни очар, у билан суҳбат қурган киши ажиб хузур-ҳаловат топарди. “Ҳажвиябоп гап-сўзларингиз ҳақида келажакда албатта ёзаман!” – дегандим бир куни Мурод акага.

– Э, шунақами, укам, майли, ёзинг. Ҳаёт шунақа-да, қулдиринг, лекин сўлдирманг! – деганди Мурод ака.

Кейинчалик Мурод ака Қизилтепа туман газетасига муҳаррир бўлиб кетди. Лекин ора-орада Бухоро педагогика институтида ўқиётган ўғиллари – Меҳриддин ва Фазлиддинларни кўргани келиб турар, таҳририят ходимларини йўқлаб, “Э, ана, жўралар, бўш келманглар, соғ бўлинглар!” деб кетарди. Шундай дийдорлашувлар чоғида “Зарафшон” деган романимни Тошкентга элтиб, тез орада чоп қилдираман”, деганини эслайман. Афсуски, бу роман кўлёмаси бировларнинг ғаладонида, кейинроқ қайсидир нашриётда қолиб кетди... Аммо орадан йигирма йил ўтгач, бу асар ўғли Фазлиддин Халилов, ёзувчилар: Муҳаммад

Салом, Азиз Саидларнинг саъй-ҳаракатлари туфайли “Тамаддун” нашриётида босилди (2010 йил)...

Мурод ака ҳаётдан эрта кетди. Аммо кадрдон устознинг сўзлари бағримизда, кўнглимизда. “Сайланма” китоби босилаётганини эшитиб, бошим кўкка етди. Истеъдодли адибнинг шеърий, насрий, публицистик бисотидан китобхонларимизни баҳраманд этиш йўлида камарбаста бўлаётган азизларни Яратганнинг ўзи кўлласин!

“ИШВАЮ НОЗ...”

Сафар Барноев яхши дўст, иктидорли шоир ва ёзувчи, истеъдодли журналист ҳам эди. Республика газета-журналларида мақолалари, болаларбоп ҳикоялари тез-тез босилиб турарди. Уларни қўлга олишимиз билан акага телефон қилардик ёки ўзлари бизларга қўнгирик қиларди. Хуллас, дўстлигимиз кўп йиллардан бери давом этарди.

Сафар ака даврабоп, кулгисевар, аскиячи, суҳбатдоши билан хоҳлаган масалада “чўкишиш”га тайёр ҳамроҳ эди. Табассуму шўхликлари кўнглимизни чоғ этарди. Баъзан бизлар ҳам акани лол қилиб қўярдик.

Нима бўлди-ю, Сафар ака бизларга айтмасдан уч-тўртта дўстини Бухорога етаклаб келди. Қарасак, ҳамроҳларининг бирортасини танимаймиз. Улар шоиру ёзувчилар эмас. Секингина сўрасак, улар кўни-қўшнилари, шунчаки “Бухорода ўйнаб келгани” йўлга чиқишган экан. Начора, меҳмон меҳмон-да. Ўша куниёқ Лабиҳовузда, иккинчи куни Ромитанда (бу жой Сафар аканинг туғилган туманлари), учинчи куни Тўдакўлда “сайратдик” уларни. Август ойлари эмасми, тўйгарчилик – ҳар куни кўчаларда, ховлиларда базм. Улар ниҳоятда хурсанд... Кейин у киши “Қалай, жўраларимиз сизни чарчатишмаяптими? Уч-тўрт кун деганингиз ўтиб кетади. Биз ҳам Оллоҳнинг бандаларимиз, шундай эмасми, бачам, тонс, акам”, – деди кулиб.

– Тасанно ва лекин, – дедим у кишига мулоиймгина қариб, – иш нима бўлади? Тошкентдан, ҳокимиятдан ҳар шимон-ҳар замонда телефон қилиб туришса. Кабинетингизда

Ўтирасизми ёки йўкми, дегувчилар ҳар куни бош суқиб келса-ю, биз маза қилиб юрсак?! А, акам, шундай эмасми?

– Э, акам, – деди Сафар ака пиёлани айлантириб хохоларкан, – энди чидайсиз-да, акам. Бухоронинг паст-баландини яхши биласиз. Шунинг учун сизни ёнимизда олиб юрамиз-да!

– Яшанг, Сафар ака, – дедим ўйлаб туриб, – анчадан бери бир гапни миямда пишитиб юрибман. Жўраларингизга эмас, фақат сизнинг қулоғингизга айтаман. Улар эшитишмасин тағин. Бу маталга ўхшаган нарса. Келинг, айтайин:

– Энг гўзал инсонга (меҳмонга) биринчи куни ишваю ноз қилинади.

– Хўш, хўш, – деди Сафар ака ҳайрон бўлиб, – бу нима дегани?

– Гап шундаки, – дедим мулойимлик билан, – биринчи куни меҳмонга “Меҳмоним, жўражоним, тўрга ўтинг. Новвот, яхна чой ичинг. Қазии-қарта дегандай, маза қилинг. Марҳамат, марҳамат...” – дейилади.

– Аҳа, шунақа экан-да, хўш-хўш, – деди Сафар ака бош бармоғини кўрсатиб, – иккинчи куни нима бўлар экан?

– Энди, Сафар акам, – дедим мен, – иккинчи куни меҳмонга сабзи-пиёз берилади. Яъни эрталаб ширмой нон, қаймоқ берилади, угра ҳам меҳмонга маъкул бўлади. Кейин тушда бирин-кетин Гиждувоннинг балиғу шашлиги олиб келинади. Дў-ўст дегандай, Жилвоннинг мусалласи... Кейин нўхатли, сергўшт, серсабзи жонон ош берилади. Вой-е, деб юборади меҳмон. Отавериб, ётавериб, дегандай. Яхши меҳмон кечга яқин “Энди бизга рухсат берсангизлар ҳам бўлаверади” дейди. Шунақа эмасми, ака?

Бу гапимдан сўнг Сафар ака жойидан туриб кетди.

– Дахшат, Дахшат! – деб юборди у киши. – Демак, учинчиси чўпи дароз, яъни узун таёк экан-да! Вой-е, акам, – деди Сафар ака бош чайкаб, – шоир акам, демак, бу матални фақат сиз топгансиз. Биламан, сиз “шум бола”сиз. Аммо сенларни боплайман, бир боплайки, – дея кулиб-кулиб, ён

дафтарчасини очиб, ёза бошлади. – Айтинг, “шум бола”, зўр экан бу матал, уни ёзиб олай.

Мен ҳам ўша сўзларни айта бошладим: биринчи кун – ишвану ноз, иккинчи кун – сабзи-пиёз, учинчи кун – чўпи дароз!

– Зўр-е, зўр! – деди Сафар ака хохолаб, – ҳали сенларни бир боплайман, шундай боплайманки...

– Энди, Сафар ака, – дедим жиддийлик билан, – кўряпман, хафа бўляпсиз. Ишимизни яхши биласиз-ку. Дунёнинг ҳамма жойидан Бухорога қанчадан-қанча ёзувчи-шоирлар меҳмон бўлиб келишади. Деярли ҳар куни мен уларни кутиб олиб, кузатиб қўяман. Умрим шуларнинг атрофида ўтади. Нима қилай, ана шу матални топганман-да.

– Зўр, даҳшат! – деди Сафар ака тагин бош бармоғини кўрсатиб, – барибир боплайман сенларни, боплайман...

Бошлаёлмаган акам тўртинчи куни азонда қўни-қўшниларини олиб, самолётда учиб кетган эди.

2008 йил 14 октябрь

“СОҒИНСАНГИЗ МЕНИ ИЗЛАНГ...”

Биз одатда истеъдодли одамларнинг қадрига ўз вақтида етмаймиз. Билмадим, бу қусур баъзиларнинг вужудига қон билан кирганми дейман... Бундайларга ўзидан кўра эгаллаган мансаби, курсисини муҳофаза этиш ҳаёт-мамотдай гап. Ҳақиқат бу! Йўқса, Тошпўлат Ҳамиддай эл таниган, обрўли бир шоирнинг номи анча вақт “депсиниб” юрмасди. Исбот дейсизми? Марҳамат:

Бундан саккиз йилча олдин – Тошпўлат ака вафотига 5 йил тўлиши муносабати билан вилоят газетасига махсус мақола тайёрладик. Бир туркум шеърларини ҳам. Хотира кунни олдидан эди бу хайрли ишлар. Таҳририятдагилар эҳтиёткор эмасми, вилоят фирма кўмитасидан рухсат сўрашибди. Ўшанда кўринг эди томошани: эмишки, Тошпўлат Ҳамиднинг фиркавий ҳаётида қусурлар бор. У собиқ маҳбус, палончининг дўсти, маслакдоши, қолаверса, Гдляннинг “қора рўйхатига” тушганлардан...

Бу сўзларни уялмай-нетмай бир масъул ходим гапи-рарди. Ваҳоланки, мана шу “арбобча” Тошпўлат акадан энг кўп илтифот кўрган, унинг бевосита қўллаб-қувватлаши, тавсиясига кўра вилоят кўмитасига ишга кўтарилган эди. Сир эмас, айрим хушомадгўй, истеъдодсиз, шахсий садокатли, орка суянчиклари туфайли раҳбарлик лаво-зимига тасодифий ўтиб қолганлар оз эмас-ку. Бу чаласавод кимса ҳам шундайлар тоифасидан эди. Хуллас, “гуноҳсиз” шоирнинг хотираси ёд этилмай қолганди ўшанда.

Бу воқеаларни эслаш албатта азоб. Хақиқатнинг кўзига тик боқиб, айтиш жоизки, бугун амалидан ажралиб, юзи қаро бўлган ўша безбет “арбобча” ва ундан каттароқларининг ҳам Тошпўлат Ҳамид бўйнига кўйган “иллат”лари ғирт ёлғон. У ҳам кўплаб юртдошларимиз қатори даврнинг шафқатсиз “ўкига” учраганлардан. Собиқ марказ томонидан ўйлаб чиқарилган “Ўзбеклар иши”нинг миси чиққанидан барчамиз хабардормиз. Ўша “иш”ларга эса Тошпўлат аканинг ҳатто этаги ҳам илашмаган. Буни биз – бухоролик ижодкорлар яхши биламиз.

Тошпўлат Ҳамид кувнок ва дилкаш инсон эди. У қатнашган давраларда кулги гулхани ёнарди, суҳбати жонон эди. Унинг ўн беш йилча ёзувчилар уюшмасини бошқаргани, ўн йилча “Бухоро ҳақиқати” газетасида муҳаррирлик қилгани кечагидай эсимизда. Тўлиб-тошиб, кайнаб юрарди хамиша. Гарчи бағри тўла шеър бўлса-да, тўғриси, кам ёзарди. Ёзганлари эса соз бўларди. “Мендай дангаса бўлманглар, сизлар кўп ёзинглар” дерди у шогирдларига.

Аммо сарҳисоб қилсак, Тошпўлат акадан басавлат адабий хирмон қолган. “Қуёш шаънига”, “Менинг асрим”, “Бинафша уфқлар”, “Лирика”, “Достонлар”, “Бўстон наволари”, “Асроркулнинг кўчқори” сингари ўндан ортик мажмуалари унинг ижодкорлик салоҳияти юксаклигидан далилатдир. Зеро, уни халқимизнинг ардокли шоири Абдулла Орипов “Зарафшон воҳасининг хушхон булбули” дея атагани бежиз эмас.

Дарвоқе, шоир акамиз Кизилтепада – шундоққина Зарафшон дарёси бўйида таваллуд топган. Унинг кўп шеърлари жонажон Бўстон кишлоғи васфига бағишлангани ҳам шу боисдан. Тошпўлат Ҳамид яхши журналист ҳам эди. Унинг каламига мансуб кўплаб очерклар, публицистик мақолаларни муштарийлар ҳамон эсласалар керак. Энг муҳими, у бағрикенг, ёшларга меҳрибон муҳаррир – устоз эди. Давр ва шароит тақозосига кўра у фирка ишига кўтарилганди. Аммо ижод доимий ҳамроҳи эди унинг. “Шеър

ва ғазал менинг ҳар кунги машғулотим. Мансабдаги ишим эса – кун ўтарга, савлат учун...” дерди у гоҳида ҳазиллашиб.

Хуллас, мана шунақа ажойиб инсон эди Тошпўлат ака. Гарчи узоқ йиллар беморланиб юрса-да, ҳаётидан зорланмасди. Тушкунликка берилмасди. “Фирқа ишидан бир амаллаб қутулсам, катта прозага ўтаман. Бир романлар ёзайки...” дея изхори дил этарди. Бироқ, машъум ўлим шундай истеъдодли ижодкорни орамиздан бевақт олиб кетди. У 1984 йил 9 февралда Ессентуки шаҳрида дам олаётганида оламдан ўтди.

Тошпўлат Ҳамиддан яхши ном, гўзал шеърий китоблар, оқил фарзандлар қолгани барчамизга яхши аён. У тирик бўлганида бу йил 80 ёшга тўларди. Аммо бу истеъдод соҳибининг умри мангуликка дахлдордир. Шоир умрининг сўнгги кунларидан бирида шундай сатрларни битиб қолдирганди:

Соғинсангиз мени изланг
Боғ гуллари атридан.
Мен энтикиб Сизга боқай
Шеърларимнинг сатридан.

Ўтаб бўлдим ҳаётимни
Берилиб хис-туйғуга.
Сизга атаб ижодимни
Мангу кетдим уйқуга...

Бу шеър ҳассос шоир Тошпўлат Ҳамиднинг ўз халқига, ўқувчисига бўлган меҳр-муҳаббатининг ёлқинга айланган иқрори, босиб ўтган ҳаётининг асосий мезонидир. Шундай экан, у бизнинг сафимизда, у абадий яшайди.

2007 йил 15 июль

“ОДАМ КЎНГЛИ ЯРИМТА...”

Эсимда, 1982 йилнинг июль оyi эди. Шаҳримизга машҳур рус шоири Евгений Евтушенко таниқли шоир Омон Матчон билан ташриф буюрганди. Ўшанда уларни шоир, вилоят фирқа кўмитаси раис ўринбосари Тошпўлат Ҳамид билан биргаликда кўп жойларга олиб борганмиз, суҳбатлар ўтказганмиз. Шоирнинг нияти халкимиз ҳаёти, турмуш тарзи билан яқиндан танишиш, қадимий Бухоро ўтмишини ўрганиб, тарихий асарлар ёзиш эди.

Евтушенко – дунё кўрган шоир эди. Кўплаб мамлакатларда бўлган. Ҳаётнинг аччиқ-чучугини тотган. Суҳбатларнинг бирида ундан сўраб қолдим.

– Сиз жуда машҳур шоирсиз. Америка Кўшма Штатлари президенти Никсон истеъдодингизга тан бериб, хатто уйига меҳмонга чақирган экан. Шу ростми?

Шоир мийиғида қулди. Чой ичди. Лабиховузда кўр тўққанча ёнбошлаган қадимий тутларга тикилди. Сўнгра:

– Рост, – деди мамнунлик билан. – У мард раҳбар ва гўзал инсон эди. Шоир халқини бениҳоя ҳурмат қилар ва юрагидагини изҳор этишдан истиҳола қилиб ўтирмасди. У Пушкинни, Лермонтовни, Фетни, жумладан, мени ҳам яхши кўрар, шеърларимни тинглаб завқланарди. Билсангиз, унинг уyiда маза қилиб ўтирганмиз.

– Ажойиб! – дедим унга чой узатар эканман. Кейин яна кўзларига қарадим.

– Кўнглингизга олманг-у, – дедим суҳбатга кўр бериб, – Никсон Москвага келганида, уни қабул қилмаган экансиз. Шу гап ҳам тўғрими?

– Нотўғри! – деди меҳмон бошини сарак-сарак қилиб, – уч кун олдин мени Хрушчёвнинг олдига чақиришган. Ҳузурига борганимда, у мендан “Никсон Москвага келяпти, хабаринг борми?” – дея сўради.

Мен хабарим йўқлигини айтдим.

– Унда, эшит, – деди у менга тундрок қараб. – Никсон уйингга кирмоқчи. Уни яхшилаб меҳмон қилгин. Тушундингми? Унинг уйида – Нью-Йоркда маза қилиб ўтиргансан-ку!

– Никита Сергеевич! – дедим мен қулиб. – Гапнинг пўстқалласини айттай. Мен Москванинг энг овлоқ кўчасидаги икки хонали уйда яшайман. Уйимда минг-минглаб китобларим босилиб ётибди. Тўғриси, хотиним билан балконда тураман. Кимсан, Америка президенти Никсон жаноблари Москвага келсалар, у кишини мен бундай уйда кутиб ололмайман. У мени саройни эслатувчи ҳовлисида меҳмон қилган. Мен эса ҳамма қатори яшаб юрган бандаман.

– Хўш, нима қилмоқчисан? – деди Хрушчёв лабларини осилтирган кўйи. – Юрагингдагини айт!

– Никита Сергеевич, – дедим унга маъноли қараб, – биласиз, Кремль аτροφидаги биноларда министрлар, казозказо раҳбарлар яшайди. Агар ҳиммат кўрсатиб, ўша беш хонали уйлардан бирини мебеллари билан берсангиз, марҳамат, меҳмонни кутиб олишга тайёрман.

– Агар бермасам-чи? – ковоғини уйганича сўради Хрушчёв.

– Унда, ўша икки хонали уйда яшайвераман ва жаноб Никсонни қабул қила олмайман.

– Шунақами? – дея ўрнидан турди Хрушчёв. – Бир гап айттайми? Шоир деганлари ўта қайсар, тўпори бўлади. Сен ҳам шунақалардансан. Лекин катта шоирсан. Сени дунё билади. Энди кулоқ тут. Ҳозир шаҳар ижрокўмига борасан. Ўша сен айтган уйни кўрсатишади. Мебель, жиҳозлари чет элники. Кўриб хурсанд бўласан.

– Никита Сергеевич, – дедим мен. – Кейин-чи, кейин. Никсон кетгач, уй менда қоладими ёки...

– Женя, мени ким деб ўйлагандинг, – деди шунда Хрущёв. – Ахир, менда ҳам лафз бор. Шоир деганлари буни яхши билиши керак.

– Мени кечиринг, Никита Сергеевич! – дедим мен ўрнимдан туриб.

– Дарвоқе, – деди менга қараб Хрущёв. – Никсон турмуш ўртоғи билан келяпти. Уларни яхши кутиб ол, хурсанд бўлишсин...

– Ана шунақа, укам, – дея ҳикоясини тугатди Евтушенко. – Никсон шарофати билан ўша пайтлар ҳашаматли дейишга арзигулик уйга эга бўлганман ва, албатта, Хрущёвдан ҳам миннатдорман.

– Раҳмат! – дедим мен ҳам ўз навбатида. – Энди, яна бир гап. Айтинг-чи, сиз нимадан кўрқасиз?

Шоир бир оз ўйлаб турди-ю, жиддий қиёфада деди:

– Агар кўрқсам, шоир бўлмас эдим. Аммо мен ҳам барча қатори бир бандаман. Тўғрисини айтсам, айрим мансабдор кишиларнинг зиёлиларни нодонларча калака қилишларидан кўркаман.

Шундан кейин шоир ўз бошига тушган мусибату кулфатлар, чеклашу камситишларни алам билан ҳикоя қилиб берганди. “Аммо, – деганди шоир ўшанда, – имону эътиқодинг бутун бўлса, халқ дардидан ўзгасини ўйламасанг, сени эл қўллаб турса, ҳар қандай найранг иродангни бука олмайди. Энг муҳими, одам ўзини ўзи енгиб яшаши керак. Бу, албатта, катта ғалаба! Биз, ижодкорлар шуни эсдан чиқармаслигимиз керак. Негаки, ҳақиқатгўй ёзувчига ҳеч қачон осон бўлмаган. Билсанг, одам кўнгли яримта... Истеъдоднинг душмани кўп бўлган ва бундан кейин ҳам озаймайди. Сен, укам, яхшиси, ижодни кўпроқ ўйла.

Кейинчалик машхур шоирнинг ушбу сўзлари мағзини чақишга кўп бор уриндим. Алалхусус, шуни англадимки, барча одамда ички бир назоратчи – кузатувчи бўлар экан.

Ана шу назоратчи бизни Оллоҳга, Аёлга, Адабиётга, Халққа қарши ёзишга, инсон кадрини топташга йўл қўймас экан. Бу назоратчи – бизнинг виждонимиз. Вазифамиз эса Ўзбекистонимизга, шу улуғ элга камарбаста бўлиб хизмат қилишдир!

[Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

БАҒРИКЕНГ, ШОГИРДПАРВАР ИНСОН ЭДИ

Худди кечагидек эсимда: Алишер Навоий номидаги Самарқанд давлат университетини 1964 йилда имтиёзли диплом билан тугатгач, дорилфунунда олган билимларимни янада мустаҳкамлаш, илмий изланишлар олиб бориш фикрига келдим. Аспирантурага кириш илинжида мен учун кадрдон бўлиб қолган Самарқандда ишга колдим. Аммо аспирант бўлиш насиб этмади. Ҳарбий хизматга чакирилдим. Кўп ўтмай ўнлаб йигитлар катори армияга жўнаб кетдим.

Арманистоннинг Степанаван деган шаҳрида – курилиш батальонида “чиниқишни” бошлаб юборишга тўғри келди. Ёши катта авлод яхши билади: шўро тузуми даврида бундай қисмда хизмат қилишнинг турган-битгани азоб эди. Аскармисан ўзи, ёки мардикормисан – билолмасдинг киши. Барча қийинчиликларга чидаб, бўш пайт топдим дегунча, батальондаги мўъжазгина кутубхонага ўзимни урардим. Ўшанда китобдан яхшироқ дўст йўқлигини, у энг яқин ҳамроҳ эканлигини яна бир карра чуқур ҳис этганман. Кўлимга тушган китобларни бирма-бир ўқиб чиқардим, шеърлар ёзардим, рус тилидан таржималар килардим. Хусусан, авар шоири Расул Ҳамзатов ҳамда Аветик Исаакян, Ованес Шероз, Сильва Капутикян сингари арман шоирларининг шеърларини ўзбекчалаштириб, қурувчи-аскар ҳамюртларимга ўқиб берганларим ёдимда.

Булар ҳақида қисқача бўлса-да, тўхталишим бежиз эмас. Ҳарбий хизматни ўтай бошлаганимиздан чамаси саккиз ой ўтгач, ўттизтача шеъримни “Ўқиб, фикр билдирсангизлар”

деб Тошкентга – Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасига жўнатдим. Буни карангики, орадан бир ой ўтар-ўтмас жавоб мактуби олдим. У – Шухрат домладан эди. Хатни ўқигач, кўзларимга ёш куйилиб келди. Бу хат соғинганим – она-юртим нафасини олиб келгандек бўлди. Уни аскар ҳамюртларимга ҳам ўқиб бердим. Шоир ва адиб Шухрат домланинг бир энли хати ўнлаб ватандошларимнинг ҳам қувончига сабаб бўлди. Мактубда машқларим маъқул тушганлиги айтилган, сентябрь ойида ўтадиган республика ёш ёзувчилари семинар-кенгашига таклиф этилганим алоҳида таъкидланган эди.

Чиндан ҳам, орадан бир неча ҳафта ўтгач, командиримиз мени ҳузурига чакириб, қўлимга телеграммани тутқазди. Бу энди Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси бошқарувидан семинар-кенгашга таклифнома эди. Унинг остида яна ўша меҳрибон устоз Шухрат домланинг имзолари турарди. Мана шу биргина телеграмма боис бошлиқларим мени ҳарбий хизматдан уч ой олдин бўшатишиб, Тошкентга кузатиб қўйишди.

Азим Тошкентга келиб, Шухрат домлага ўзимни танитганимда, у кишининг қувончларини кўрсангиз эди. Ота-ўғилдай бағирлашиб кетгандик. Мен шу учрашувга қадар бу захматкаш ижодкорнинг кўплаб шеърларини ўқиган эдим. Уни ўзимча бағрикенг, донишманд, меҳр-оқибатли инсон сифатида тасаввур қилардим. Асло адашмаган эканман. Бунга илк учрашувдаёқ гувоҳ бўлдим. Шухрат домла элга таниқли шоир ва адиб, боз устига, Ёзувчилар уюшмасида масъул вазифада ишлашига қарамай, оддий, камтарин бир инсон экан. Мени, ҳали бошловчи бир ижодкорни дарҳол хизмат машинасига чиқариб, ҳайдовчидан ёзувчиларнинг Дўрмон боғига йўл олишни сўради. Манзилга етгунга қадар Шухрат домла ҳарбий хизмат, ижодий ишларим қандай бораётганини сўраб-суриштирди. Кавказдан олган таассуротларим билан кизиқди. Домланинг “Кавказ дафтари” деб аталган туркум шеърларини ўқигандим. Ўзим ҳам шу мавзуда шеърлар ёзгандим. Бу нарса бизни назаримда руҳан

янада якинлаштирди. Хиёл ўтмай, Дўрмонга етиб келдик. Шухрат домла бу ерда мени бир йигит билан таништирди. У наманганлик Ҳабиб исмли йигит бўлиб, кейинчалик элимизга шоир Ҳабиб Саъдулла сифатида танилди. Буни қарангки, Ҳабибнинг тақдири ҳам меникига ўхшаш экан. У Тинч океанидаги ҳарбий флотда хизмат бурчини ўтаётган паллада худди мен каби ёш ёзувчиларнинг семинар-кенгашига таклифнома олибди. Тадбир баҳонасида бу дилкаш инсон билан ҳам дўстлашиб кетдик. Мана шу икки далилнинг ўзиёқ Шухрат домланинг қўлига умид билан қалам олган ёш ижодкорлар тақдирига бефарқ бўлмаганини, бағрикенг инсон эканлигини, адабиётимиз эртасини ўйлаб яшаганини кўрсатади. Домла адабиёт майдонида нимага эришган бўлса, бариси тинимсиз меҳнат ва машаққатли изланиш маҳсулидир.

Дарҳақиқат, Шухрат домла адолатпарвар, ҳақгўй, ҳалол, ўта меҳнаткаш инсон эди. У киши адабиётимиз дарғаларидан бири саналган Абдулла Қахҳорнинг садокатли шогирди бўлганини кўпчилик яхши билади, албатта. Шу сабабли домла кўп тазйиқларга учрагани ҳам маълум. Аммо домла ўзлигидан кечмади. Тақдир зарбаларига мардона дош берди. Ижод қилди. Ажойиб шеър ва романлар ёзди. Насримизда анча-мунча шов-шувга сабаб бўлган “Шинелли йиллар” романини, қатор қиссаларини талабчан китобхонга тухфа этди. Ўқувчилар меҳрини қозонди.

Дарвоқе, Дўрмонда бўлиб ўтган ўша семинардан кейин биз тез-тез учрашиб турдик. Ўзаро суҳбатлар жараёнида домла менинг ижодимни кузатиб бораётганини сезардим. Ижодий учрашувлар, суҳбатлар асносида ҳар гал бу сермахсул ижодкорнинг катта қалб эгаси эканига шохид бўлардим. *Домла замон* билан ҳамнафас, безовга қалб соҳиби эди. Шу боис унинг ўзи каби самимий, халқчил асарлари китобхонлар қалбини забт этишда давом этади.

ПОСБОН

(Шухрат домлага)

Ойнинг ёруғига боқолмаганлар,
Чирок ёқдим деб шам ёқолмаганлар.
Лочинман, деб қанот қоқолмаганлар
Сизга тош отдилар ғов-ғаддор бўлиб.

Кодирий кадри деб ютдингиз оҳлар,
Чўлпон деб ёнганда чўлпон нигоҳлар,
Бошингизда гужғон ўйнаб у зоғлар –
Номингиз сотдилар чаён, мор бўлиб.

Болангиз гул бўлиб ётса бешикда,
Улар ов пойлаган ўғри мушукдай,
“Сен эски бидъатсан”, дея эшикдан
Куюндай эдилар совук қор бўлиб.

Каска тешигидан бокқанда дунё,
Эрк учун жонингиз этдингиз фидо.
Шинел кийиб, ғолиб қайтсангиз хатто,
Йўлингиз тўсдилар тикан-хор бўлиб.

“Қайда Усмон Носир, қайдадир Фитрат?
Беиз йўқолгайми пок қалом – фикрат?” –
Дея бонг урсангиз, жоҳиллар титраб –
Беун чайқалдилар сиртмоқ – дор бўлиб.

Ҳақиқат кўзига тик бокқан – ғолиб,
Меҳру мурувватдан ўт ёққан – ғолиб.
Ғолиб муаллимсиз – биз эса толиб,
Бемаслақлар яшар чор-ночор бўлиб.

Диёнат – чароғдир, у сароб эмас,
Адолат – олтиндир, асло занғламас...
Диёнат, адолат посбонисиз, бас,
Ёвузлар ётибди қўшмозор бўлиб...

“МИНОРАДА УХЛАР ҚУЁШ БУХОРО...”

Муҳаммад Юсуфни қачон кўрсам, бағримга босардим. Уни “Кадрдоним, жигарбандим”, дея алқаганимда, қўлини кўксига қўйиб, “Сизни самимиятингиз учун яхши кўраманда, ака”, – деб қўярди. 1991 йилда Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриётида босилган “Табассум боғи” китобимга Муҳаммадҷон муҳаррирлик қилган, ўшанда боғланган кадрдонлик ришталарини узмай келардик. У Бухорога тез-тез келиб турарди. Баъзан ўзи яхши кўрган шоирлар, баъзида бир гуруҳ санъаткорлар билан ташриф буюрар ва албатта адабий учрашувларда фаол қатнашар, янги шеър ғазалларини марок билан ўқиб берарди. Хусусан, унинг “Туркман қизга”, “Қизил олма”, “Булбул”, “Содда Муҳаммадман”, “Кетар бўлдим”, “Ёлғончи ёр”, “Келинчак”, “Файзулла Хўжаев марсияси” каби шеърларини эшитган йигит-қизлар ўрнидан туриб кетар, “Илтимоc, устоз, яна шеър ўқиб беринг”, дея тавалло қилишарди. Мен бу каби олқишларга такрор-такрор гувоҳ бўлганман.

Дарҳақиқат, Муҳаммадҷон гўзал йигит эди. Мен уни лафзи ҳалол, сўзи пок, кўзи тийран, асл шоир деб билганман. У бир гал кўнғирок қилди:

- Ака, қайнатамни биласиз-а, Ғайбулла Саломовни!
- Албатта биламан, – дедим хушнудлик ила, – домлани адаб аҳли жуда яхши кўради!
- Унда, эшитинг, иккаламиз Бухорога боряпмиз, – деди Муҳаммадҷон хурсандлик билан, – эрталаб Когонда поезддан тушамиз. Кутиб оласизми?

– Вой, жоним укажоним-ей, кутиб оламан эмас, сизларни бағримни очиб қарши оламан. Кафтимда кўтариб, Бухоро зиёратига олиб келаман! Соғинганман сизларни, тезроқ келинглар!

Саҳарда уларни кутиб олдим. Лабиҳовузга етиб келдик. Бир пиёла чой ичдик, ҳовуз атрофида сайр қилдик.

– Энди, шоир укам, – деди Ғайбулла ака менга қараб, – вақтингиз бўлса, Қоракўлга – Тилак Жўраникига борсак. Билсангиз, укамиз анчадан бери хаста.

– Бир ҳафта олдин туман касалхонасига бориб, кўриб келгандим, аҳволи ёмон эмасди. Кеча эшитсам, укамиз ҳозир қаттиқ бетоб экан, – дедим Ғайбулла акага, – нима қиламиз, ҳаёт шунақа экан. Ходимларга узримни айтаман-у, йўлга чиқамиз (ўшанда “Бухоро ҳақиқати” вилоят газетасида бош муҳаррир эдим).

Шу тариқа йўлга отландик. Кетаётиб, Муҳаммаджон йўл ёқасидаги кўримсизгина обидага ишора қилди:

– Ака, бу мадрасами, масжидми?

– Эшитган бўлсангиз, Чорбақр мавзеи – ана шу! Пайғамбаримиз авлодлари мангу кўним топган бу манзилда. Ҳаммалари улуғ авлиёлар бўлишган.

– Ие, шунақами, – сўради Муҳаммаджон қора кўзойнагини қўлига олиб, – ўша ерда кўҳна қудук ҳам бор, деб эшитганман.

– Бор, – дедим. – Унинг ёнида ўн олтинчи асрда барпо этилган қадимий ҳовуз ҳам бор. Уни Бухоронинг ўша пайтдаги ҳукмдори Абдуллахон II барпо эттирган дейишади.

– Ажойиб, – деди Ғайбулла ака донишмандлар каби бошини чайқаб, – қайтишда албатта бу ерни зиёрат қиламиз! Қани, шофёр укам, газни босинг, манзилга тезроқ етайлик...

Қоракўлда, шифохонанинг катта дарвозаси олдида бизни бош шифокор ҳамда бир гуруҳ шу ерлик қалам-кашлар кутиб олишди. Тилак Жўра эндигина уйғонган,

дераза олдида янги шеър хаёлида ўртанаётган каби ўтирарди.

– Жоним болам, Тилагим, юрагим! Нима бўлди сенга?! – деди устоз шогирдининг пешанасидан ўпиб. – Мана, Муҳаммад Юсуфни ҳам олиб келдим.

– Раҳмат, устоз, – деди Тилак кўзларига қуйилиб келаётган ёшларни артар экан.

Муҳаммаджон ҳам шоирни бағрига босди.

– Тилак ака, Тошкентдан қочиб келсангиз ҳам, мана, топиб келдик. Худога шукур, анча яхши экансиз. Сизни яна Тошкентга олиб кетамиз. Нима дейсиз, қадрдоним, – деди хаста шоирга далда бериб.

Тилак устози ва қадрдон дўстини қайта-қайта кўксига босди. Менга миннатдорчилик билдирди:

– Раҳмат сизга, Тошпўлат ака, ташвиш чекиб, уларни олиб келибсиз. Энди мен ўлмайман. Ёнингда устозинг бўлса, қадрдонларинг бўлса, ўлиш мумкинми?!

Шундан сўнг у ҳолсизланиб, каравотга ёнбошлади. Муҳаммаджоннинг ўзига бағишлаб ёзган шеъридан айрим сатрларни ёдга олди. Кўз ёшларини тиёлмай, анчагача деворга қараб ётди. Ғайбулла ака шогирдининг ёнига ўтириб, унинг бошини силай бошлади.

Шу пайт хонага ҳамшира кириб келди.

– Илтимос, – деди у меҳмонлардан узр сўраган кўйи, – шоир акамиз чарчаб қолдилар. Муолажа вақти ҳам бўлиб қолди. Кейинроқ келарсизлар.

Тилакжон “Соғ бўлинглар”, дегандек чап қўлини кўтарди. Ташқарига йўналдик. Муҳаммаджон йиғлаб юборди: “Бечора Тилак Жўра-я! Наҳотки, шундай одам, шундай шоир ўлиб кетаверса...”

Машинага чикдик. Сайёт қишлоғига бориб, Тилак Жўранинг онаси – Ашур момони топдик. Ундан кўнгили сўраб, дуосини олдик.

Тушдан сўнг Ғайбулла ака иши кўплиги учун самолётда Тошкентга йўл олди, Муҳаммаджон эса менинг уйимда қолди.

Ўшанда шоир билан адабиёт, ҳаёт, янги ижодий режаларимиз ҳақида кўп суҳбатлар қилганмиз. Муҳаммаджон тарихни яхши билар экан. Унинг “Кўҳна кудук”, “Қора куёш”, “Осмоннинг охири” асарларида ана шу хабардорлик ва огоҳлик ярқ этиб кўзга ташланади. Уларни бамисоли юрак парчасидек қайта-қайта ўқиганман.

Иккинчи куни зиёратни давом эттирдик. Муҳаммаджонни Абу Ҳафс Кабир Бухорий, Исмоил Сомоний, Хожа Муҳаммад Бобо Самосий, Хожа Баҳоуддин Нақшбанд каби буюкларнинг қабрлари бошига олиб бордим. Тиловатлар қилдик. Улардаги кўҳна кудуклардан, зилол чашмалардан сув ичдик.

Бухоро ҳақида ёзганлари – Муҳаммаджоннинг бу шариф шаҳарга қилган зиёратлари чоғида юз очган ноёб гавҳарлар. Шоирнинг “Файзулла Хўжаев марсияси” – унинг Бухорога талпинган, озод Ватанга талпинган қалби садолари янглиғ дилга титроқ солади:

Қадим Бухорога лайлақлар келди,
Ўзингиз қайдасиз, Файзулло бобо?
Ривоятлар келди, эртаклар келди,
Ўзингиз қайдасиз, Файзулло бобо?

... Йиғлар Самаркандга сирдош Бухоро,
Минорада ухлар куёш Бухоро,
Ибн Синолари талош Бухоро,
Ўзингиз қайдасиз, Файзулло бобо?

Дарҳақиқат, Бухоро – буюк хикмат! Муҳаммад Юсуф айтганидек, “Бухоро йиғлаб кўшиқ айтаётган улуғ Ҳофиз. Унинг кўшиғини барча тинглайди, унинг товуши етиб бормаган ер йўк...” Ҳа, худди шундай!

“Бухоронинг кўҳна кудуғидан сув ичган Ҳофиз”га айланган Муҳаммаджон яна шундай дейди: “Одамларнинг кўкси бир-биридан сув ичади!” Қандай ажиб бу сўзлар...

Муҳаммаджон яна айтади: “Қадим Бухоронинг охулари кайга кетиб қолди? Дарёлар қуриydi. Тоғлар чўқади. Китоблар ёнади. Дунёда фақат бир нарса – саволларгина абадий. Саволлар кийиксўқмоққа элтувчи йўлакдир. Кўксингда саволинг бўлмаса, дунёга нега келдинг, отингдан айланай, Инсон?!” Ҳа, ана шундай оташин сўз заргари эди Муҳаммад Юсуф!

Кадрли ўқувчим! Эшитинг, Эллиққалъадаги ижод байрамига борганлар сафида мен ҳам бор эдим. Ўша кунлари Муҳаммаджон билан ажойиб адабиёт байрамларида қатнашдик. Ширин суҳбатлар қурдик. Учрашувлардан бирида Муҳаммаджонга сўз берилди. У минбарга чиқиб, семинарда фаол қатнашаётган йигит-қизларнинг номини айта бошлади. Ҳаво жуда иссиқ, биз тўпланган йиғингоҳ ҳам анчайин иссиқ ва дим эди. Ногаҳон Муҳаммаджон йиқилди... Мен, Рустам Мусурмон ва хоразмлик қаламкаш биродарларимиз Муҳаммаджонни кўтариб, йиғингоҳдан чиқдик. Етиб келган тиббиёт ходимлари биринчи ёрдам кўрсатиб, уни туман шифохонасига олиб кетишди. Бир неча ҳамроҳ билан биз ҳам Муҳаммаджонни олиб кетаётган тез ёрдам машинасига эргашдик. Шифокорлар муолажани бошлаб юборишди. “Ичкарига кириб, Муҳаммаджонни кўрайлик”, – деганимизда, “Аҳволи ёмон эмас. Хавф ортда қолди. Ҳаммаси яхши бўлади”, – деб киришга рухсат беришмади.

Шундан сўнг ортга қайтиб, тумандаги корхоналардан бирида режалаштирилган ижодий мулоқот даврасига кўшилдик. Шеърхонлик, ажойиб лутфлар авжга чиқди. Бирок, даврада Муҳаммаджон йўқ, унинг ўрни билиниб турар, юрагимизни ғашлик, хавотир тарк этмаётганди.

Учрашувдан сўнг кечга яқин меҳмонхонага қайтдик. Қарасам, Муҳаммаджон устунга суяниб, сигарет чекапти. Ҳайрон қолдим. Ҳовликканча сўрадим: “Жоним укам, нега чиқдингиз касалхонадан! Нотўғри қилибсиз! Бир оз ётиб даволанишингиз керак эди...” Муҳаммаджон синикқина

жилмайди: “Сизларсиз яшолмайман-да, ака”, – деди изтироб билан. Абдулла ака ҳам шоирга танбех берди: “Нега бундай қилдинг?! Ўзингга жабр қияпсан, бизларга ҳам...” Сухбатга Тўлепберган Қаипберганов ҳам қўшилди: “Вой-бўёв, Юсуфжон, Муҳаммаджон, сени ҳозирок касалхонага олиб борамиз, тушундингми?”

Шу асно Муҳаммаджон яна йиқилди. Боши устун қиррасига тегиб ёрилди, шекилли, сочлари орасидан қон оқа бошлади. Ёрдамга шошилдик. Сув тутдик, пиёз хидлатдик... Бирок, уни ўзига келтириш мушкул эди. “Тез ёрдам” машинаси шоирни яна шифохонага олиб кетди. Ўша тунда ҳеч биримизнинг кўзимизга уйқу келмади. Муҳаммаджонни ўйлаб сиқилар, унга Яратгандан шифо сўраб, тавалло қилардик. Аммо бўлмади. Совук хабар барчамизни ўртаб юборди: Муҳаммаджон бизни айрилик ва хижрон азобиغا ташлаб, охират сари йўл олган эди...

Яхши кишилар, халқ дардини ўз дардидан устун қўйган, элим деб, юртим деб яшаган зотлар асло ўлмайдилар! Муҳаммад Юсуф ана шундай инсон эди! Халқ дардини яхши тушунарди, халқ учун, Ватан учун ёниб ёзарди, Истиқлолни завқ-шавққа тўлиб мадҳ этарди. Унинг “Ўзингдан қўймасин, халқим!”, “Ҳеч кимга бермаймиз сени, Ўзбекистон!”, “Халқ бўл, элим!” каби ўлмас сатрлари безавол шиорлар янглиғ халқимиз қалбидан жой олди! Ҳа, Муҳаммад Юсуф доимо тирик! У бетакрор шеърларида, қўшиқларида яшайверади!

ШАРИФ ОТАНИНГ ЯМ-ЯШИЛ БОҒЛАРИ

Халкимиз орасида шундай истеъдод эгалари борки, уларнинг асарлари ҳеч бир ташвиқотсиз тилдан-тилга, дилдан-дилга кўчиб юради. Ана шундай ижодкорлардан бири, шубҳасиз, Шариф Нурхон эди...

Шариф ота ҳаёт бўлганида шу йили 105 ёшни қаршиларди.

Начора, мана йигирма беш йилдирки, бу табаррук инсон орамизда йўқ. Ҳамон эсимизда: 1980 йилнинг февраль ойи ўрталари эди. Шариф ота вафотидан атиги бир кун олдин ўз қишлоғидаги Навоий номли ўрта мактаб ўқувчилари билан учрашув ўтказган, ўзининг ўнлаб шеър устозларини ўқиб берган эди. Аммо кейинги куни отахонни бутун Бухоро тумани ва вилоятимиз аҳли сўнгги манзилга кузатиб қўйишганди...

Шариф Нурхон домла мумтоз адабиётимиз аънаналарини изчил давом эттирган салоҳиятли шоир эди. У кишининг тоғаси Самад маҳсум саводхон киши бўлиб, Бухоро мадрасаларида ўқиб юрган Садриддин Айний билан яқин ошна экан. У 1916 йилнинг пишиқчилик пайтида қишлоққа қовун сайлига келган Садриддин Айнийга шеърятга кўнгил қўйиб, ўзи ҳам айрим байтлар тўқишни машқ қилиб юрган Шарифни таништиради. Шунда Айний ўртоқлари томонидан “Ҳофизча” тахаллусини олган Шариф Нурхонни яхшилаб имтиҳон қилади. “Синовдан яхши ўтдинг. Иқтидоринг ғоят дуруст, – дейди улуғ адиб, – фақат ўқиш, ўқиш ва ўрганишни қанда қилма, шеър ёзиш ҳавасга эмас,

доимий машғулотингга – тақдирингга айлансин”. Шу тарика устоз ва шогирд ўртасидаги ўзаро ҳамкорлик алоқалари узок йиллар давом этади. Бу самимий муносабат ҳақида:

Самад Махсум билан Садриддин Айний
Киришиб мангу дўсту ҳам оғайни...

Қилиб она-Ватанга дилни пайванд,
Халойик ғами бирлан эдилар банд.

Баъзи суҳбатларида бор эдим ман,
Ғаму кулфатларига ёр эдим ман.

Уларга сув бергувчи жомчи эрдим,
Улар денгиз эса, мен томчи эрдим... –

деб ёзган эди шоир кейинроқ ўз шеърларидан бирида.

Шариф Нурхон никоби йиртилган, сохта “Бухоро инкилоби”дан сўнг шаҳардаги ишчи мактабларидан бирида ўқийди. Халқ оғзаки ижоди, ёзма адабиёт манбалари, ўзбек, тожик ва озарбайжон мумтоз шоирларининг асарларини кунт билан мутолаа қилади. Ўзлари ҳам ижод билан шуғулланиб, шеър ва ғазалларини “Шариф ҳофиз”, “Шарифий”, “Шариф Нурхон” имзолари билан ёзиб, маҳаллий матбуот саҳифаларида тез-тез кўрина бошлайди. Жўшқин меҳнат кучоғида ҳам жонбозлик кўрсатиб, Катта Фарғона канали, Каттакўрғон сув омбори қурилишларида фаол иштирок этади. Канал қурувчилари ҳақида шеърлар ёзиб, катта-катта давраларда ўқиб беради, жумхурият раҳбари ва оддий халқ олқишига сазовор бўлади.

Шоир Ватан уруши йиллари оддий кузатувчи бўлиб турмади.

Қаламининг ўткир тиғини фашист босқинчиларини фош этишга қаратади. Унинг “Олға бос”, “Марди майдон”, “Йиғилинг” каби бир қанча шеърлари республика ва вилоят газеталарида босилади. Шарифий ўзининг “Олға бос”

сарлавҳали шеърида жангчиларимизга мурожаат қилиб,
уларни душмандан қасос олишга чакиради:

Ол қасос боскинчи ёвдан жангда ўлганлар учун,
Доғи фарзандга гулдек ранги сўлганлар учун,
Шаҳри қишлоғи бузилиб, ғамда қолганлар учун,
Бу урушда куйди юзлаб кўшқу айвон, олға бос!

Шоир урушдан кейинги йилларда ёзган “Зар дарёси”,
“Бухоронинг юрак кўри”, “Бухоромиз”, “Мевазор бўлсин”,
“Арзир”, “Турар жойим” сингари ўнлаб шеърларида она-
юртга, шу азиз тупроққа, унинг бунёдкор кишиларига бўлган
меҳр-муҳаббатини самимий мисраларда изҳор этади.

Таъкидлаш жоизки, Шариф Нурхон тўла маънода
ҳозиржавоб шоир эди. У ўз асарларини халқ бахшилари
сингари ҳаётда рўй бериб турган воқеалар таъсирида
яратарди. Яна ҳайратланарли томони шунда эдики, шоир ўзи
яратган деярли барча шеър у ғазалларини завқ ва ҳавас билан
ёд айта оларди, учрашув ва йиғинларда тингловчиларни
ўзига мафтун этарди. Бунингдек қувваи хофиза, ажиб чехра,
хушғуфторлик камдан-кам кишиларгагина насиб этади,
албатта.

Бир гал шундай бўлган эди: Бухоро туманидаги
“Янги турмуш” жамоа хўжалиги клубида Ўзбекистон
халқ шоири Уйғун домла билан учрашув бўлаётган эди.
Тасодифан чирок ўчиб қолди. Ғала-ғовур бошланди.
Шунда навбатни Шариф отага бердик. У киши чирок
ёнгунча – роса бир соат ёддан шеър айтди. Ҳар бир шеър
тугаганда гулдурос қарсақлар ёғиларди. Чирок ёнгач,
Уйғун домла ўзини тўхтатолмади: “Э қойил-е, Шариф
ота, – дея ўринида туриб, шоирни улуғлай кетди, – булбул
келиб сиздан сабоқ ўргансин, тасанно, тасанно!” Шундай
воқеанинг Бухоро давлат педагогика институтида – Ойбек
домла билан учрашувда ҳам содир бўлганини биз ҳамон
яхши эслаймиз.

Ҳали-хали ёдимда: 1975 йилнинг баҳорида давлат ва жамоат арбоби, атокли ёзувчи Шароф Рашидов вилоятимизга ташриф буюрганди. У киши Шариф Нурхонни ёнига олиб, Қоракўлу Жондор, Ромитану Пешкў, Ёиждувону Шофиркон туманларини машинада кезиб чикқанди. Ана шунда Шариф ота деярли кун бўйи раҳбарга яқиндагина ёзиб тугатган “Жиззах кўзғолони” достони ва бошқа кўплаб шеърларини ёд айтиб берган. Рашидов аэропортда – Тошкентга жўнаш олдидан Шариф отани бағрига босиб хайрлашади ҳамда вилоятимиз саркотибига: “Ўртоқ Муртазоев! Шариф отани асранг, бундай кишилар миллатимизнинг бойлиги, ғурури” деб тайинлаган экан...

Ўша воқеадан кўп ўтмай, Шариф Нурхонга “Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими” фахрий унвони берилганди. Бутун вилоятимиз жамоатчилиги шоирнинг 75 йиллик юбилейини тантана билан нишонлаган эди.

Шариф Нурхоннинг бу қадар халққа сингиб кетганлигининг яна бир боиси шунда эдики, унинг шеърляти ғоятда халқчил, содда ва самимийдир. Шоирнинг баъзи ибратомуз мисралари афоризмларга айланган. Уларни ўқиганинг сари яна ўқигинг келаверади:

Қайроққа тиш ботолмайдир,
Сояни тиғ чополмайдир.
Ақлу жоннинг бозори йўқ,
Биров ясаб сотолмайдир.
Даврим донғи ойдек балқди,
Ойни этак ёполмайдир.
Ишқ шаробин ичган киши
Тўлғонадир, ётолмайдир.
Шарифийнинг иши кўпдир,
Қаришга вақт тополмайдир...

Шариф ота ҳаётда ҳам, ижодда ҳам ҳар жиҳатдан ибрат намунаси эди. У кишидан бизга ёдгорлик бўлиб қолган “Яхшидан шарофат” номли китобига кирган “Насихат”,

“Кадрдонимга”, “Азизим”, “Бўлмагил ғофил”, “Кексалар”, “Мен ўлсам” каби ўнлаб ғазалларида кишиларни халолликка, тўғрилиқка, ҳимматли, саховатли, ҳамиша эл хизматиға камарбаста бўлишға даъват этилганки, булар гўё кекса донишманднинг фарзандларига насиҳатномасидай таассурот колдиради кишида.

Яна ифтихорлиси шундаки, Шариф Нурхоннинг саховатли боғбон эканлигини нафақат Бухорою Самарқандда, балки бутун республикамизда яхши билишарди. Чунки отахон ўн миллиондан ошиқроқ мевали ниҳоллар етиштирган эди. Айни пайтда ўша ниҳоллар дарахтларға айланиб, Шариф ота умрининг давомидай яшнаб ҳосил бермоқда. У киши яшаган хонадон чироғини қизлари – Истат опа, Лолахон, Гулчехраҳон, Зебинисохонлар, ўғиллари – Лутфий, Нодирбеклар ёқиб ўтиришибдики, улардан Шариф отанинг уйғоқ руҳлари ҳамиша хабардор.

Бугун шаҳримиздағи марказий кўчалардан бири Шариф Нурхон номи билан аталмоқда. Бухоролик шоир ва ёзувчилар Жамол Камол, Омон Мухтор, Неъмат Аминов, Фулом Шомурод, Самандар Воҳидов, Садриддин Салимов, Бахшулло Ражабов, Усмон Файзий ва ушбу сатрлар муаллифи ҳам Шариф Нурхонға бағишлаб қатор манзумалар битганларки, бу ҳам отахоннинг умри мангуликка дахлдор эканлигидан шаҳодатдир.

ТИЛЛАРИДАН БОЛ ТОМАРДИ

Во ажаб? Умр шунчалик югурикми? Нахотки кунлар оқар дарё бўлса? Инон-ихтиёрсиз сендан узоқлашаверадими?... Хоҳласанг ҳам, хоҳламасанг ҳам, бу – тайин гап. Туғилиш – улғайиш билан, улғайиш – шаклланиш билан боғлиқ. Аммо умрнинг бош мазмуни қандай улғайишда-ю, қай хилда шаклланишинг билан ўлчанади. Улғайсанг-у, шаклланмасанг, бу – фожиа! Шакллансанг-у, тароват таратмасанг, бу – икки карра фожиа!

Бухоролик таникли ёзувчи, шоир ва журналист Аминжон Шукуров ҳақида ўйлаганимда, шундай фикрлар кечади, хаёлимдан. Хўш, нега? Аввало, Аминжон ака ёзувчиликни ҳавас эмас, тақдир деб билган захматкаш адиб эди. У шунчаки кўнгил хуши деб эмас, қалб йўриғи билан қўлига қалам олганди. Ўртаниб, қийналиб ёзишни афзал кўрарди. Ёзганлари ўзига, ўзгаларга маъқул тушмагунча, эълон қилдиришга шошилмасди. Ана шу боисдан қатор киссалари, қанчадан-қанча ҳикоялари унинг ижодхонасида қайта-қайта сайкал топарди.

Ёзувчининг “Дунёи боумид”, “Нону намак”, “Дийдор”, “Жар”, “Бозгашт”, “Гумбади сипехр” каби ўзбек ва тожик тилларида нашр этилган китоблари уни салоҳиятли адиб сифатида элга танитганди. У зуллисоннайн санъаткор эди. Тожик тилида ҳам, ўзбек тилида ҳам, рус тилида ҳам баб-баравар қалам тебратарди. Шу билан бирга, у “Бухоро ҳақиқати” газетасининг саноат бўлимини бошқарар экан, ажойиб очерклар, лавҳалар ёзиб, саҳифалар тайёрлаб, хал-

кимизнинг турмуши, матонати, маънавиятини тараннум этар ва шу тариқа ўз иқтидорини ҳам намоён қиларди.

Дўстимиз Жалол Икромий домлани ардоқли устозим деб биларди, унинг ижод мактабидан сабоқ олгани билан фахрланарди. Ўз навбатида, устознинг Аминжон акани садоқатли шогирдларимдан, дея алкаганларига ҳам кўп бора гувоҳ бўлганман. Шу тугайли Душанбеда ҳам у кишининг обрў-эътибори ғоят баланд эди. Аминжон ака Тожикистонда ўтадиган адабий анжуманларнинг доимий иштирокчиси эди. Шоиру ёзувчилар, олиму уламолар борки, бариси у кишини кўрганда, “Аминжони мо” дея тилларидан бол томарди. Бу ҳурматга дўстимизнинг энг аввало, истеъдодли ёзувчилиги, шинавандалиги, одамохунлиги, камтаринлиги замин яратган эди. Бу эса ўзини ижодга бахшида этган одам учун чинакам бахт!

Фақатгина шуларми? Йўқ, Аминжон акани ўзбек китобхонлари ҳам яхши билишарди. У вилоятимиз матбуотида, нуфузли давлат идораларида, яъни матбуот йўриқчилиги лавозимида йиллаб, зўр ихлос, масъулият билан меҳнат қилди. Ёш журналистларни жой-жойига қўйишга алоҳида эътибор берди. Энг муҳими, Аминжон ака ижодий фаолиятни ташкилотчилик ишлари билан қўшиб олиб борарди. У қарийб ўн йилга яқин вилоят телевидение ва радио эшиттиришлари компанияси раислиги вазифасини муваффақиятли адо этди. Бу йилларда қанчадан-қанча публицистик манзумалар битди, меҳнат фидойиларининг ёрқин образларини яратди. Мухтасар айтганда, Аминжон ака улғайгани сари ёзувчи сифатида шаклланиб, ажойиб асарлар яратди. Унинг Тошкентда, Душанбею Самарқандда қатор-қатор китоблари чоп этилди. Қадрдонимизнинг рус тилида битилган “Пропаст” (“Жарлик”) ҳикоялар тўплами катта қизиқиш билан кутиб олинди. Бухоро ва бухороликлар ҳақидаги “Мардумони шариф” номли романи, сўнгра трилогиясининг биринчи ва иккинчи китоблари босмадан чиқди.

Аминжон ака иктидорли шоир ҳам эди. Оғир хасталик тўшакка миҳлаб кўйган бўлса-да, қаламини кўлдан қўймади. Шоирнинг “Тул қадах” деб номланган шеърлар, рубойлар, ғазаллар ва дostonдан иборат китоби (Исроил Субхоний таржимасида) “Бухоро” нашриётида босилди. Бу унинг бағрига босиб, лабларида котиб қолган, “кўзимнинг нурисан, кўнглимнинг парчасисан”, деган сўзлари эди гўё...

Аминжон Шукуровга захматли, аммо шарафли меҳнатлари учун “Ўзбекистонда хизмат кўрсатган журналист” фахрий унвони берилганди. Дўстимиз сафимизда бўлганида, бугун 80 ёшни қаршилаган бўларди. Афсус... Аммо ягона таскин бор: Аминжон ака уни билганлар, кўрганлар қалбида абадий яшайди!

МАХТУМҚУЛИ ВА БУХОРО

Шоир ва мутафаккир, туркман булбули Махтумқули Фироғий ҳаёти ва ижоди Бухорои шариф билан чамбарчас боғлиқ ҳолда кечганлиги илм ва ижод аҳлига яхши маълум. Отаси Давлатманд Озодийдан, кейинчалик Ниёзсолиҳ мулладан илк таҳсилани олган бўлажак шоир кейинрок Чоржўйдаги Идрис бобо мадрасасида, Хивадаги Шерғози-хон мадрасасида илмини камолга етказган. Бу билан чекланиб қолмай, Бухородаги Кўкалдош мадрасасида ҳам таҳсил олиб, дунёвий ва диний илмлар сирларидан огоҳ бўлган. Айниқса, шариат ва тариқат илмларида камолга етишни кўзлаб, Бухоронинг Халифа Худойдод, Халифа Ниёзқули каби машҳур шайхлари, тариқат пирларидан илм ўрганган. Улардан “Ҳақиқат нимадир?” деб сўраганида, “Ҳақиқат бу – илмдир”, деган жавобни, “Илм нимадир?” деб сўраганида, “Илм бу – ҳақиқатдир”, деган жавобни олган ёш истеъдод эгаси “Қалб гуноҳлардан қанчалик покланса, илм шу қадар мунаввар ва мукаммал бўлади”, деган хулосага келган ва бутун ҳаётию ижоди давомида ана шу муқаддас ақидага амал қилган.

Файласуф олим, филология фанлари доктори, профессор Нажмиддин Комилов, шоир, тасаввуфшунос олим Садриддин Салимов Махтумқулини увайсий авлиёлар қаторига қўшадилар. Улар Махтумқулининг Бухоро ва бухоролик тариқат алломалари ҳақида битган сатрларидан келиб чиққан ҳолда шундай хулосага келадилар. Дарҳақиқат, шоирнинг қуйидаги сатрлари буни яққол тасдиқлайди:

Бир кеча ётардим шоҳи Накшбанд
Карами жўш айлаб, бир нон келтирди.
Ўнг қўлида бода – гулгун шароби,
Чап қўлида тоза бирён келтирди.

Махтумкули, турдим тавоф этмокқа,
Тил фармон бермади жавоб бермокқа.
Ишқ аҳлининг холин хароб этмокқа,
Ақлим олиб, масту хайрон келтирди.

Демак, Махтумкулига буюк тариқат пири Баҳоуддин Накшбанд руҳи тарбия берган. Шу боис шоир назмий пандномалар битишга алоҳида эътибор қаратган, уларда тариқат сабоқлари сингдирилган. Шу боис шоир асарлари шоҳу гадога бирдек манзурдир.

Махтумкули Бухорони яхши кўрган. Унинг кўчалари, бозору расталарини кезиб, халқ аҳволини, кайфиятини ўрганган. Хусусан, кумушкентлик шоир Мужрим Обид билан ижодий ҳамкорлик ўрнатган. Зеро, ўша пайтларда Мужрим Обид Бухоронинг малик уш-шуароси даражасига етган эди. Форсий ва туркий тилни яхши билган Махтумкули ана шу дўстлик муносабатлари туфайли Бухорода ташкил этилган мушоираларда ҳам фаол иштирок этган.

Устод Садриддин Айнийнинг “Эсдалиқлар” китобида шундай сўзлар бор: “Одамлар шаҳардаги дўконлар, савдохоналарни аср намозидан олдинроқ бекитиб, Девонбеги Лабиховузга боришади. Ундаги чойхоналарда, расталарда, бозорларда ҳофизлар ашулаҳонлик қилар ва баъзи жойларда қиссахонлик бўларди. Мана шу ишларнинг жамини бозори шаб, яъни тунги бозор дейишарди. Тунги бозор ёпилганда, ярим кечадан сўнг ҳам бундай кўча кезиш давом этарди...”

Бу фикрлардан келиб чиқиб айтиш мумкинки, ўша даврларда Бухорода яшаб ижод этган кўплаб қаламкашлар, жумладан, Шавкат Бухорий, Имло Бухорий, Мулҳам Бухорий, Киром Бухорий, Ворис, Мирзо Содик Мунший, Мирзо

Ато, Мужрим Обид ва бошка кўплаб ижодкорлар ана шу халқ сайилларида илк маротаба шеър сабоқларини олишган, кейинчалик уларда иштирок этиб, камолот касб этишган. Бу фикр айна шу даврларда Бухорода мадраса тахсилини ўтаган Махтумқулига ҳам дахлдордир.

Махтумқули шеърларини мутолаа қилганда, ўз халқини севган, унинг дарду хасратлари билан ёнган, истикболи учун кайғурган фидойи ватанпарвар сиймоси кўз олдимизда яққол гавдаланади. Ватан ва халқ мавзуси – Махтумқули шеърятининг ўқ илдизини ташкил этади. У қатор шеърларида тарқоқ туркман уруғларини бирлашишга, улар ўртасидаги ўзаро низоларни бартараф этишга даъват қилади. Шоирнинг бу борадаги фикрлари бугунги мураккаб шароитда, бутун дунёда эл-элатлар ўртасидаги низолар кескинлашиб бораётган бир пайтда ғоят муҳимдир.

Махтумқули шеърятини панд-насихат етакчилик қилади. Шоир кўрган-кечирганларини қаламга олиб, улар юзасидан ибратли хулосалар чиқаради. Бу фикрлар ҳикмат каби, сабоқ каби садо беради:

Ҳар йигитнинг аслин билай десангиз,
Маърақада ўтириб-туришин кўринг.
Биров билан ошно бўлай десангиз,
Аввал икrorинда туришин кўринг.

Ёки:

Номардлар ҳам ярамаслар, ночорлар
Тузинг ичиб, ишинг бўлса, қочарлар.
Сирингни фош этиб, айбинг очарлар,
Қадринг билган улфатингдан айрилма...

Демак, Махтумқули Фироғий таъсирли, халққа ёқадиган, туркманга ҳам, ўзбекка ҳам, қорақалпоқка ҳам ўз тилидек тушуниладиган шеърлари билан бутун Шарқ бадиий оламини ёрита олди. Унинг асарларини нафақат Туркманистон

ва Ўзбекистонда, балки Сурия ва Ироқда, Туркия ва Эронда, Афғонистон ва Саудия Арабистонида ҳам севиб ўқишади. Шу боис мухтарам Юртбошимиз шоир ижоди ҳақида гапирар экан: “Оламга донғи кетган ва ўз юртида юлдуз каби чакнаб, тарихда ёрқин из қолдирган буюк зотлар қаторида туркман халқининг улуғ шоири Махтумқули ўзбек халқига ҳам, туркман халқига ҳам бирдек азиз ва суюкли сиймодир”, дея таъкидлайди.

Бухоро халқи Алишер Навоий ва Бобур каби улуғ сўз санъаткорларини қанчалик ардоқласа, Махтумқулини ҳам шунчалик севиб ўқийди. Ҳофизларимиз унинг шеърлари билан айтиладиган кўшиқларни тўй-базмларда, адабий давраларда севиб кўйлашади. Махтумқули шеърларидан таъсирланиб шеър ёзмаган бухоролик шоирни топиш мушкул. Жумладан, мен ҳам шоир асарлари мутолаасидан таъсирланиб, қатор шеърлар битганман:

БОРАДИР

Ҳаётинг гоҳо хуш, гоҳида нохуш,
Гоҳ сўниб, гоҳ ёниб ўтиб борадир.
Қунлар омонадир – бамисоли туш,
Тонг отиб ботгандай кетиб борадир.

Бировга бу дунё – умри жовидон,
Ҳатто хору хас ҳам азиз, жонажон.
Кўнгил боғи унинг бегард, беҳазон –
У сизга гулдаста тутиб борадир.

Бировга бу жаҳон мол бозоридир,
Имон ҳам, виждон ҳам пул бозоридир.
Истаса элу юрт қул бозоридир,
Бундайлар инсофни сотиб борадир.

Не-не йўлбошчиман деганни кўрдик,
Халқ мулкани текин еганни кўрдик,
Томоғи тўрт қулоч наҳангни кўрдик –
Улар ўз кўзин ҳам ютиб борадир.

Ночордир, ўз қавмин сотмайди гадо...
Бир бойвучча сири бўлгач хувайдо,
“Бизлар кўпчиликмиз... йўқ менда гуноҳ” –
Дея разолатга ботиб борадир.

Фисқ-фасод хайлининг дунёси забун,
Юзлари қародир, ичлари тутун,
Ҳалоллик қошида йиғлайдилар хун –
Бундайлар сарғайиб, тутаб борадир.

Эътиқод инсонга қанотдир мудом,
Наҳот етим колмиш бу азиз қалом.
Таянчим ўзингиз, элим, батамом –
Буни чин фарзандлар айтиб борадир.

Кўксимга осмондир, халким, ғуруринг,
Қаддингни баланд тут, ошсин кўз нурунг.
Мангу сарбаландсан, янгат суруринг –
Сени кўролмаган қотиб борадир.

Шеърда, Махтумкули, сиз ҳам бир сарбон,
Таъзим-эҳтиромдир – не битдим бу он.
“Кимлар бу дунёда айлаб кўп армон,
Кимлар хандон отиб, ўтиб борадир”.

Бухорода Махтумкули шеърларини таржима қилиш соҳасида ҳам ўзига хос ютуқларга эришиб келинмоқда. Ажойиб олим ва таржимон Эргаш Очиловнинг бу борадаги ишлари таҳсинга сазовор. Муҳаммад Пирриев, Азимжон Қаландаров каби ижодкор дўстларимиз ҳам бу борада хайрли ишларни амалга ошириб келмоқдалар. Нафақат Бухорода, мамлакатимизнинг бошқа вилоят ва шаҳарларида, дунёнинг қатор мамлакатларида ҳам бу йўналишдаги хайрли ишлар давом этмоқда. Бу эса шоир ижодининг умумбашарият аҳамиятига молик қадриятлардан бири эканлигидан далолатдир.

ҚАЛБ МУЛКИНИНГ ХАЗИНАБОНИ

Олтинранг кузнинг қуёшли кунларидан бири эди. Йўлим тушиб, Минораи Калон ёнидан ўтаётсам, камтарин кийинган, озғинроқ, аммо нуроний бир отахон Масжиди Калон пештоқидаги ёзувларни синчиклаб ўқир, нилий кошинлар, турфа жилодаги тошларни ҳавас билан томоша қиларди. Тўхтаб, астойдил разм солдим: Мутал Бурхонов! Ҳа, донгдор ва номдор бастакор, ўзбек мусиқа санъатининг доврўғини олам аро таратган, тунларни тонгга улаб, клавишларга дил пардасини улаган ҳолда умрбокий асарлар ижод этган, халқини, она-юртини катта қалб билан севган, сева оладиган фидойи инсон Мутал Бурхонов эди у киши!

Эшитганим бор: ҳақиқий ижодкор ранглардан, товланишлардан, гўзал манзаралардан сўз ва куй ахтараркан. Ҳаёлимга келган нарса шу бўлди: отахон ҳам ёзajak асарларига янги куй излаётган бўлсалар, не тонг! Ахир Бухорои шарифнинг ҳар бир обидаси, нилий гумбазлари, тоқлари, пештоқлари, мадрасаю масжидларидаги битиклар, шох байтлар – бари-бариси бетакрор оҳанглар-ку! Уларни қалб кўзи билан идрок этиб, қоғозга тушира олсангиз бас, у шаксиз юраклар меҳваридан жой олади. Зеро, отахон улўғ пирлар, тасаввуф оламининг буюк намояндалари, мутафаккирлар, ҳофизу машшоқлар, шоирлар маскани бўлмиш мана шу шаҳарда дунёга келди. Гарчи болалиги оғир йиллар тўфонида кечган бўлса-да, машхур Домла Ҳалим Ибодов, Ота Жалол, Ота Гиёс, Левича ҳофизлар кўшиқларини тинглаб, санъатнинг оташин сеҳрини туйди, ўзининг ҳаёт йўлини мусиқа оламида деб билди. Дутору танбур чертмокни ўрганди, чилдирмаю най унинг доимий ҳамроҳига айланди. Тақдир тақозоси туфайли Самарқандга

бориб, толиби илмликнинг машаққатларига бардош берди, улкан мусиқашунос олим, бастакор Николай Назарович Мироновнинг устозлик марҳаматидан баҳраманд бўлди. Эҳ-ҳе, у бел боғлаб кирган йўл узундан-узун, паст-баланд ва айтиш мумкинки, фахрли эди!

Мен йўлимдан қайтиб, отахонга яқинлашдим. Астойдил кўришиб, ҳол-аҳвол сўрашгач, мадрасаи Мири Араб ҳамда Масжиди Калонни бир-бир айландик. Сухбатимиз, табиийки, шариф шаҳар ва у киши бошдан кечирган воқеалар хусусида бўлди.

– Бухоро, Ойбек домла таъбири билан айтганда, сохир ранглар, такрорланмас жилолар, бир сўз билан ифодалаганда, тугён шаҳардир, – дея обидаларга ишора этди у киши, – буни болалигимдаёқ қалбга уққанман. Ва мана шу сеҳр борлигимга меҳр бўлиб нақшланиб қолган. Менинг қарийб 65 йилдан сўнг яна она-шаҳримга кўчиб келиб, яшаётганим, авлодларим, қариндош-уруғларим даврасида хушҳол юрганнинг боиси ҳам шунда. Қолаверса, ота-онамнинг табаррук хоклари шу муаззам тупрокда.

Мутал отанинг шоирона сўзлари чинакам донишмандона, чинакам файласуфона эди. Ҳа, ҳаётнинг не-не талотумли кечинмалари, оғир синовларини мардона енгиб, тириклигидаёқ сўз ва создан ўзига хайкал кўя олган бу инсоннинг умр йўлига ҳар қанча ҳавас қилса арзийди.

У дастлаб Самарқанд мусиқа ва хореография институтида илк сабоқлар олади. 1934 йилдан Москвада, аввал мусиқа рабфаги, сўнгра ўзбек опера студияси ва ниҳоят, П.И.Чайковский номидаги Москва Давлат консерваториясида таникли мусиқа алломаларидан таҳсил олади. 1941-1942 йилларда Москва мудофааси кўнгиллилари сафида бўлади, соғлиғи ёмонлашгани сабабли Тошкентга қайтиб, ижод билан шуғулланади. Урушдан кейин 1949 йилда ушбу консерваторияни муваффақиятли тугатади.

Атоқли санъаткор, мана, ярим асрдан зиёдрокки, узлуксиз ижод билан шуғулланиб, турли баркамол асарлар яратди. Ўзбекистон мусиқа санъати ривожига улкан ҳисса қўшди. Унинг кўплаб кўшиклари, лирик романслари, жўрсиз хор учун қайта ишланган Шарқ халқлари асарлари, Уйғун ва Иззат Султоннинг “Алишер Навоий” драматига,

шунингдек, “Бой ила хизматчи”, “Орол баликчилари”, “Абу Али ибн Сино”, “Мафтунингман”, “Самолётлар кўна олмади”, “Сурайё” фильмларига басталаган мусикалари, “Алишер Навоий” номли операси ва бошқа сахна асарлари замонавий мусика санъатимиз олтин фондидан муносиб ўрин олган. Бастакор илк романи – “Табассум қилмадинг ҳеч”, “Алишер Навоийга қасида”, “Алишер Навоий” операси билан республикамизда муסיкий навоийномага асос солган.

Мутал Бурҳонов бундан икки йил олдин 80 баҳорни қаршилаган эди. Ўшанда бу мумтоз санъаткор ушбу муборак санани улуғ шоир Абдурахмон Жомий шеърига басталаган “Ширу шакар” номли янги кўшиқ ва ўз сўзларига “Абадий хотира” номли реквием – марсияси билан кутиб олганди. Айтиш жоизки, бу асар халқимизнинг 30-йиллар катағонида шаҳид кетган асл фарзандлари, Мутал отанинг ҳақиқий маслакдошлари – Файзулла Хўжаев, Абдулла Қодирий, Абдурауф Фитрат, Чўлпон, Усмон Носир ҳамда бастакорнинг ақаси Мисбоҳ, амакилари Масҳариддин, Мукамил, Муаммир Бурҳоновларнинг порлоқ хотираларига бағишлангани билан ҳам қимматлидир. Яна ифтихорлиси шундаки, Мутал ота Бурҳонов Мустақил Ўзбекистон давлати Гимни – Мадҳиясининг ҳам муаллифи. Мана бир неча йилдирки, атоқли шоир, Ўзбекистон Қаҳрамони Абдулла Орипов шеърига басталанган бу Мадҳия етти иқлимда янграб, давлатимиз шон-шавкати бор бўйи билан таратмоқда.

Ўзбекистон халқ артисти, Давлат мукофотлари совриндори Мутал Бурҳонов 1955–1960 йилларда Республика бастакорлар уюшмаси бошқаруви раиси лавозимида ишлаганида ва кейинги йилларда ҳам ижодкорлик ҳамда мураббийликни бақамти олиб борди. У кишидан таълим ва тарбия олган юзлаб шогирдлар борки, отахон ҳамиша ардоқда ва давралар тўрида. Фидойи хизматлари эса муносиб тақдирланиб келинмоқда. Мустақиллигимизнинг етти йиллиги арафасида отахоннинг “Буюк хизматлари учун” орденига муносиб кўрилганлиги бунинг яна бир исботи.

Биз Мутал Бурҳоновни ушбу олий мукофот билан қутлаётганимизда бир гуруҳ “шашмаком”чи санъаткорлар келиб қолишди. Улар истеъдодли бастакор ва хонандалар – Ўлмас Расулов, Аҳмаджон Шукуров, Ҳикмат Ражабов, Ориф

Атоев, Эшпўлат Ортиков, Мавлуда Самандарова, Адилшер Бобожонов, Рахматулла Иноятовлар эдилар. Меҳмондар ҳам самимий салом-алиқдан сўнг отахонни юксак орден билан астойдил табриклашди.

– Юртбошимиз Ислом Каримовдан беҳад миннатдорман, – деди Мутал ота қўлларини кўксиларига кўйиб, – дуо қиламан: илоҳим умрлари узоқ бўлсин. Бу киши адабиёт ва санъатга, ушбу соҳа намоёндаларига, анъаналаримиз ривожига, умуман, маънавиятга шу қадар катта эътибор бераптиларки, бундай олийжанобликни сўз билан ифода-лаш қийин. Менга берилган мукофотни ўзбек санъати, юксак маънавиятга берилган мукофот деб биламан.

– Айтинг-чи, отахон, – дея сўраб қолди дўстларимиздан бири, – Бухорои шарифда яшаётганингизга ҳам бир йилча бўлиб қолди. Янги асарлар ёзясизми ва барча-барчага тилақларингиз.

– Ёзясман. Мени тугқан, қалбимга мусиқа сеҳрини сингдирган шариф шаҳримдан, юрагимга пайванд одамларидан, эркин ва озод яшаётган она-халқимдан ҳали бир оз “қарз”ларим бор. Шу боисдан икки-уч бухоролик шоирнинг тарихий ва замонавий мавзудаги шеърларига мусиқалар басталаяпман. Улар ҳозирча сир, – дея жилмайди отахон, – тугасин, кейин айтаман. Ўзларинг куйлайсанлар. Тилақларим эса шундай: Илойим тинчлик ва дориломонлик бўлсин. Халқимиз бошидаги Эрк офтоби абадулабад сўнмасин, янги-янги тафаккур, куй ва оҳангларнинг чашмалари очилсин. Сизлар, болаларим, илҳом билан ижод қилинглр, биз етолмаган маънавият чўққиларига етинглар.

1998 йил

“ХАЛҚИМ, СЕН БИЛАН ҚАЛБИМ...”

Ўйлаб кўрсангиз, ушбу сатр сизни уйғоқ этади, кўнглингизни нурафшон айлайди, бағрингизни нурга айлантиради. “Меҳр-оқибат ришталари дилдадир, иймон, инсоф диёнатли элдадир”, деган сўзларни эшитиб, очилиб кетасиз. “Ўзбегим, якдил бўлу одам бўл” хитобини тинглаб, жонажон элимизга қарата “Малҳаму ҳамдамлигинг буюк карвонга ўхшайди, элим”, дегингиз келади. Шеърятнинг бетакрор латофатидан, шоирнинг нафис туйғуларидан бахраманд бўласиз. Шоир шундай деган:

Оллоҳ берган эрк офтобим – хуррият,
Истиклолим, бахт китобим – хуррият,
Авлодларга қалб хитобим – хуррият,
Эй, она халқим, сен билан қалбим!

Дарҳақиқат, Ўзбекистон халқ шоири Нормурод Нарзуллаев ана шундай оташин сатрларни битганки, уларда ижод йўлига чиққан шоирнинг замин у замон ҳақидаги ўз ўйлари, ўз талқини ифода топган. Адибнинг “Юракдаги ўқ парчаси”, “Ер – менинг планетам” каби асарлари ҳам инсонга муҳаббат, унинг тақдири ҳақида қайғуриш, она-ерни эъзозлаш туйғулари билан китобхонни ҳаяжонга солади. Шоирнинг “Юрт ишқида ёнаман” қўшиғи юртимиз ва унинг сарҳадлари бўйлаб ҳали-хануз садо бермоқда. Юзлаб шеърлари, қўшиқлари эса халқимизнинг меҳр-муҳаббатига сазовор бўлган.

Унинг “Меҳр чашмаси”, “Ёғду”, “Яхшилик деб яшайман”, “Лаҳза ва ларза” шеърӣй китоблари сизни хушнуд этади. Ўзбекистон халқ ёзувчиси Туроб Тўла шоиримиз ижодига шундай баҳо берган эди: “Нормурод Нарзуллаев шеърӣят мухлислари тилига тушган, танилиб қолган, севиб ўқиладиган муаллифлардан бири, катта-катта китоблар, туркумлар, баллада ва дostonлар соҳиби. У фикри теран санъаткорлар сафида”.

Нормурод Нарзуллаев – ҳақиқий самимият шоири. Унинг кўпгина шеърлари равонлиги, табиийлиги билан бастакору хонандалар эътиборини дарҳол ўзига тортади. Бу бежиз эмас. Кўшиқ – сўз ва куйнинг чамбарчас пайвасталиги. Шунинг учун шоирнинг ёнига машҳур Рустам Абдуллаев, Анор Назаров, Дилором Омонуллаева, Нуриддин Ҳайдаров, Гиёс Бойтоев каби санъаткорлар тез-тез келиб, ижодий ҳамкорлик қилишганига шахсан гувоҳ бўлганман. Шоир уларга қарата: “Мана, бу шеърларни кечагина ёзганман. Марҳамат, куйланглар. Ҳар бирида кўнглимнинг малҳами бор” дер, уларни кузата туриб: “Эй, она халқим, сен билан қалбим”, деб кўярди.

Ёсимда, наманганлик шоир Ҳабиб Саъдулланинг 60 йиллик юбилейига етиб бориш учун ҳамроҳлар билан йўлга чиққанмиз. Устоз Жуманиёз Жабборов, Нормурод Нарзуллаев, Мирпўлат Мирзаев ва мен бир машинадамиз.

– Ҳей жўралар, келинлар, бир шеър ёзайлик! Ҳабибжон эшитиб хурсанд бўлсин! – деб қолди Нормурод ака.

– Бўпти, маъқул, – деди Жуманиёз ака, – ҳар биримиз тўртлик ёзамиз. Кейин бандларни кўшиб, бир шеър холига келтирамиз.

Жуманиёз аканинг таклифи ҳаммамизга маъқул бўлди. Ҳаёл оғушига шўнғидик. Бир оз фурсат ўтгач, Жуманиёз ака, сўнгра мен ва Мирпўлат ёзганларимизни кўрсатдик. Нормурод ака эса одатдагидек жарангдор овозда ўқий бошлади:

Шеър – шоирнинг кўзин нуридир,

Шеър – оловли юракнинг кўри.

Халқ дилига завқ-шавқ сололса,

Шеър – шоирнинг иккинчи умри...

Жуманиёз ака бу тўртликни эшитгач, “Қойил, Нормуроджон, уни аввалданам ўйлаб юргансиз, чамаси”, – деди.

– Йўқ, устоз, ёнингизда ёздим-ку, – деди Нормурод ака жиддийлик билан.

– Икки-уч банд қўшса, ажойиб шеър бўлар экан, – деди Жуманиёз ака самимият ила.

– Албатта, ўйлаб кўраман, – деди Нормурод ака хурсанд бўлиб.

Шу тариқа Ҳабиб Саъдуллага бағишланган шеърга Нормурод аканинг ҳам тўртлигини қўшиб, юбилярга тақдим этганмиз. Ўша окшом Нормурод ака дам олиш онларини беҳуда ўтказмай, “Шоирнинг иккинчи умри” деган шеърни ёзиб тугатди. Шеър қўлма-қўл бўлиб ўқилганди ўшанда. Кўп ўтмай у қўшиққа айланиб, санъат ихлосмандлари қалбидан жой олди.

Дархақиқат, Нормурод Нарзуллаев қўшиқчи шоир сифатида чинакам маънода шуҳрат қозонди. Шеърлари билан айтиладиган қўшиқлар республикамиздан ташқарида ҳам маълум ва машҳур. Шу кунларда ҳам шоирнинг кўплаб қўшиқлари сахна ва эфир мавжларида мунтазам жанргламоқда.

Нормурод ака Қашқадарёда туғилган, Самарқандда ўқиган, Бухорои шарифни илм бешиги деб билган. Дўст-биродарлари, шогирдлари кўплигидан Бухорога тез-тез келар, адабий давраларда юрагидагиларни изҳор этарди. Уни Бухорога боғлаб турадиган яна бир муҳим ришта бор эди: шоир уруш йилларида ота-онаси, ака-укалари, сингиллари билан Бухородаги Лоша кишлоғида бир муддат яшаган. Ўша ерлик Имом бобо исмли чинакам

Ўзбекона қалб соҳиби уларнинг оиласини бағрига босиб, меҳр кўрсатган.

– Жоним укам, – дерди Нормурод ака Имом бобо ҳақида тўлкинланиб гапирар экан. – У киши биздан ҳеч нарсасини аямасди, топганини бизга тутарди. Ҳовлисидаги балхи тут, томорқасидаги уч-тўрт туп ўрик ўша оғир йилларда бизнинг дардларимизга малҳам бўлгани – чин ҳақиқат! Тасаввуримда шундай баҳрамандлик бор: ёшлигим Лоша далаларида кўй боқиб ўтган, шу йилларда Бухоронинг кенгу тор кўчаларини кезганман, Накшбанд бобомизнинг ҳикматларига кулок тутганман, Мир Кулол бобомиз насиҳатларини тинглаганман. Бу манзил менинг илк шеърларимга доя бўлган. Бу икки улуғ зот руҳини ҳали-ҳануз чинакам устозларимдек ардоқлайман, уларга топинаман...

Нормурод ака узоқ йиллар Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасида раис ўринбосари лавозимида фаолият кўрсатди. Ўша йилларда кўп жойларга – Москва, Хоразм, Наманган, Самарқанд, Жиззах каби шаҳарларга биргаликда адабиёт байрамларига борганмиз. Учрашувлар, дийдорлашувлар завқидан баҳраманд бўлганмиз. Нормурод ака ёзганларимни ўқиш ва улар ҳақида фикр билдиришдан чарчамасди. Шеърларим, дostonларим у кишининг қимматли фикрлари туфайли сайқал топган, ўқувчилар эътиборига сазовор бўлган.

2001 йил июлида шоир Муҳаммад Юсуф Эллиққалъа туманида бизнинг кўз ўнгимизда вафот этганди. Ўшанда шоир укамиз барчамизни ёндириб, йиғлатиб, юрагимизни куйдириб юборганди. Бир ҳафта давомида алангага ўхшаб юрганман. Ким билади, Муҳаммаджоннинг руҳи менга мадад берганми, янги бир асар ёзган эдим. Ана шу дoston “Заъфарон нидолар” номи билан пайдо бўлди. Асарни тезда Тошкентга, Нормурод Нарзуллаевга олиб бордим. Нормурод ака асарни ўқиб, “Ажойиб!” деб юборди. Кейин мени кучиб:

– Жоним укам, яхши асар ёзибсиз. Ўқиб, жуда хурсанд бўлдим! Келинг, уюшмадагилар ҳам достонингизни ўқишсин, мутахассислар фикрларини айтишсин, – деди.

Дархақиқат, Нормурод ака туфайли дoston қўлдан қўлга ўтди. Абдулла Орипов, Жуманиёз Жабборов, Жамол Камол, Омон Мухтор, Аҳмаджон Мелибоев каби кадрдонларим ҳам асарни қайта-қайта ўқишди, мулоҳазаларини билдиришди. Дoston “Фидойилар” номи билан Бухоро вилояти мусикали драма театрида қўйилди. “Ёзувчи” газетасида эълон қилинди. Профессор Наим Каримов битган мен учун кимматли фикрлар билан биргаликда янги китобимдан ўрин олди.

Нима бўлди-ю, хасталаниб қолдим. Нормурод ака шу қадар буюк қалб эгаси эдики, жисмимга дард ёпишиб, тўшакка миҳланиб ётганимни эшитгач, дарҳол Бухорога етиб келди. Ўшанда юртимиз пойтахтидан бир машҳур профессорни етаклаб келган Нормурод аканинг меҳрибончилиги, мени деб куйиб-пишгани, “Мана, профессор айтаяптилар. Хали бу касалликни кўрмагандай бўлиб кетасиз! Ажойиб асарлар ёзасиз! Бунга мен кафилман!” – дея кўнглимни кўтарганлари хали-ҳануз ёдимда. Ўшанда Нормурод аканинг дарди меникидан енгил эмас эди. Чўнтагида дорилар олиб юрар, аммо ўзини қийнаётган хасталик азобини сездирмасликка ҳаракат қиларди.

Нормурод аканинг ички олами шу қадар гўзал эдики, бундай одамларни ҳар кун ҳам учратавермайсиз. Шу боис унинг шеър ва қўшиқлари китобхонлар қалбидан чуқур жой олди. Қўлма-қўл бўлиб ўқиладиган дурдона асарларга айланди. Унинг мана бу сатрлари эса оташ қалбидан отилиб чиққан тоза булок суви сингари дилга хуш ёқади, гўзал самимияти билан барчамизни ўзига мафтун этади:

Жон ўзбегим, якдил бўлу одам бўл,
Эл дардига дармон бўлу малҳам бўл.
Йўлбошчингга қанот бўлу ҳамдам бўл,
Эй, она халқим, сен билан қалбим!

ҚАЛБИ НАВРЎЗДЕК ПОК

Ўзбекистон Қаҳрамони, Халқ шоири Абдулла Орипов Бухоро ва бухороликларни жуда яхши кўради. Ҳар гал шариф шаҳримизга ташриф буюрганда, албатта, улуғ устозларимиз мангу кўним топган масканларни зиёрат қилади, биз билан елкама-елка туриб, ижод қилаётган ёши улуғ адиблар суҳбатидан баҳраманд бўлишга ошиқади. Шундай дийдорлашувлардан бири – таниқли ёзувчи ва журналист, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими Аҳад Ҳасан хонадонида, ажойиб ҳангомаларга бой кайфияту руҳиятда кечган эди.

Ёзувчи Аҳад Ҳасан яшайдиган Денов қишлоғига қараб кетяпмиз.

– Оқсоқолни кўрар эканмиз-да! – деди Абдулла ака лутф ила. – Билсангиз, у кишининг “Чироклар” деган китобларини Нью-Йоркдаги машҳур оммавий кутубхонада кўрганман. Ўшанда “Чироклар” жуда кўп давраларда мулоқот ва баҳсларга мавзу бўлган, бир лўли кизнинг қисмати китобхонлар қалбида улкан таассурот қолдирган эди.

Абдулла ака шундай дея мийиғида кулиб кўйди:

– Аҳад ака лўли кизга уйланганларми дейман-да. Шу ҳикояни жуда зўр ёзганлар-да. Нима дейсиз?

– Маъқул! Зўр! Энди бир гапни айтай: Аҳад ака лўли кизни эмас, лўли қиз Аҳад акани топган. Ишонмасангиз, у кишининг ўзларидан сўраб олишингиз мумкин, – дедим жиддийлик билан.

Меҳмоннинг келишини аввалдан билган Аҳад ака дарвозаси олдига сув сепиб, ўғиллари ва неваралари билан кутиб турганди. Машинадан тушишгач, меҳмону мезбон бағирлашдилар.

– Буни қаранг, Абдуллажон! Келаркансиз-да бизнинг кулбаи вайронамизга, – деди хурсанд бўлиб кетган Аҳад ака.

– Ҳар ишнинг вақти бўларкан-да, – деди меҳмон, – бундан 2500 йил муқаддам Элладада тош устига ўйиб ёзилган бир шиорни эслатай. Қулоқ солинг: “Кучли бўлишни истасанг – югур, чиройли бўлишни истасанг – югур, ақлли бўлишни истасанг – унда ҳам югур!” Мана, югуриб-югуриб келяпмиз-да, оксокол.

– Э, омон бўлинг-е, укажоним, – кўзлари порлади Аҳад аканинг, – минг йилдан бери сизни кутаман. Қани, қани, марҳамат, – дея меҳмонни кўркам айвонга бошлади. Дуо қилдик.

– Энди, Абдуллажон, одам дегани ўзининг яхши кадрдонини ёки шоирини кўрганда, атиргулга ўхшаб кетаркан-да. Шундан юрагимга маҳкам ўрнашган баъзи бир сўзлар борки, мен уларни доим бағримда илитиб юраман. Хусусан, сизнинг ҳам шеърларингизни. Қаранг:

Инсон қалби билан ҳазиллашманг сиз,
Унда миллат яшар, унда тил яшар.
Унда аждод фахри яшайди сўзсиз,
Унда истиқомат қилади башар.

Инсон қалби билан ҳазиллашманг сиз,
Унда она яшар, яшайди Ватан.
Уни жўн нарса деб ўйламанг ҳаргиз,
Ҳайҳот! Қўзғалмасин бу қалб дафъатан!..

Мен бу сўзларни Ёрилтош бағридан сизиб чиккан гавҳар деб биламан. Нима дейсиз, Абдуллажон?

– Сизни ёзувчи десам, катта олим экансиз-ку, Аҳад ака. Ахир ҳар бир кекса ҳам донишманд бўлавермайди-

да! Одамларнинг фазилатида ҳам худди меваларга ўхшаб ўзининг пишадиган вақти бўлади. Тўғрими, оксокол?

– Яшанг-е, укажоним! Биласиз, кишлоқда яшайман. Ёзаман, чизаман – одамларга, ўқувчиларимга манзур бўлса, ёзаман-да! Қолаверса, умринг узоқ бўлишини истасанг – одамларга меҳрибон бўлиш керак экан. Ўзгаларни эмас, ўзингни бошқаришни ўрганиш зарур экан. Тўғрими, Абдуллажон?!

– Ажойиб, Аҳад ака, – деди ўйлаб туриб Абдулла ака. – Баъзи одамлар кўшиққа ўхшайди. Яъни ҳазрат Навоий бобомизга ўхшаб. Уларнинг ҳар бир сўзи эзгу дуо каби янграйди. Буни қаранг:

Бўлмаса ишқ – икки жаҳон бўлмасун,
Икки жаҳон демаки, жон бўлмасун.

Ёки:

Кимки бир кўнгли бузуқнинг хотирин шод айлағай,
Онча борким, Каъба вайрон бўлса, обод айлағай.

Назаримда, бу сатрлар шунчаки сўзлар эмас, – ҳаяжонини ихзор этди Абдулла ака, – улар Куръон сураларига ўхшаб кетади. Шунинг учун Навоий бобомиз авлиё-да! Бу ҳақда бир тўртлик ёзгандим:

Абадият билан қай сўз эгизак,
Балки яхши орзу, яхши ниятдир.
Мангулик англонар Навоий десак,
Навоийнинг ўзи абадиятдир.

– Тасанно, Абдуллажон, ҳар бир сатрингиз тилло қолипга куйилгандай.

Шу пайт “Ассалому алайкум. Хуш кўрдик”, дея Оҳиста янгамиз келиб қолди.

– Дадаси, меҳмонга бир пиёла чой куйинг, болачақаларини сўранг. Шеър деганиям бор бўлсин, – деди

хушнудлик ила янгамиз. – Илтимос, меҳмон, залга ўтинглар, дастурхон мунтазир бўлиб колди.

Оҳиста янга ортга қайтаркан, Абдулла ака кулимсиради.

– Аҳад ака, сиз топган “лўли” янгамиз шу киши эмасми?

– Вой, ажойибсиз-е, Абдуллажон, – деди хохолаб Аҳад ака, – бу Тошпўлат дўстингиз ҳақиқий “шум бола”. Баъзан у мени, баъзан эса мен уни боплаймиз. Ҳозир эса у лўли масаласида сизни ишонтирибди.

– Ҳа, энди, Абдулла ака, “шум бола” лигим бор. Аҳад аканинг ўзлари эса ҳақиқий Афандилар. Бутун Бухоро ахли у кишини бу масалада жуда яхши билади.

– Э, шунақа денг, билмас эканман, – хурсанд бўлиб кетди Абдулла ака.

– Энди, оғайнижон, – дея сўзни илиб кетди Аҳад ака, – гапимиз чала қолмасин. Янгангиз лўлимас, ҳақиқий ўзбек кизи. Тожик тилида ҳам бурро-бурро гапиради. Қайнатам Бобохон ака ажойиб одам эдилар. У кишининг Олимхон, Орифхон, Иброҳимхон деган ака-укалари бўларди. Ҳаммалари бизга яқин Маҳаллиболо кишлоғида истиқомат қилишарди. Барчалари Садриддин Айнийнинг ҳақиқий жиянлари. Янгангиз ана шу авлоднинг вакиласи. Мен ана шу оиланинг чинакам куёвиман. Айний бобомизнинг ўғиллари профессор Камол Айний билан тез-тез учрашиб турамиз. Қолаверса, Шофиркону Гиждувоннинг ҳар бир фарзандини Бухорои шариф фарзанди деб биламан. Тўғриси, гапнинг зўри шу.

– Э, яшанг, Аҳад ака, – дедим мен ҳам гапга кўшилиб, – ўтган асрнинг 80-йилларида Жалол Икромий бошлик бир гуруҳ тожик ёзувчилари Бухорога келишди. Тошкентдан эса шоир Жамол Камол ташриф буюриб, кўп жойларда учрашувлар ташкил этгандик. Ўшанда устоз Жалол Икромий шундай деганди:

– Тожику ўзбекнинг номи ҳам, кони ҳам, жони ҳам бир, яъни нони ҳалол! Инчунин, ўзбекни тожикка пайванд этсак, Ўзтож бўлади. Тўғрими?

– Йўк, домлажон, – деди кувноклик ила Жамол Камол, –
Ўзтож эмас, Тоғбек бўлгани маъкул!

– Тасанно, тасанно, – олқишлашди бошқа шоир-
ёзувчилар ҳам.

Мен шу пайт Гафур Гуломнинг “Қардош тожик халқига
ўзбек халқидан салом” деган шеърдан бир парчани ўқиб
бердим:

Панжакент Қазмасининг Варахшдан не фарки бор,
Икки тил, икки номли қардош халқ ишидир бу.
Сўғдийларнинг авлоди, ака-ука беғубор,
Бундан ким фарк ахтарса, тарихда бўлар кулгу.

– Зўр бўлган экан ўша учрашувлар, – деди коникиш билан
Абдулла ака, – мен Жалолхон ака, Боки Рахимзода, Мирзо
Турсунзодалар билан кўп марта учрашиб, суҳбатлашганман.
Энди улар буюк адиблар эдилар-да! Ойбек, Гафур Гулом,
Абдулла Қаҳҳор домлалар ҳам улар билан дўст, биродар
бўлганлар. Шунинг учун дунё биларди уларни. Улуғ
одамларнинг шуҳратини ўлчайдиган меъёр – бу шуҳратга
қай йўсинда эришганларидир. Ўша пайтларда бу зотларнинг
улуғ қалби ҳақида шундай сатрлар битгандим:

Дўсту қардошдир азалдан ўзбегим тожик билан,
Иккиси бир байт ғазалдан ўзбегим тожик билан.

Бахтга ёр доим Навоий токи Жомий бор экан,
Биз улар кўйган тамалдан ўзбегим тожик билан.

– Ажойиб шеър экан, – деди Аҳад ака лутф ила, –
бир файласуфнинг қизиқ гапи ёдимга келди: ўтмишни
унутма, келажак пойдевориغا тош қўй, бугунги кун би-
лан яша! Шундай бўлгач, кимдир меҳнат билан, кимдир
қурук гап билан тирик. Буюк боболаримизга улуғлик
бахш этган фазилат, шубҳасиз, уларнинг ҳалол меҳнатни
касб қилганларидир. Ҳа, машварат ҳам, шеърхонлик ҳам
гўзал бўлди. Энди марҳамат, дастурхонга қаранглар.

Шундай дея ноз-неъмат тўла дастурхон устидаги докани олиб қўяр экан, Абдулла аканинг кўзлари чакнаб кетди:

– Вой-бўй, буни қаранг: кўк сомса, кўк чучвара, барра кўк ўтлар, ўрик шарбати, ҳалим, кази-карта... Ҳатто Бухоро амири ҳам буларни кўрган эмас... Факат бир нарса йўқ эканда, – хохолаб кулди меҳмонимиз.

– Тушундим, тушундим, – деди Аҳад ака кулимсираб, – сиз учун барча нарсани мухайё қиламиз. Аммо ҳозир Наврўз кунлари! Ҳаммасидан ҳам тотлироғи – гулоб! Гулоб ичамиз, гулоб!

Барчамиз кулиб юбордик.

Ҳа, Аҳад ака ана шундай сермутойиба, қалби Наврўздек пок инсон эди!

ЧАШМАДАЙ ШАФФОФ

Оғир, жуда оғир Илҳомжон ҳақида ёзиш.

Бошим зил, идроким пароканда, хаёлларим тўзгин-тўзгин бўлиб кетади уни эслаганимда. Шундоқкина китоб жавонларим устида унинг ўйчан, табассум билан боқиб турган сурати туради. У билан ҳар тонг, ҳар окшом ғойибона, юракдан суҳбатлашаман.

Ҳаёт шу қадар шафқатсиз эканки, ўша мудҳиш қаро куннинг содир бўлганига ҳам бир йил тўлибди.

Илҳомжон эрта кетди, ниҳоятда эрта кетди орамиздан. Ҳали ўн гулидан бир гули очилмай, не-не тиниқ орзуларининг шарбатидан ичолмай, бизни армонларда колдириб кетди. Худди Бухорони тарк этган оппоқ лайлақлардай оппоқ руҳга айланиб кетди. Оғир, жуда оғир бу ҳақда сўзлаш. Ҳозир ҳам кўлларим қалтираб-қалтираб, кўзда ёшим билан битаётирман ушбу сатрларимни...

Илҳом Ҳасан менинг жигарбандим эди. Зеро, унинг ҳақдаги одил сўзни ҳам бир ижодкор, ҳам амакиси сифатида айтмоқ менинг инсонийлик бурчимдир. Илҳомжон ғоятда иктидорли, меҳнатқаш, ижод машаққати, захматларидан қочмайдиган фидойи йигит эди. У акамиз, таникли ёзувчи Аҳад Ҳасанов оиласида туғилиб ўсди. Унинг онаси – Шоҳиста янгамиз ўзбек ва тожик адабиётининг йирик намояндаси Садриддин Айний авлодига бориб туташади. Шундан бўлса керак, илмга ташналик, туғма ижодий салоҳият Илҳомда ҳали ўқувчилик йилларидаёқ шакллана бошлаган эди. Илҳомжон ўрта мактабни олтин медаль билан, Самарқанд

Давлат университетини эса имтиёзли диплом билан тугатди. Йигирма етти ёшида филология фанлари номзоди бўлди. У илм билан бадий ижодни қўш қанот билар эди.

Илҳомжон Шофирконни, туғилган она кишлоғи — Деновни, камсуқум, захматкаш одамларни яхши кўрарди. Ҳар гал кишлокка келганида қадим Вардонзе қалъаси, Чилдухтарон кенгликлари, Жилвон чўллари кезарди. Оддий чўпонлар, сувчилар, дунё кўрган кекса отахонлар, онахонлар даврасида бўларди. Уларнинг саргузаштлари, суҳбатларини соатлаб тингларди. Кейин уйга қайтгач, тонггача унинг хонасида чироқ ўчмасди. Ёзарди, чизарди, хикоялари, қиссаларининг режалари, хомаки нусхаларини қоғозга туширарди. Ҳали-хали эсимда. Бир гал у менга:

— Биласизми, акажон, бугун излаганимни топдим, — деди ўта мамнунлик билан, — Вардонзедан, қалъанинг нақ устидан топдим.

— Нимани топдинг? — сўрадим ажабланиб.

— “Ялпиз”нинг якунини... Ҳа, айтгандай кечирасиз. Сизга айтмовдим. Яқинда “Олам тўла ялпиз” деган қисса ёздим. Хулосаси ёқмай турувди. Бугун атайлаб Вардонзегга бордим. Қари дўланани кўргансиз-а? Худога шукур, ўша билан суҳбатлашаётганимизда бирдан туғилди якуни...

Унинг кўзларидаги қувончни кўриб, хайратга тушдим. Бағримга босиб самимий табрикларим. Кейин, иккинчи куни қиссани менга берди. Бир ўтиришда бош кўтармай ўқиб чикдим. Шоирона ҳассослик билан ёзилган эди бу асар. Образлар талқини, воқеалар, ҳар бир сўз кўшиқдай янгради унда.

Илҳомжон мана шундай яратарди асарларини, у лоқайдликни, худбинлигу худписандликни, нодонлигу жохилликни сира-сира ёқтирмасди. Пахта дея сарикка чалинган болакай ўқувчилар, уззукун далада мехнат қилиб, косаси оқармай яшаётган дехқонлар, пестицидлар, дефоляция туфайли она-табиатнинг ҳалок бўлаётганлиги, ночор турмуш туфайли ўзига ўт қўяётган қиз-жувонлар фожиаси Илҳом-

жон қалбининг оғриқлари эди. У баъзида турмушнинг мана шундай азоб-уқубатларини кўриб, оғриниб-ўртаниб қайтиб кетарди Самарқандга. Бир оз фурсатдан сўнг бу воқеалар унинг асарларига кўчарди. Бугунги Истиқлол унинг орзу-армони эди.

Билмадим, Илҳомжон ухлаб, дам олардими ёки йўқми, менга қоронғу. Ҳар қалай, у шошилиб яшаётгандай туюларди менга. Шошилиб ишларди, ҳар дақиқа вақтни азиз бишиб, шошилишч ёзарди. Асарларига такрор-такрор сайқал беришдан эринмасди. Сўнгра, туркум-туркум ҳикоялари, қиссалари, илмий мақолалари бирин-кетин босилиб чиқарди ойномаю рўзномалар саҳифаларида.

Кези келди, айтайин: Илҳомжон ғоятда дилкаш дўст, хушсухан нотик, шеърни қойилмақом айтувчи санъаткор, устозларига садоқатли шогирд, ўзи доцент бўлиб дарс берадиган шогирдларига талабчан устоз, турмуш ўртоғига суюкли ёр, Бехзоджон, Бобуржон, Мехрангизларга ғамхўр ота, Бухорою Самарқанд учун, азиз ота-онаси, қишлоқ-дошлари учун ардоқли фарзанд эди.

Афсус, минг афсуски, мана шундай олийжаноб, дарёдил йигитни, нозиктаъб олим ва адибни фожиали ўлим 1991 йилнинг 31 мартда 31 ёшида орамиздан бевақт олиб кетди. Аммо Илҳомжон шу қисқа умри давомида ҳам неча-неча йилларга етгулик ибратли ишлар қилиб кетди.

Ундан уч қисса, элликка яқин катта-кичик ҳикоялар, адабиётшуносликка оид қатор кўркем мақолалар мерос бўлиб қолди. Бу асарларнинг бир қисми яқинда “Камалак” нашриётида “Олам тўла ялпиз” номи остида босилиб чиқди. Яқин кунларда эса ёш адибнинг истеъдодли ёзувчи Хайриддин Султонов сўнгсўзи билан “Ой тиниқлашар” номли қиссалар ва ҳикоялардан иборат китоби ўқувчилар қўлига бориб тегди. Асримиз бошларида яшаган рус сайёҳи Логофет қаламига мансуб “Бухоро тоғлари ва кенгликлари” номли йирик тарихий асар ҳам Илҳомжон томонидан ўзбек тилига ўгирилган. Ҳаётининг сўнгги кунларида “Бири кам

дунё” фожиавий драмасини ёзиб тугатган экан. Каттакўрғон шаҳар драма театри ушбу асарни ўтган йили сахнага кўйди. Айни кунларда бу драма Садриддин Айний номидаги Бухоро вилоят мусикали драма театрида ҳам сахналантирилмоқда.

Ҳа, Илҳом Ҳасан, шубҳасиз, истеъдодли, ғоятда беназир санъаткор эди. Туйғулари чашмадай шаффоф, покиза эди.

“ҚОНИМНИНГ ҲАР ТОМЧИСИДАН...”

Шоирлар халқ қалбининг таржимонларидир. Тарих гувоҳ: халқ дардини ўз дардидан, халқ ташвишини ўз ташвишидан устун қўйган чин қаламкашлар доимо эл ардоғида бўлганлар. Бугун хотирлаётганимиз ажойиб шоир, чин дўст, оташин ватанпарвар, олим ва муаллим Тилак Жўра ҳақиқий маънода халқ қалбининг таржимонига айлана олган нодир истеъдод эгаси эди. Адабиётга дахлдор инсонлар ичида шоирнинг “Райҳон”, “Олам остонаси”, “Юлдузлар табассуми”, “Чорраҳадаги уй”, “Сандувоч” сингари шеърӣ мажмуаларини варақламаган, улкан соғинч ва муҳаббат билан йўғрилган сатрларини ўқиб, завқланмаганларни топиш мушкул.

Тилак Жўра адабиётни жуда севар, уни жон қадар, иймон қадар авайлар, шеърӣятнинг покиза дунёсига муносиб бўлиш учун бутун борлиғини бахшида этишга тайёр эди. Унинг мана бу сатрлари шеърӣятга бўлган бекиёс муҳаббати нишонасидир:

Тутдек тўқилди юрагим
Армоннинг хўп санчишидан.
Сени соғиниб қутаман
Қўзларимнинг ачишидан.

Тутдек тўқилди юрагим
Аламларнинг қамчисидан.
Сени соғиниб қутаман
Қонимнинг ҳар томчисидан.

Шоирни замон ва мухит, тўғрироғи, замон ва мухит олдидаги бурч яратади. Булар шоирга мавзу беради, ижод мундарижасини белгилайди. Тилак Жўрани шоир қилган, халққа танитган хислат ҳам ҳаёт билан доимий ҳамнафаслик туйғусидир.

Тилак Жўра – қишлоқ фарзанди. У ўзи туғилиб вояга етган Сайётни, туркман элига туташ Қорақўл дея аталган масканни, Бухорои шарифдан ҳам қадимийроқ Пойканти жону дилидан севарди. Шу жойларнинг ҳар зарра тупроғини, тошини, гулини, тиканини, сандувочларини бағрига босгиси, азиз ҳамқишлоқларининг дарду аламларини айтгиси, уларнинг орзу-армонларини ижобат этгиси келарди. Ана шундай бағри уммон шоир эди Тилак Жўра!

Унинг “Содда дехқон саргузашти” туркуми, “Дехқон қўшиғи”, “Умр ҳақида баллада”, “Мурод бобонинг хастахонадаги ҳаёли”, “Осмоннинг ранги”, “Бобомнинг ўғити” сингари ўнлаб шеърлари кадрдон Сайёт қишлоғи бағрида яратилганлигини илғаш қийин эмас. Бу шеърлардан атиргулнинг хуш бўйи таралади гўё.

Бухорои шарифнинг олис бир қишлоғида туғилиб ўсган Тилак Жўра ижод ва меҳнатга чин эътиқоди боис республикада тан олинган шоир, иқтидорли олим ҳамда таржимон даражасига етди. Филология фанлари номзоди, Тошкент Давлат университети доценти сифатида анча муддат ёшларга сабоқ берди. Ғайбулла Саломов, Жамол Камол, Нажмиддин Комилов каби устозлар назарига тушди, Иброҳим Ҳаққул, Шавкат Раҳмон, Усмон Азим сингари ўнлаб ижодкор дўстлар орттирди, Сирожиддин Саййид, Рустам Мусурмон, Иқбол Мирзо каби қатор навқирон ижодкорлар интилишларига қанот берди. Шу тариқа ўзбек адабиёти ва фанидаги ўз ўрнини топди.

Шоир дўстимизнинг тилаклари соф, умидлари бисёр эди. Ижод бўстонида янги-янги гулдасталар саралаш, кўркам шеър ва дostonлар битишга орзуманд эди. Афсус шафқатсиз

Ўлим уни айни ижодий кучга тўлган бир пайтида орамиздан олиб кетди.

Аммо бугун барчамиз унинг шеърлари яшаётганига, фарзандлари унинг ушалмаган орзулари рўёби учун камарбаста эканлигига гувоҳмиз. Беназир шоир ўзи башорат қилганидек, шеърлари бағрида яшаяпти ва биз билан доим биргадир:

Оҳанглар оғушида қолажак менинг умрим,
Гўзаллик товушида қолажак менинг умрим.
Умримни куйга ўраб, нурга ўраб яратдим,
Шу қуёш ёғдусида қолажак менинг умрим.

Умрини куйга ўраб, нурга ўраб яшаган Тилак Жўранинг нурли шеърлари адабиётимиз хазинасининг нодир дурдоналари бўлиб қолишига шубҳа йўқ!

2007 йил 26 май

ҲАҚИҚИЙ ҲАЖВЧИ

Ассалому алайкум, азиз меҳмонлар, кадрли талабалар, бетакрор сўз устаси Неъмат Аминов ижодининг чин ихлосмандлари!

Ушбу дақиқаларда устоз шоир Максуд Шайхзоданинг абадий умрлар ҳақидаги ўлмас ҳикмати такрор-такрор ёдимизга келгандек бўлади. Дарҳақиқат, шундай инсонлар борки, ўз ҳаёт ва фолиятларини илоҳий маърифат, сўз ва қаламга содиқлик нури билан ёритиб, номларини абадиятга муҳрлашга эришадилар.

Таникли сўз устаси, Ўзбекистон халқ ёзувчиси, бир-биридан қувноқ ва рангин асарлари билан ҳажвий адабиётимиз ривожига муносиб хисса қўшган бағри кенг устоз – Неъмат Аминов ўз ҳаётини адабиёт зиёси билан чароғон эта олган ва ўз номини мангулик саҳифаларига ёзиб қолдира олган қалам соҳиби эди.

Неъмат ака ижодининг авж нуқтаси миллатимиз бошига кўпдан-кўп синовлар, йўқотиш ва фожиалар олиб келган 70–80-йилларга тўғри келади. Неъмат Аминов адабиётни чиғирикдан ўтказиш, муаллифни хол-жонига қўймасдан таҳрир ва таъйиқ қилиш илллати барҳам топмаган бир пайтда устоз адиблар – Абдулла Кодирӣй, Ғафур Ғулом, Абдулла Қаххор, Саид Аҳмадлар анъанасининг муносиб давомчиси сифатида сўз майдонига чиқди ва ўз ҳажвий ижодхонасини кура олди.

Биз яшаган ўша замонларда – ойда-йилда тишининг оқини бир кўрсатишни ўзига ор биладиган Муслим Алие-

вичдек “серёзний” раҳбару раҳбарчалар тўлиб ётган, мансаб учун бошлиғининг отаси лаҳадига ўзини ташлашга тайёр турган Қаймоқовлар бижғиб ётган бир муҳитда одамларни кулдириш осон эдими?! Лекин Неъмат ака кулдирди. “Истасангиз ҳам, истамасангиз ҳам – бўлганим шу!” – дея хажв тифини қайрайверди. Қизиғи шундаки, у киши ён-атрофимизда “Мен ҳам одамман” деб дайдиб юрган баъзи сўхтаси совуқ нусхаларнинг суратини ўзига кўрсатиб берди. Факат суратини эмас (суратни сураткаш ҳам бир лаҳзада “чирқ” этиб, қоғозга тушириб бериши мумкин), сийратини ҳам кўрсатиб берди. Янаям аниқроғи, ўша нусхаларнинг ўзи бу ҳажвияларни ўкиб; “Ўв, шу ўзимизнинг Неъматжон балода... Қаердан топади бундай типларни! Кимни ёзган экан? Э-э, маладес” деб қарсак чалганларини кўп кўрганмиз. Биз эса бундайларга қараб ичимизда, юзимизни ўгириб эса қаҳқаҳ уриб кулганмиз. Ҳаётдаги, яъни биз билан бир ҳаводан нафас олиб юрган Зайнишевлар, Мардон Тохировичлар, “жоним директор”лар, “универсал домла”лар, “красний партизан”лар, “юмшоқ пластинка”лар, “устоз”лар, Умматжон акалар, Дандоновлар устидан юмалаб-юмалаб кулаверганмиз. Нега кулмайлик? Ахир, буларни ўзимизнинг Неъмат акамиз ёзган! Неъмат ака латифа тўқимас эди: ҳақиқий ҳажвий асар яратар эди. Шу боис кулар, ҳажвчи акамизнинг санъаткорлигига қойил қолиб, кулар эдик.

Неъмат ака бугун орамизда йўқ. Лекин унинг асарлари, хандон кулгиси, беозор табассуми хануз юртимиз узра кезиб, хонадонларимизга завқ-шавқ улашмоқда.

КЎЗИ ТИЙРАН, СЎЗИ ТЕРАН АЛЛОМА

Ҳали-хали эсимда: 1961 йилнинг ёз фасли эди. Самарканд Давлат университети иккинчи босқичини тугатиб, таътилга чиқишга hozирланардик. Ўқув китобларини топширгани адабиёт кабинетига кирсам, академик Воҳид Абдуллаев бир гуруҳ олим шогирдлари даврасида яйраб-яшнаб, Бухоро сафари хотираларини сўзлаётган экан. Ўшанда устозимиз Бухоро педагогика институтига давлат имтиҳони комиссияси раиси бўлиб жўнаганидан хабаримиз бор эди. Сухбатга халакит бердимми, дегандай, ийманиб турган эдим, домланинг ўзлари:

– Кир, киравер, тулпор (у киши яхши кўрган шогирдларини шундай деб атарди), сен ҳам эшитганинг маъқул бу гапни, – дея яна сухбатга шўнғиб кетди. – Биласанлар, бултур Бухорога борганимда, Тожи Қораевни кашф этиб келган эдим. У яқинда аспирантурага киради. Бу гал яна бир тулпорни кўз остимга олиб қайтдим. Охунжон Сафаров экан исми-шарифи. Мен айтсам, бу боланинг кўзларидан ўт чакнайди-я! Турган-битгани илму эҳтирос. Сўзлаганда тошиб-тошиб кетади. Халқ оғзаки ижодидан бир олам материал тўплаган экан. Уни аспирантурамизга таклиф этиб келдим. Бу болани албатта тарбиялашимиз керак. Ундан келажакда етук олим чиқади.

Кейин устоз мен томонга ўтирилди:

– Балки сен уни танирсан. У Шофиркондан экан. Болаларга бағишлаб шеърлар ҳам ёзиб туради.

Мен танимаслигимни айтдим.

– Унда, албатта, танишгин. У оқил ва оқибатли йигит.

Улуғ устозимизнинг сўзларини маъқуллаб, ташқарига чиқиб кетдим. Такдир бизни орадан икки йил ўтгач – Охунжон ака Самарқандда ҳарбий хизматни ўтаб юрган кезлари юзма-юз килди. Ётоқхонамиздаги дастлабки учрашувданок уни Воҳид Абдуллаевдай машҳур академик бекорга мақтамаганига, илм йўлида безовта, куюнчак инсон эканига астойдил иқрор бўлган эдим. Охунжон ака ҳарбий хизматни тугатгач, СамДУ аспирантурасига кирди. Билдим, кадрдоним аввал олим ва сўнгра шоир экан. Ижодкорлик дарди орамиздаги дўстлик ва ҳамкорлик ришталарини тобора мустаҳкамлади.

Қанча сувлар оқиб ўтди. Азиз биродаримнинг умр йўлига назар солсам, ҳаёти бесамар ўтмаганига, унинг эл кўрса қувонадиган, кўз нури, қалб шуури сингган салмоқли адабий хирмон бунёд этганига такрор-такрор ишонч ҳосил қиламан.

Афсуски, Охунжон ака вафот этмаганида (2014 йил 14 март), бутунлай бошқача – ранго-ранг илм ва ижод хиёбонига ҳар биримизни етаклаб борарди. Нима қилайлик, ҳаёт шунақа. У киши дунёнинг пасту баландини билар, юрагидаги изҳорини айтар, озоридан ҳам, бозоридан ҳам чиройли қилиб қулибгина қўярди.

Акамизнинг устидан “хат ёзғувчилар” пайдо бўлса-да, у шунчаки “Қўйинг, бу дунёда яшайлик, ахир, ҳар биримизнинг йўлимиз, кўнглимиз оқ бўлсин. Уни обод этайлик”, деб қўярди. Ҳа, ана шунақа гўзал инсон эди дўстимиз. У ҳеч кимни ёмонламас эди. Шогирдларини доим бағрига босар, кадрдонларини, “улар менинг ҳақиқий юрагим, қалбим, кўзим”, дея алқарди.

Охунжон Сафаров болалар адабиётининг катта билимдони эди. Буни республикаимизнинг қатор машҳур олимлари эътироф этишган. Таниқли олимларимиздан бири, профессор Раҳим Воҳидов: “Мен Охунжон акани халқ донишмандлик хазинасининг Бухородаги хушёр хази-

набони, дейишдан истиҳола қилмайман”, деганида ҳам тамомила ҳақ эди. Негаки, олимнинг бу соҳадаги самарали, заргарона меҳнати бунга яққол далил.

Энг аввало, Охунжон аканинг ўзига хос олимлик қиёфаси ҳақида таъкидлайлик. У баъзи бировларга ўхшаб илмнинг турли соҳаларига кўр-кўрона бош урган эмас. Ҳали талабалигидаёқ борлигини банд этган болалар адабиётининг кашф этилмаган томонлари Самарқанд университети аспирантурасида таҳсил кўриб юрган кезларида ҳам унинг тадқиқот мавзуйига айланган эди. Ёш олим 1971 йилда чуқур илмий кузатишлари ҳосиласи сифатида “Шукур Саъдулла – болалар адиби” мавзуйидаги номзодлик диссертациясини муваффақиятли ёқлади. Филология фанлари номзоди бўлиб, яна кадрдон Бухоро олийгоҳи бағрига қайтди. Энди у бу даргоҳда ўзбек адабиёти, болалар адабиёти, халқ оғзаки ижоди ҳамда ифодали ўқиш фанларидан маъруза ва амалий машғулотлар ўтказиш билан бирга, жамоат ишларида ҳам фаол қатнаша бошлади. Бир неча йил давомида олийгоҳ кўп ададли “Илғор фан учун” газетаси муҳаррири, 1977–1979 йилларда эса мусиқа-педагогика факультети декани вазифаларида ишлади. 1988 йилдан эътиборан эса ўзбек адабиёти кафедрасини бошқариб келди. Энг муҳими, у жамоатчилик ишларини қизғин илмий-ижодий фаолият билан қўшиб олиб борди. Шундай фидоийлик туфайли олимнинг “Болалар куйчиси” (1978), “Ўзбек болалар поэтик фольклори” (1985), “Болаларни эркаловчи ўзбек халқ кўшиклари” (1983) сингари монографиялари босилиб чиқди. Республика педагогика институтлари бошланғич таълим усулиёти факультетлари талабаларига мўлжаллаб 1976 йилда нашр этилган “Ўзбек болалар адабиёти” дарслик-хрестоматияси муаллифларидан бири бўлди.

Истеъдодли олим фаолиятида болалар фольклорини тўплаш, тадқиқ ва нашр этиш алоҳида салмоққа эга. Шундай изланишлари туфайли ўзбек фольклоршунослик

тарихида илк марта болалар халқ кўшиқларининг йирик нашри амалга оширилди. “Ўзбек халқ оғзаки ижоди” сериясида 1984 йилда босилиб чиққан “Бойчечак” тўплами унинг салкам ўн беш йиллик ғайрати ва ташаббуси маҳсули сифатида майдонга келди. Мажмуанинг афзаллиги шундаки, унда ўзбек болалар кўшиқ фольклорининг йигирмадан зиёд жанри намуналари жамланган. Булардан ташқари, унинг ўзбек болалар адабиёти, фольклори масалаларига онд юзга яқин мақолалари босилиб чиққан.

Охунжон Сафаров 1986 йилнинг 30 июнида Ўзбекистон Фанлар академияси Тил ва адабиёт институти илмий кенгашида “Ўзбек болалар халқ кўшиқларининг жанрий таркиби ва бадиияти” мавзuida филология фанлари доктори илмий даражасини олиш учун диссертация ёклади. Узок йиллар давомида олиб борилган изтиробли изланишлар, чуқур илмий мушоҳада ва мулоҳазалар тажассумини топган бу ишни Олий аттестация комиссияси 1987 йилнинг 20 февралда яқдил тасдиқлади. Айтиш мумкинки, бу юксак тадқиқот унга фольклоршунос олим сифатида шуҳрат келтирди. Жумладан, Охунжон Сафаров диссертациясидан ғоятда таъсирланган қозоғистонлик машҳур адабиётшунос, профессор Раҳмонкул Бердибоев “Охунжоннинг тадқиқоти жуда зарур ва ўз вақтида ёзилган иш. Аслида, мазкур докторлик диссертацияси иттифокда яшаётган туркий халқларнинг болалар фольклори масалаларига бағишланган биринчи йирик тадқиқотдир”, деса, қорақалпоғистонлик фольклоршунос олим, профессор Қ.Максетов “О.Сафаров томонидан болалар фольклорининг йигирма жанри ишланган – бу кашфиёт! Жанр ва унинг асосли тасниф этилиши – бу назария”, дея ўз иқрорини ҳаяжон билан ифода этган эди. Шунингдек, бу илмий ишга расмий ҳакамлик қилган Москвадаги жаҳон адабиёти институти профессори В.М.Гацак, таникли фольклоршунос олим Тўра Мирзаев ва бошқа қатор олимлар ҳам дил изҳорларини ифода этган эдилар.

Истеъдодли олим ўз хаётини илмий ва ижодий изланишларсиз тасаввур этолмасди. Баъзи олимларга ўхшаб, “кўзлаган чўккини забт этолмадим, шу ёғи ҳам етарли”, дея талтайиш ва хотиржамликни ор деб билди. Бунга кейинги йиллардаги жўшқин фаолияти ҳам яккол мисолдир. Жумладан, О.Сафаров ЎзР ФА Тил ва адабиёт институти фольклор бўлимининг бир гуруҳ олимлари билан ҳамкорликда Ўзбек фольклоршунослигининг илк улкан тарихи – уч томлик “Ўзбек фольклори очерклари” (1988–1990)ни, шунингдек, ўзбек адабиёти бўлими ходимлари билан ҳамкорликда “Ўзбек болалар адабиёти ва адабий жараён” (1989) тадқиқотини яратишда катнашди. Бухородаги адабий ҳаракат тарихини ўрганиб, “Адабий Бухоро” (1989) рисоласини эълон қилди. Тўксонинчи йиллар ўрталарида эса унинг ҳаммуаллифлигида республика университетлари ва педагогика институтлари ўзбек филологияси факультетлари талабалари учун “Ўзбек халқ поэтик ижоди” дарслиги босилиб чиқди.

Умуман, Охунжон ака ўз илмий фаолияти давомида мазкур икки йўналишда изланишлар олиб бориб, 600 га яқин илмий мақола, 50 дан ортиқ рисола, қўлланма, монография ва дарсликлар яратди. Ўзбекистон Ёзувчилар ва Журналистлар уюшмалари аъзоси сифатида салмоқли публицистик мақолалар эълон қилди, қатор шеъррий тўплам ва сайланмаларини нашр эттирди. Қатор дарслик ва қўлланмалари республика олий ҳамда ўрта махсус таълим муассасалари педагог ходимларининг яқин кўмакчиси сифатида хизмат қилиб келаётир. Шуларга кўра, у кишини етук жамоат арбоби дейишга тўла асос бор. Ахир, асл одамларнинг башорати улуғ келади, дейишади. Бундан қирк йилча олдин пири комил устозимиз, академик Воҳид Абдуллаев эътиборига тушган ва унинг адабий мактабида таҳсил олган Охунжон Сафаров, домла айтганидай, таниқли ижодкор, етук аллома бўлиб етишди. У оташин ватанпарвар, ажойиб шоир, заҳматкаш олим, кўзи тийран, сўзи теран

ижодкор, дилкаш сухбатдош эди. Унинг меҳр ва теран заковат балкиб турган нигоҳларини унутиб бўлар эканми?! Сўзсиз, Охунжон ака ана шундай улуғ инсоний фазилатлари, илм ва меҳнатдаги ибрати билан дўсту биродарлари калбида, илм-фан ҳамда адабиёт саҳифаларида абадий яшайди.

ҚАЛАМ ДЕҲҚОНИ ХУСУСИДА СЎЗ

Яқинда Қорақўлга кетаётганимда, кадрдоним, ажойиб ёзувчи Музаффар Турсунов ётган кабристон олдида машинадан тушдим. Тепаликка караб, сағаналар оралаб Музаффар акани “топдим”. Хайрият, дўстлари, фарзанду неваралари у кишининг сағаналарини оҳаклаб, тозалаб кўйишибди. Чўккалаб, тиловат қилдим. Кейин тут дарахтининг соясида ўтириб, дўстимнинг умр дафтари хусусида ўйлаб кўрдим.

Хўш, Музаффар Турсунов қандай одам эди? Ёзувчилиги қандай? Фарзандларимиз, талабаларимиз у кишининг кимлигини, қандай ёзувчи бўлганлигини биладимиз? Шуларни ўйлаб, секингина машинамга чиқдим. Кечкурун уйга қайтгач, бир пиёла чой ичиб, аканинг “Оқар сув” номли сайланмасини қўлга олдим. Тўғриси, китобни анча йил олдин ўқиганман. Мана, қайта ўқияпман. Нимасини айтасиз, китоб кўркам бўлган экан. Ундаги фантастик қиссани, ҳикоялар, хажвиялар, публицистик манзумалар, ён дафтаридаги битикларини ўқиб, рости гап, маза қилдим. Яратган қахрамонлари шу қадар табиий, шу қадар самимийки, уларнинг гап-сўзида, хатти-ҳаракатларида сохталик, жимжимадорликни кўрмадим. Гўё улар менинг, ҳаммамизнинг атрофимизда юргандай. “Оқар сув”, “Чўпон”, “Ўтмишдаги йўлбонлар”, “Қишлоқдаги осойишта тун”, “Лолага етдим деганда”, “Умидли дунё”, “Энг хунук аёл”, “Бошлиқлар қаерда туғилади?”, “Бахт қуши”, “Меҳнат дарси” сингари ҳикояларидаги тиниқлик ва мавж-

лар “Шашмақом”нинг гоҳида сокин ва мискин, гоҳида дилўртар авжларига ўхшаб кетади. Хўш, нега? Негаки, уларда кўнгилни маҳв этгувчи жозиба, хаёлни ром этгувчи мафтункорлик бор. Демак, яхши насрнинг тугал назмдан қолишадиган жойи йўқ экан. Дўстимиз шунга эришибдики, офарин дейман-да! Маҳорат санъаткорлик бўлса, шунчалик бўлар-да!

Шу сўзларни ёзяман-у, бундан ўттиз йил олдин у киши ва мен ўртамизда бўлиб ўтган бир воқеа ёдимга тушиб кетди. Ёзувчилар уюшмаси вилоят бўлими саркотиблигига ишга ўтган кунларим эди. Музаффар ака идорага нохушроқ кайфиятда кириб келди. Қўлида ётавериб, сарғайиб кетган “семизроқ” папка бор эди. Саломлашгач, уни олдимга қўйди.

– Дўстим, шу “зормандалар”ни бир ўқиб чикинг. Бўлса, бўлишини, бўлмаса, бўлмаслигини рўйи-рост айтинг. Факат исбот қилиб, мен ёлғонни ёқтирмайман.

Хайрат ичра у кишига тикилдим. Шунда Музаффар ака изоҳ бера кетди:

– Биласизми, беш йилча олдин бир катта одамга берган эдим, шу папкани. Ўқиб, фикрингизни айтинг, деб. У киши ҳам, мен ҳам жим юравердик, ҳозиргача. Бугун суриштирувдим, шкафларини роса титқилаб, топиб қўлимга тутқазди. “Ука, буларингиз ярамайди, сиз, яхшиси, журналистлигингизни қилаверинг, ёзувчилик осон эмас”, деб хайрлашди. Энди, дўстим, адои тамом бўлдим, бу гапни эшитиб. Лекин бир гумоним бор: мен ўзимга ишонаман. У киши ҳикояларимни ўқимаган бўлиши керак. Ўқиб кўрганда, бундай демасди, албатта.

Музаффар ака кетгач, каттами-кичикми, ижодкор аҳлининг кўнгли нозиклигини, гоҳида бир оғиз ноўрин сўз, унинг қаддини эгишини, хаёлларига гард юктиришини ўйладим. Шу боисдан ҳар бир каламкашга донолик ва эҳтиёткорлик билан муомала қилмоқ лозимлигини кўнглимга такрор-такрор тугиб, унинг “зорманда”ларини ўқишга тушдим. Бир эмас, икки-уч марта кўздан кечирдим,

сарагини саракка, пучагини пучакка айирдим. Кўп ўтмай, бўлимда ёзувчи Аҳад Ҳасан маърузачилигида Музаффар аканинг тўплами муҳокамасини ўтказдик. Бухоронинг номдор адиблари – Самандар Воҳидов, Садриддин Салимов, Гулом Шомуродов, Жўра Фозил, Тожи Қораев, Охунжон Сафаровлар унинг машклари хусусида ижобий фикрлар билдиришди. Ҳикоянавислик ва ҳажвиянависликда қалами чархланиб қолганини, ўзига хос ёзувчи сифатида шаклланиб бораётганини астойдил таъкидлашди.

Орадан кўп ўтмай, бу фикрлар ва ишонч тасдиғи ўлароқ, Музаффар аканинг “Ойдин кун”, “Поччам озмоқчилар” номли китоблари бирин-кетин босилиб чиқди. Республика радиоси эшиттиришларида, “Муштум”, “Шарк юлдузи” журналлари, вақтли матбуот саҳифаларида унинг ҳикоя ва ҳажвияларига ўрин ажратила бошланди. Бу орада истеъдодли адиб, Ўзбекистон халқ ёзувчиси Шукур Холмирзаев унга “Ўзбекистон адабиёти ва санъати”да оқ йўл берди. Шу тарика Музаффар ака Ўзбекистон Қаҳрамони, устоз Саид Аҳмаднинг, Носир Фозилов, Ўткир Ҳошимов, Омон Мухтор, Машраб Бобоев, Нусрат Раҳмат каби ёзувчиларнинг назарига тушди. Улар адиб ижоди ҳақида илиқ фикрлар билдиришди. Боиси, Музаффар аканинг заҳматкашлиги битикларида акс этиб турарди, ёзганлари сунъийликдан йироқ эди. Бадиий асарми, мақолами, публицистик лавҳаларми – барини ҳаёт кўйнидан саралаб, танлаб, воқеаларни моҳирона тасвирларди. Ҳа, у йиллар оша чинакам қалам деҳқонига айланиб улгурган эди.

Адиб жўшқин фаолиятининг яна бир қирраси шундаки, у бадиий ижод билан журналистикани бақамти олиб борди. Қарийб ўттиз йил давомида “Жондор овози”га муҳаррирлик қилди. Газетани туман кўзгусига айлантирди. Унинг хира тортмаслиги учун қанчалар фидойилик, ранжу машаққат лозим бўлса, барини ўз зиммасига олди. Ҳозирда у кўлига қалам тутқазиб, бошларини силаган шоғирдлари бу ишни виждонан уддалаб келмоқдалар.

Музаффар аканинг қалби шу қадар кенг, шу қадар мусаффо эдики, ўзи катта йўлга чиқарган баъзи бир мухбирчалар унинг устидан ёзганида ҳам, асло оғринмади. “Ҳа, шу болаям худонинг бир бандаси-да, билган номаъкулчилигидан қолмасин. Ким ҳақ, ким ноҳақлигини ёлғиз Оллоҳнинг ўзи билади”, дея мийиғида кулиб қўя қолганди. Бу энди ҳақиқий устознинг сўзи эди. Буни қарангки, ҳақиқат Музаффар ака томонда экан. Унинг хизматлари муносиб тақдирланди. “Ўзбекистонда хизмат кўрсатган журналист” унвонига сазовор бўлди.

Дарвоқе, Музаффар ака нафақат чинакам ёзувчи ва публицист, балки истеъдодли драматург ҳам эди. Унинг “Хўжа Насриддиннинг Бухорога қайтиши” ҳажвий асари вилоят театрида бир неча йил қўйилганди. Бу асар республика Муқимий театри сахнасида ўйналганда, пойтахтлик томошабинлар олқишига ҳам сазовор бўлган эди...

Дилбар инсон, ажойиб ёзувчи ва устоз Музаффар Турсунов ёди қалбларимизда ҳамиша яшайверади.

“ИККИ АЖИБ ПАРДАСИ БОР...”

Агар ижодкор бўлиш кишига тўкис бахт, битмас-туганмас кувонч ва фаровонлик бағишлаганида, шубҳасиз, ҳамма қоғоз ва каламга ёпишган бўларди. Шу сабабдан бўлса керак, ижодкор бўламан деганларнинг аксари дастлабки машаққатларга дуч келгандаёқ, адабиёт билан хайр-хўшни насия қилиб, бошқа бир юмушнинг бошини тутадилар. Русиянинг машҳур куйчиси Сергей Есенин шоирлик ҳақида сўз юритиб, шеър ёзиш:

Пичок уриб нозик таънингга,
Ўзгаларга бахш этмоқ лаззат, –

деганида нақадар ҳақ эди.

Ҳамшаҳримиз, шоир ва носир Омон Мухтор ҳам ижод машаққатини чекиб, адабиёт мухлисларига чин маънода лаззат бағишлаган бетакрор ижодкор эди. Қадрдонимиз кўп йиллар илгари “Учқур поездлар” изларидан юриб, нихоятда гўзал шеърлар, ғазаллар, киссалар, ҳикоялар, ажиб романлар ёзди. Афсуски, бевақт ўлим 2013 йил май ойида дўстимизни даврамиздан олиб кетди.

Омон Мухтор Бухоро шаҳридаги ўрта мактабни битириб, вилоят босмахонасига оддий ишчи бўлиб кирган кезларидаёқ илк машқлари билан адабий муҳитда номи тилга тушди. Кейин Тошкент давлат университети бўлғуси адиб учун чинакам ҳаёт мактаби бўлди. Дорилфунунни тугатгач, орадан икки йил ўтар-ўтмас нашр этилган дастлабки шеърый китоби – “Чорлар куёшли йўллар” унинг адабиётга

катта ихлос билан кириб келганлигини тасдиқлади. Адиб ана шу куёшли йўллардан юриб, ўттиздан ортик китоб нашр эттирди.

Омон Мухтор созининг, овозининг икки пардаси бор, десак муболаға бўлмайди. Бири назм бўлса, бири насрдир. У калбига сигмаган туйғулар ва хайратларни шеърда ифода этолмаган чоғларида насрда баён этишга, насрда айтолмаган гапларини эса тиниқ ва ёниқ шеърый сатрларда куйлашга муваффақ бўлган истеъдод сохиби эди.

Омон ака буни шундай изохлашга ҳаракат қилганди: “Назмдан кўпроқ насрий китобларим босилганига қарамай, шеърга нисбатан ҳеч қачон кўнглим совигани йўқ, ҳар гал соғиниб, янгидан унга мурожаат қилдим”. “Марварид”, “Ёғду”, “Оҳанг”, “Шиддат” сингари шеърый тўпламлар шоир эътирофининг исботидир. Гап бу ерда сўз масъулияти ҳақида бораётир. Омон Мухтор қалбининг туб-тубларидан қайнаб чиқаётган туйғулар селини қоғозга тушириш учун кўлига қалам олар экан, аввало, ана шу масъулиятни ҳис қилган ва буни бир шеърда “Юрагингда дардинг бўлса, осон экан шоирлик”, – дея алоҳида таъкидлаган эди.

Омон Мухтор ижодкор сифатида, Сафар Барноев таъбири билан айтганда, “Тошкенти азимга келиб, рангирўйи очилганлардан”. Пойтахтда кўним топиб, устозлар, истеъдодли тенгқурлари даврасида адабиётда ўз ўрни, ўз овозини топди. Ижоднинг эса хушвақт ва маҳзун лаҳзалари, юлдузли ва омадсиз онлари бўлади. Лекин Бухоро, унинг содда ва зукко кишилари шоир шеърларида ҳамиша макон топиб келдилар.

Бухорога ҳар йили канчадан-канча сўз усталари келиб-кетишади. Уларнинг ҳаммаси ҳам Бухородан мавзу топиб кетолмайди. Омон Мухтор шеърларининг аксариятидан эса қадимий Бухоронинг кадрдон нафаси келиб туради. Унинг шеърларини ўқир эканмиз, ўтмиш ва бугуннинг мужассами бўлган шахримизнинг бетакрор манзаралари кўз олдимизда намоён бўлади. У каерда бўлмасин, рухий озикни киндик

кони тўқилган, болалиқдан шеърга ошно этган Бухородан олади:

Эски чопон кетган одамдек худди,
Эски бу ховлилар қисиниб.
Бир-бирининг пинжига кирган.
Бирдан титраб кетар менинг вужудим,
Тўйиб кечаги қун исини,
Қайтган каби ўтмишга бирдан...

Истак бўлса, юракка ижод дардининг ҳовури тушмаса, ижодкорлик бурчи ҳам бир четда қолиб кетмас экан. Адибимиз ўз мухлисларини “Йиллар шамоли” ва “Эгилган бош” романлари билан хушнуд этди. Бу катта ишлари орасида энг хайрлиси ўтюррак шоир, фидойи ватанпарвар Султон Жўра ҳақида хикоя қилувчи “Учқур поездлар” қиссаси бўлди. Бу асарни яратиш асносида не машаққатлар чеккани биргина ўзига аён. Ёзувчимизнинг бу беминнат хизмати туфайли жасур шоир Султон Жўранинг порлоқ сиймоси бадиий бўёқларда ўзининг мукамал ифодасини топган. Бу ижодкор ҳолислиги ва ҳалоллигининг белгисидир.

Тилимизда “журъат”, “жасорат” ва “заҳмат” деган ниҳоятда ёлқинли сўзлар бор. Мен бу сўзларни бекорга келтирмаяпман. Омон Мухторнинг бутун онгли ҳаёти журъат, жасорат ва заҳматқошлиқдан иборатдирки, бунга унинг чоп эттирган ўттиздан ортиқ китоби ёркин мисолдир. Хусусан, кейинги ўн йил ичида Омон аканинг ижоди ниҳоятда камолот касб этди. Бу йилларда ўндан ортиқ романи ўқувчиларнинг маънавий мулкига айланди. Булар – “Тўрт томон қибла” трилогияси, “Минг бир қиёфа”, “Кўзгу олдидаги одам”, “Тепаликдаги хароба”, “Ффу”, “Аёллар мамлақати ва салтанати”, “Афлотун”, “Майдон”, “Ишк аҳли”, “Навоий ва рассом Абулхайр” (диалогия), “Одамлар қулишлари керак”, “Хотун подшоҳ”, “Муҳаббат ўлимдан қучли” романларидир. Буларнинг ҳар бири ўқувчилар ва адабий жамоатчилик томонидан қизғин қутиб олинди,

жиддий баҳс-мунозараларга сабаб бўлди...

Бу ўринда устоз адибимиз – Ўзбекистон халқ ёзувчиси Ҳамид Ғуломнинг Омон Мухтор ҳақидаги мухтасар сўзларини келтириш жоиз. У шундай деган: “Омон Мухторнинг кейинги йилларда эълон қилинган асарлари ўзбек насрида ва умуман ўзбек адабиётида катта воқеа бўлди. Адиб бадиий ижодда ўзига хос услуб эгасидир. Бу асарлар ижоднинг туб моҳияти, ижтимоий илдизлари ва миллийлиги нуктаи назаридан ўзбек қиссаларига яқиндир...” Бу ғоят тўғри ва катта баҳо!

Мамлакатимиз мустақиллигининг ўн саккиз йиллиги арафасида Ўзбекистон Республикаси Санъат арбоби, ёзувчи Омон Мухтор “Навойи ва рассом Абулхайр” асари учун Ўзбекистон Республикаси Давлат мукофотига сазовор бўлди. Омон Мухтор “Ишқ аҳли” ва “Буюк фаррош” деб номланган икки қисмли бу роман-диологияда устоз Ойбекдан кейин улуғ Алишер Навоийнинг монументал қиёфасини яратишга муваффақ бўлди.

Мухтасар айтганда, Омон Мухтор калбида халқимиз маънавияти ва адабиётига бекиёс муҳаббат яшарди. Ва у ҳақли равишда ана шу маънавият ва адабиётнинг бир бўлагига айланди!

“БУХОРО – ЛАФЗИМИЗ, НИГОҲИМИЗ...”

Машхур ёзувчи, ажойиб инсон Ўткир Ҳошимов Бухорога тез-тез келиб турарди. Уни Бухорога боғлаб турган бир жиҳат бор эди: турмуш ўртоғи когонлик эди. Тўй-маъракаларга икковлашиб келишар, қайната-қайнанаси, қайниларини кўриб, бағрига босиб, кўни-кўшнилар билан омонлашиб, уларнинг дуоларини олиб қайтарди. Ҳар келганида муқаддас кадамжоларга бориб, Бухоро авлиёлари қабрини зиёрат этар, хусусан, ҳазрат Баҳоуддин мангу кўним топган зиёратгоҳдаги қудуқдан сув ичар, ўтганлар ҳақиға тиловат қиларди.

Бир гал идорадаги телефон гўшагини кўтарсам, Ўткир акамиз: “Жоним укам, Бахтиёржоннинг (қайниси) янги ҳовлисидамиз. Келсангиз, тошкентлик акаларингизни кўриб, хурсанд бўласиз, – деб қолди.

– Ким экан улар? – деб сўрадим.

– Ҳозирча “сир,” укажон, келаверинг, – деди Ўткир ака.

– Бўпти, етиб бораман, – дея йўлга чикдим.

Борсам, айвондаги сўрида ёнбошлаб, “қаҳқаҳа” гулханини ёндириб, Ўткир Ҳошимов, Абдуғафур Расулов, Баҳоидиржон ака ўтиришибди. Уларни кучоқлаб, бағримга босиб, давраларига қўшилдим.

– Вой акажонлар-ей, қачон келдинглар, – дедим хурсанд бўлиб.

– Кўпмас, икки соатча бўлди, машинада етиб келдик, – деди Абдуғафур ака. – Ислоҳ бобомиз (Ўткир аканинг қайнатаси) ҳам, ўғиллари ҳам сизни топа олишмабди.

Биз эса сизни беш секундда топдик. Шундай эмасми, Баходир ака!

– Шундай, шундай, – деди устоз. – Бахтиёржон ўғилчасининг суннат тўйини ўтказар экан. Биласиз-ку Ўткиржонни, бизни кўярга-кўймай етаклаб келди. Бухоронинг мусалласи бошқача бўлар эмиш. Унга бахори асал кўшилганмиш. Шу гап тўғрими, укам?!

– Бу тўғри, Баходир ака, – дедим кулимсираб. – Мусалласга асал кўшилган-кўшилмаганини билмайману, аммо Бахтиёржон укамиз сизларга атаб бир ажойиб хонаки гулоб тайёрлаган. Унга шинни кўшган. Маза қиласиз.

– Унда шинни ичиб, жинни бўларканмиз-да, – пайров килди Ўткир ака.

– Ҳа, худди шундай. “Шинни – жинни” дегани. Садриддин Айнийдан қолган гап бу. Бобомиз, хақиқий буюк инсон бўлган. Шундай эмасми, – дея Абдугафур акага қарадим.

– Жуда тўғри, – деди бунга жавобан у киши. – Айний бобомизни ёшлигимда Самарқандда кўрганман. У киши ЎЗДУ (ҳозирги Самарқанд давлат университети)да дарс берган. Бир гап эсимга келди. Раҳим Муқимов деган бир йигит Айний бобомизга аспирант бўлади. Бир куни устоз шогирдига шундай деган: “Эртага фалон соатда уйга келасан. Ёзганларингни олиб келгин, ўқиймиз”. “Хўп, устоз”, – дейди аспирант. Иккинчи куни бўлғуси олим нима бўлади-ю ногоҳ бир дўстини учратиб қолади. Дўсти холи-жонига кўймай уни чойхонага бошлайди. Ўртада суҳбат қизигандан қизиби, устоз Айний айтган вақт бўлади. Аспирант жон талвасасида Айний домланинг уйига югуради. Етиб келса, кичкина дарвоза занжирланган. “Устоз, мен келдим” дея овоз беради у. Ичкаридан Айний домланинг овози эшитилади.

– Падарлаънати, вақтида келсанг бўлмайдимми? Мени сендан бошқа ишларим кўп. Энди уч кундан кейин келгин, тушундингми?

Буни айтишдан мақсад шуки, Айний домла каби алломалар ҳар бир дақиқанинг кадрига етишган. Уни бехуда ўтказишмаган. Нима дейсиз, Ўткиржон?

– Албатта, тўғри! Энди сизга айтсам, – дея менга юзланди Ўткир ака. – Бугун тўйни ўтказамиз. Азонда эса акаларингизни Тошкентга кузагамиз. Улар эртага кафедра йиғилишига етиб боришлари шарт. Мен эса икки-уч кун қоламан. Хўп десангиз, Етти пирни зиёрат қилсак. Анчадан буён шунга орзумандман.

Иккинчи куни Ўткир Ҳошимов билан Гиждувонга бордик. Хўжа Абдухолик Гиждувоний қабрини зиёрат қилдик. Кейин Ўткир акага Ҳазратнинг қуйидаги тўртлигини ўкиб бердим:

Бир юртки, бутун тупроғи анбарсоро,
Тонг котғуси кўрса уни Ҳусрав, Доро.
Ер юзини уч марта кезиб чиқдим мен,
Билдим: латифу шариф замин – Бухоро!

– Ажойиб шеър экан, – деди Ўткир ака хайратланган кўйи.

– Қаранг, авлиё бобомиз катта шоир экан-да!

– Шунинг учун бир шоир у киши ҳақида шундай ёзган:

Гар Хожайи Жаҳон йўлларида хок бўлгайсен,
Гуноҳлардан гўдак мисол пок бўлгайсен...

Сўнгра Соктаре кишлоғига йўл олдик. Назаримда, Айний бобомиз ҳам авлиёларга ўхшаб яшаган. У кишининг музейини, ўзларидан қолган кичкина ховлини, у киши ўқиган масжидни кўриб, шундай фикрга келасан, киши.

– Биласизми, – дедим Ўткир акага. – Айний бобо 1949 йилнинг июнида шогирдлари Улуғзода, Раҳим Ҳошимовни етаклаб, Бухорога келган. Уларни вилоят обқўмининг ўринбосари кутиб олади. Сухбат асносида устоз “Айтинг-

чи, ўртоқ, “Дахмаи Беҳиштиён” қабристонини биласизми?” деб сўрайди.

– Билмайман, – дейди у.

– Унда Аҳмад Дониш қабри борми ёки йўқотдиларми?

– Билмайман, – дейди яна у.

– Унда айтинг, Ҳазрати Имом мазористонида ётган Афросиёб қабрини кўрганмисиз? Ёки Жондордаги қабристонда мангу кўним топган Махмуд Торобийнинг қимлигини биласизми?

– Йўқ, – дейди елкасини қисган кўйи раҳбар. – Мен узоқдан келганман, энди ўрганаман.

Устоз афсусланганча ортига қайтади. Ҳа, ўша дамларда миллий кадриятларимизга муносабат шунақанги ачинарли аҳволда эди. Агар устоз Айний ҳозир ҳаёт бўлганида, мустақиллик шарофати билан обод бўлган кадамжолар, таъмирланган тарихий ёдгорликлар, йил сайин файзига файз кўшилиб бораётган Бухорони кўриб, нақадар қувонган бўларди...

Ўткир ака билан Шофирконга бордик. Бизни Хожа Ориф Ревгари (Моҳитобон) масжидининг имом-хагиби кутиб олди. Ўткир ака Моҳитобон бобонинг буюқлигини, хусусан, “Орифнома” асарини такрор-такрор ўқиганлигини айтди. “Бу китоб инсон қалбини пок тутмоқ, уни мулойим этмоқ, ойнага айлантирмоққа хизмат этувчи шоҳ асардир”, – деди меҳмон.

Масжид имоми эса шундай деди: “Хожа Ориф – қувваи назар ва қувваи қалблари беҳад ўткир авлиёуллоҳ тоифасидан бўлганлиги учун ҳам Қутб ул-авлиё, Моҳитобон, Ориф биллоҳ номлари билан машҳур бўлган. У киши шундай дейди: Эй Ориф! Бу дунёда вужудинг билан ва у дунёда қалбинг билан бўл! Эй Ориф! Сени Оллоҳдан тўсувчи парда бор. Ул парда дунё ҳисобланур!..

Ўткир ака бу сўзларни эшитгач, “Демак, юксак мақомларни эгаллаганда ҳам камтарин бўлмоқ керак экан” деб кўйди.

Икковлон тиловат килгач, йўлга чикдик. Аста-аста Хожа Маҳмуд Анжир Фағнавий, Хожа Али Ромитаний, Хожа Мухаммад Бобойи Самосий, Хожа Саййид Мир Кулол, Хожа Баҳоуддин Нақшбанднинг даҳмаларини тиловат килдик.

-- Шу ўринда бир гапни айтмай, Ўткир ака, – дедим Лабиховузга келганимизда. – Бухоронинг ҳар қарич ерида ҳикмат бор, зийнат бор. Етти авлиёнинг даҳмаларидаги қудуклар сувидан ичсангиз, ором оласиз. Ҳар томчиси дуодай бағрингизни илитади. Боболаримиз ҳаждан қайтганларида, албатта, Зам-зам сувидан олиб келишган ва уни бу ердаги қудукларга дуо каби қўшишган. Шунинг учун қудуклар ҳеч қачон қурмаган. Айтадиларки, бу етти зиёратгоҳ қудукларининг томири Маккадаги Зам-зам чашмасига уланиб кетган эмиш...

“Мана бу зўр гап бўлди”, дея хурсанд бўлди шунда кадрдонимиз. Эртаси куни эса Чорбакр, Чашмаи Айюб, Шайх ул-Олам (Бохарзий), Абуҳафз Кабир даҳмаларига бориб тиловат килди.

– Шунини биламанки, – деди Ўткир ака нузли кўзлари яшнаб, – Пайғамбаримиз (с. а. в.) Бухорони Фоҳира деб атаган. Араб тилида “Фоҳира” – “илм, тафаккур булоғи”, “нур чашмаси” дегани. Бухоро сўзсиз Имон қалъаси, Турон бешиги, Ирфон дунёси, Ўзбекистоннинг ҳақиқий гавҳаридир! Демокчиманки, Бухоро ҳаммамизники, Бухоро – лафзимиз, нигоҳимиз, сўзимиз. Унга асло кўз тегмасин! Агар Худо умр берса, Бухоро ҳақида албатта ёзаман!

Ўткир ака бу ниятни рўёбга чиқара олдимиз ёки йўқ – билмайман. Аммо етти пир ва Бухоронинг бошқа кадамжолари зиёрати у кишига катта руҳий куч-қувват бергани аниқ.

У киши ажойиб асарлари билан қалбларга йўл топиб бораверади.

“ОҚ ЙЎЛ”ГА ОҚ ҚЎЙ ЖОИЗ

Темур Норовни 70-йиллардаёк шоир сифатида билардим. У ўша пайтларда институтда тилшунослик йўналиши бўйича дарс берар, ва албатта, газета тахририятига ҳам тез-тез келиб турарди. Ўшанда у кулимсираган кўйи “Жўралар, шеър олиб келгандим, шунга ёрдам берсангиз”, дерди. Шунда шоир Тошпўлат Ҳамид, Мурод Халил, Жамол Камол ва камина уни дўст-устоз сифатида қўллаб-қувватлардик. Хусусан, мен дўстимизга ҳамкор сифатида ёрдам берганман.

Бир куни шу дўстимизга Мурод Халил билан икковингизнинг ўртангиздаги “ҳазил”ни нима қилай, газетага берайми ёки уни йўқотайми, дедим. У бир оз ўйланиб туриб, “Жўражон, беринг, газетагами, журналгами беринг, одамлар буни билади-ку, ‘ахир. Майли, беринг”, дея жавоб қилди.

Кўп ўтмай, дўстимиз вафот этди. Ўша “ҳазил” эса кадрдонимиз айтганидек, “Ўзбекистон адабиёти ва санъати” газетасида босилди. Кўпгина дўстларимиз уни ўқиб, хурсанд бўлишди.

Азизлар, ҳазилнамо бу асарни сизга ҳам илинмокни жоиз деб билдик. Темур дўстимизнинг руҳи эса шод бўлсин!

* * *

“Бухоро ҳақиқати”да Мурод ака билан бирга ишлардик. Ёз ойлари эди. Очiq турган эшик аввал чертилиб, сўнг ичкарига бўйчанроқ, микти гавдали, ҳабашмонанд бир йигит кириб келди.

– Э, ана ўзларидан сўрасак, қxxx, – дея қоғозлардан бош кўтариб завқланганча ўрнидан кўзгалди Мурод ака, – келсинлар, келсинлар, Пол Робсон жаноблари.

Пол Робсон дегани Бухоро педагогика институти ўқитувчиси, шоир Темур Норов эди. Ўзи шеър ёзиб, ўзи куй басталаб, торда ўзи куйлайдиган бу хушчакчак йигит билан яқинда танишган эдик.

– Ассалому алайкум, домулло, – дея у Мурод аканинг кўлини сергўшт панжалари орасига олди. Бир неча бор силкитгач, “домулло”ни маҳкам кучоклаб кўтариб, икки-уч бор айлантириб, ерга кўйди.

– Ҳой, Робсон, белни синдириб юбординг-ку! – инкиллаб кетди Мурод ака. – Шоир ҳам шунақа бесўнакай бўладими?

– Чиданг-да, домулло, – кўзойнагини тўғрилаб, қаҳ-қаҳ ура бошлади Темуржон, – ўзингиз менга Пол Робсон деб ном кўйгансиз. Пол Робсончасига би-ир кучокладим-да энди.

– Ҳе, ўргилдим сендай ҳабашдан. Бўлди, бугундан бошлаб Темур Норбексан, Робсон деган ном сенга оғирлик қилади, шекилли...

Мурод ака шундай дея ўрнига ўтирди. Темуржон мен билан ҳам самимий кўришгач, стулга чўкди. Сухбатимиз кўр олгандан кўр олди. Гап айланиб, унинг уч-тўрт кун олдин қолдириб кетган бир даста шеърига бориб тақалди.

– Гап бундай, Робсон жўра, тоис Темур Норбек, – дея менга қараб секин кўз киди Мурод ака, – шеърларинг менга маъқул. Манави дўстинг ҳам ўкиди. Тўрттасини танлаб, чиройли “оқ йўл” ёздим.

– Э, раҳмат-е, ра-аҳмат! – мамнунлик изҳор қила кетди Темуржон. – Биз ҳам любой хизматга тайёрмиз!

– Э, ана, ростми? – табассум қилди Мурод ака. – Ўзларига келдилар чоғи Робсон, тоис шоир жаноблари.

– Рост, тортинмай айтаверинг, – кўлини кўксига кўйди яна Темуржон, – бизники хизматга тайёр!

– Шоир! – менга қараб хитоб қилди Мурод ака, – бу Робсон зў-ўр йигит-да! Ичингдагини билиб туради-е. Нима дедингиз?

Мен бош силкиб, маъкуллаган бўлдим.

– Бўлмаса, гап бундоқ, – ўрнидан туриб, жиддий таъкидлаш кетди Мурод ака, – мен ҳар кимгаям “оқ йўл” ёзмайман, жўра. Биласан-а?

– Ҳа, албатта!

– Шундай бўлгач, “оқ йўл”нинг бир шарти бор.

– Қанақа шарт? – ажабланиб сўради Темуржон.

– Ҳайрон бўлмагин, жўра, билсанг, “оқ йўл”га оқ кўй жон! Яъниким, битта зиёфат қарздорсан.

– Э, бор бўлинг-а, домулло. Шундай демайсизми? Ўнта зиёфат сиздан ўргилсин-да!

– Ана айтмадимми, Тошпўлат, бу Робсон жуда зў-ўр йиғит-да, – чапак чаларди Мурод ака ташлаётган кармоғига ов илинаётганидан хурсанд бўлиб, – би-ир оқ кўйдан тандиркабоб ерканмиз-да.

– Домулло, – бирдан хушёрланди Темуржон, – қора ёки сур кўй бўлмайдами? Оқ кўй бўлиши шартми?

– Шарт-да, шоир, шарт! – кўрсаткич бармоғини силкитиб, уқтирди Мурод ака, – қизиғиям шунда-да! Яъни оригинал шеърларга оригинал зиёфат лозим. Оқ йўлга оқ кўй! Қандай жаранглайди, бу сўзлар, шоир. Тўғрими!

“Тў-ўғри” дея Темуржон бир оз хаёлга толди. Кейин бир қарорга келди, шекилли, бурни устига тушган кўзойнагини тўғрилаб туриб сўради:

– Бўпти, мен рози. Қачон борасиз бизникига?

– Бунча хасис бўлмасанг. Борасиз эмас, борамиз. Шоирларнинг катгаси бор-ку, Тошпўлат Ҳамид, ана ўша киши бошчилигида беш-олти кишилаб борамиз, – таъкидлади Мурод ака, – кўнгилни тор қилмай, даврани кенг қил, шоир. Мен ҳар кимгаям оқ йўл ёзмайман.

– Узр, неча кишини олиб келсангиз ҳам, бош устига!

– Ана бу бошқа гап-да, Робсон жаноблари, – мамнун жилмайди Мурод ака, – бугун чоршанба. Якшанбагача уч ярим кун бор. Эртага пайшанба бозори, сўнгра якшанба бозори дегандай. Оқ кўйни бемалол топиш мумкин. Шундай

эмасми? Тайёргарликни зўр қилавер, ука. Ҳазилакам мехмонлар бормайди уйингга. “Оқ йўл” душанбадан сешанбагача чиқади. Келишдикми?

– Келишдик, домулло. Демак, якшанба куни намозшом пайти сизларни кутаман! – Темуржон шундай дея мамнун ҳолатда биз билан хайрлашди.

– Қалай бўлди, шоир, – жилмайди Мурод ака, – шу болани туширолмай юргандим, кххх. Кошки, Бухорода оқ кўй топилса? Майли-да, ахтарсин, овора бўлсин. “Оқ йўл”ни осонгина берсак, кадри қолмайди. Ё йўкми?

– Жуда ажойибсиз-да, Мурод ака, – дедим нима дейишимни билолмай, – бечора Темуржон оқ кўйни қайдан топади энди?

– Менга деса, Қорақалпоққа бориб топиб келмайдими. Сиз билмайсиз, бу болани қўли узун. Терлаб бир эриса, нима кипти? Шундай эмасми?

Мурод аканинг саволи жавобсиз қолди. У кишини муҳаррир чакиртирган экан, шекилли, бир даста қоғозни олиб, ташқарига йўналди. Мен эса Мурод аканинг гоҳ ҳазил, гоҳ жиддий сўзлари, Темуржон дўстимнинг соддалигини ўйлаб, анчагача хаёл оғушида қолдим.

Томошанинг давоми эса якшанбада содир бўлди. Мурод ака рост айтган экан. Ўша куни намозшом пайти Тошпўлат Ҳамид бошчилигида Темур Норбекнинг уйига олтовлон бўлиб жўнадик. Келсак, ховли атрофлари супуриб-сидирилган, сувлар сепилган. Хонандалар “Муножот”ни авж пардаларда кўйлашяпти. Бизни дарвоза олдида Темуржон бошлик уч-тўрт йигитлар кутиб олишди. Ичкарига кадам кўйишимиз билан Темуржон овоз берди:

– Ҳой, қассоб жўра, кўчкорни ечинг. Устозларимиз пойқадамига сўйинг-е, бир қон чиказайлик!
Кўчкор дегани чоғроқкина совлиқ эди. Қассоб уни ечиб, биз томонга етаклаб келди. Саломлашгач, таъзим бажо келтириб, совлиқнинг оёқларини тушовлай бошлади. У “бисмилло” дея пичоғини қинидан чиқазаркан, сичков

Мурод ака “Қассобжон, тўхтанг!” деб қолди. Барчамиз хангу мангмиз. Қассоб эса пичоғини тишлаганча “тинчликми?” дегандай у кишига жавдираб қарарди. Мурод ака бирдан кийкириб кула бошлади. Тошпўлат ака бўлса, “Мурод ака, нима бало, жиннимисиз?” дея елка қисарди.

Нихоят, Мурод ака кўз ёшларини артиб, Темуржон томонга қайрилди.

– Ҳой, Пол Робсон, нега биқиниб ўтирибсан? Бу ёққа кел. Шум бола бўлмай кетгин-да сен. Нима, бизни анқов деб ўйловдингми? Бу оқ қўй эмас-ку. Нега унга оқ бўёк суртдинг?

Қарасак, ҳақиқатан ҳам совликнинг тумшуғи, оёқлари, қорнининг остки қисми, қуйруғининг усти, калтагина думчаси оқ бўёкка бўялган эди.

Бирдан Темуржоннинг ховлисида кулги гулхани алангаланди. Хусусан, Тошпўлат ака қорнини ушлаганча, Тожи Қораев елкаларини силкитиб кулар, қолганлар ҳам кўз ёшлари чиққунча завқланишар, Темуржоннинг “ихтироси”га тан бермасликнинг иложи йўқ эди.

– Ҳай, нима қилай бўлмаса, – дея тушунтира бошлади Темуржон, – сидирга оқ қўй тополмадим-да. Пайшанба кунини мол бозорига тушдим: оқ қўй йўқ. Жума кунини Варахша чўлига бордим, учта ўтовдан суриштирдим: оқ қўй йўқ. Кеча Қоракўлга бордим, яна оқ қўй йўқ. Бу савил қолгурни битта жияним бугун Чоржўйдан обқелди. Қарасам, бунинг ҳам ярми оқ-у, ярми қора. Сезмайсизлар деб оқ бўёк суртувдим-да.

– Йўқ, Робсон жўра, бўлмайди бу ҳунаринг, – бош чайқаб, жиддийлашди Мурод ака, – масалан, мен уйингга қирмайман. То оқ қўй сўйилмас экан...

– Э, майли-е, воз кечдим ўша “оқ йўл”ингиздан. Лекин уйга қиринглар, – ялинишга ўтди Темуржон, – онам билан хотиним қараб туришибди, мени шарманда қилманглар, илтимос, қиринглар.

– Гап битта бўлади, шоир, кўп эланма, – дея дарвоза томон йўналди Мурод ака гўё аччиғи чиққандай, – майли, булар қиринглар, лекин мен кетаман.

– Ўв, эсингиз борми, домулло? – Мурод аканинг олдини тўсди жаҳли чикқан Темуржон, – ҳозирча қўйни сўяйлик, шуни еб кетинглар. Келгуси ҳафта ернинг тагидан бўлсаям топаман ўша оқ қўйни!

– Келинг энди, Мурод ака, – кула-кула ўртага тушди Тошпўлат Ҳамид, – қўп ўжарлик қилманг энди. Топаман деяпти-ку, укамиз ўша оқ қўйни.

– Бу бошқа га-ап, – дея ортга қайтди Мурод ака, – лекин жўра, бу зиёфатинг ҳисобга ўтмайди. Ўша гапим гап: “оқ йўл”га оқ қўй жоиз...

Қўй сўйилди. Ўтириш жуда қуюқ ўтди. Меҳмонлар жониворнинг калла-почасигача еб битиришди. Харажатларнинг ҳисобини ҳеч ким олган эмас. Фақат Темур Норбек деган ажойиб, меҳмондўст дўстим Қашкадарёнинг аллақайси чўлидан оқ қўй топиб келтириб, такрор зиёфат уюштиргач, газетада унга аталган “оқ йўл” босилиб чикди.

Саккиз-ўн каторгина “оқ йўл” остида бизнинг афанди-монанд шоир акамиз Мурод Халил имзоси савлат тўкиб турарди...

ОНА ДИЁР КУЙЧИСИ

Таниқли шоир, ажойиб драматург, мунаққид ва моҳир таржимон Туроб Тўла 1918 йилнинг 24 декабрида Тошкент яқинидаги Турбат қишлоғида туғилган. Бўлажак шоир мактабни битириб, Тошкент давлат театр техникумига ўқишга кирди. Сўнг В.Г.Белинский номидаги ўқитувчилар ва Низомий номидаги давлат педагогика институтларида таҳсил олди.

Унинг илк шеъри 1934 йилда матбуотда эълон қилинди. Кўп ўтмай, ёш ижодкор кенг китобхонлар оммаси эътиборига тушди. Адиб ижоди такомилида, айниқса, Ҳамид Олимжоннинг таъсири катта роль ўйнади. Чунки меҳрибон устоз ўз шогирдини назм гулшанининг мушқу анбарли гўшалари сари бошлаган, унга эргашган шогирд ҳам оташин санъаткор куйлаган она диёрни, шу диёрнинг беҳисоб бойликларини, қаҳрамон халқ меҳнатини тараннум этишга интилди. Ушбу ҳол шоирнинг, хусусан, куйидаги сатрларида кўзга яққол ташланади:

Билармисиз булбул тилини?
У куйлармиш она элини.
Она эли бўлмиш бир бўстон,
Ўзбекистон деган гулистон.

Бундан ташқари, Уйғун, Ғафур Ғулом, Ойбек, Шайхзода, Ғайратий, Усмон Носир каби ижодкорлар даврасидаги суҳбатлар, муҳокамалар Туроб Тўлани мумтоз адабий ме-

росимизни, шунингдек, жаҳон адабиёти намояндалари асарларини ҳам ўрганишга рағбатлантирди.

Шоир доимо бетакрор ватанимизни, унинг буюк фарзандларию порлоқ келажagini мадх этди.

Азизим, ростин айтсам, менга сен
Аълодин ортиқсан,
Улуғ ҳазрат Навоий куйлаган
Лайлодин ортиқсан...
Ниҳолсан, чашмасан, гулсан,
Менинг наздимда, ҳаттоки
Сенга деб парвариш топган
Гули Раънодин ортиқсан.
Менинг наздимда, олам бўлмагай
Сенсиз бу оламда,
Ватансан, соҳиби кўнглимдаги
Дунёдин ортиқсан.

Ўз вақтида шундай азиз ва мўътабар ватан ҳимояси йўлида ёш шоир кўлига қурол ҳам олди. Уруш йилларида битган шеърларида эса мард жангчилар жасоратини, улардаги эрка ташналик, ватанпарварлик, ор-номус туйғуларини алқади.

Унинг урушдан кейинги ижоди фан-техника ютуқларига, халқимиз қудрати ва ташаббускорлигига ҳамоҳанг бўлди. Шу жиҳатдан шоирнинг ўзбек ва рус тилларида нашр этилган “Шеърлар”, “Шодлигим”, “Табассум”, “Бахт тонготари”, “Муборакбод”, “Қанотлан, кўшиқларим”, “Маки на крише”, “Оромижон”, “Тайна моих струн”, “Гулёр”, “Камалак”, “Лирика”, “Офтоб найзада” номли тўпламларидан, икки жилдлик “Танланган асарлар”идан ўрин олган лирик манзумалари диққатга сазовордир.

Шу билан биргаликда, Туроб Тўла қаламига мансуб қатор балладалар, “Ҳамият”, “Трамвайда топилган дафтар” дostonлари, фольклор услубида ёзилган “Суюк момо” асари ўзбек адабиётининг теран мазмунли намуналари сирасига киради.

Адиб шундай дейди:

“Шоир бу – мусика. Мусика эса нафосату назокатни севади. Унингсиз шеър ҳам йўқ. Мен шеърни ўқиб ёзаман. Ҳар бир мисрани, ҳар бир сўзни чиннидек чертиб ёзаман. Мен унинг ўқилганда эмас, қўлга олингандаёқ жаранглаб туришини истайман”.

Дарҳақиқат, шоир сўзлари билан айтилгувчи “Дилором”, “Мафтунингман”, “Уч дугона”, “Олтин сандиқ”, “Йўлларим”, “Тошкент наҳори”, “Нон нашидаси”, “Бизга ҳам” сингари ўнлаб дилбар қўшиқларни тинглаганингизда жонон пиёланинг тотли жарангини туясиз. Самимийлик руҳию чуқур лиризмдан тўйинган ушбу қўшиқларда бунёдкор халқимизнинг сермазмун ҳаёти ифодаланган. Шу боис Туроб Тўла эл орасида юртимизнинг энг яхши ғазалхон қўшиқнависларидан бири сифатида довруқ қозонган.

Туроб Тўла ижодида Бухоро мавзуси алоҳида мақомга эга. Чунки шоир кўп маротаба бу қадим гўшага ташриф буюрган, шу ерлик турли касб эгалари – ўзининг бўлажак қаҳрамонлари билан юзма-юз мулоқотда бўлган. “Газли қўхликлари”, “Жилвон жилолари”, “Зухроназар Бухоро” шуларнинг мевасидир.

Ушбу шаҳар ўтмиши, бугуни ҳамда келажаги тўғрисида сўзларкан, шоир илҳоми авж пардаларга чиқади:

Дилбар диёри дилхоҳ зебо шаҳар Бухоро,
Зебо шаҳарлар аро кўп мўътабар Бухоро...

Туроб Тўла драматургияда ҳам маълум ютуқларга эришган. “Қарикиз”, “Қизбулоқ” сингари сахна асарлари, Ойбекнинг “Қутлуғ кон” романи асосида ёзилган “Зулмагдан зиё” опера либреттоси, “Самарқанд афсонаси” балети либреттоси, “Қувваи қаҳқаҳа” драматик фожиаси фикримиз далилидир.

Мазкур ижодкор кино санъатимиз ривожига-да салмоқли ҳисса қўшган. Айнан унинг сценарийлари бўйича суратга туширилган “Мафтунингман”, “Фурқат”, “Шашмақом” фильмлари халқимиз томонидан илик кутиб олинган.

Туроб Тўла бадий публицистикада ҳам, таржимонликда ҳам ўз сўзини айта олган серқирра истеъдод эгаси эди. Санъат ва адабиёт масалаларига бағишланган “Нафосат”, “Камалак” китоблари сўз санъатидан баҳс этса, Шекспир, Шиллер, Пушкин, Лермонтов, Некрасов, Шевченко, Якуб Колос, Самад Вурғун, Собит Муконов, Мирзо Турсунзода, Абдулла Тўқай асарларидан қилинган қўплаб таржималар ўзбек китобхонини жаҳон ҳамда қардош халқлар сўз санъати намуналари билан ошно этади.

Ўзбекистон халқ шоири, она диёримизнинг толмас куйчиси Туроб Тўланинг ижод боғида ўсган “гулу чечак”лар тароватидан эса адабиёт ихлосмандлари мудом баҳра олаверади.

ШУКРИМ СЕНГА, ШЕЪРИЯТ!

Кавказда – Степанаван шаҳридаги ҳарбий қисмда хизмат қилаётганимда бир хат олдим. Хатжилдни очиб қарасам, мактуб билан бирга “Шофиркон” туман газетасини ҳам юборишибди. Хатда қуйидагилар битилганди:

“Дўстим, хизматлар қалай? Омонликми? Қачон қайтасиз? Шеърларингизни ўқиб хурсанд бўлдим. Газетада уч-тўртта шеърингиз чиққан экан. Уни сизга юборяпман. Ҳамиша омон бўлинг. Ака-укачилигимиз бардавом бўлсин. Жамоа хўжалигида ишляпман. Институтга кирмоқчиман. Доим соғ бўлинг.

Хурмат ила, Самандар Воҳидов”

Ўйланиб қолдим, ким экан бу йигит? Шеър ёзса керак. “Ака-укачилигимиз бардавом бўлсин”, деяпти. Демак, у институтга, албатта, киради. Дўстлигимиз давом этади. Шуларни ўйлаб, Шофирконга – Талисафет кишлоғидаги Самандар Воҳидов номига хат ёздим. Бу билан юрагимдаги кўп нарсаларни баён этиб, биродарлик ришталарини боғлашга аҳд қилгандим.

Эътиборлиси, ўртамиздаги шу биргина сўз – “Жўражон” калимаси қалбларимни равшан этди. Мен, Самарқанд давлат университетини тамомлаган йигит, хизматдан қайтганимдан сўнг кўп ўтмай “Бухоро ҳақиқати” газетасида мухбир бўлиб ишлай бошладим. Бу вақтда Самандар Бухоро педагогика институтига кирган, бир-биримизни ана ўша чоғларда топган эдик.

Қадрдон дўстим шоир, журналист сифатида эл-юрт назарига тушди. Икковимиз Тошкент, Андижон, Наманган,

Самарқанд, Жиззах каби шаҳарларда адабий-маърифий анжуманларда қатнашдик.

Бир куни у менга шундай деганди:

– Жўражон, бу ҳаётда кўп нарсанинг тагига етдик. Расул Хамзатов айтганидек, менинг қалбимда ҳам шодлик ва қайғу, табассум ва кўз ёш, қудрат ва ожизлик ёнма-ён яшайди... Шундай эмасми?

Бунга жавобан эса мен қуйидагиларни таъкидлаган эдим:

– Тўғри, дўстим. Расул оға яна шуни ҳам айтганки, қалб кўрингни уйингни ёнғиндан, ўзингни ўтдан асрагансимон сақлашинг керак.

Дарҳақиқат, Самандар дўстим катта шоир эди. Юрагидаги ажиб сўзлар дoston, баллада, ғазалу рубоийлар шаклида қуйилиб чиқарди.

Шоир – халқ қалби таржимони. У эзгу ниятлар, орзу-интилишлар, дарду аламлар ифодачиси, мухтасар айтганда, халқ хотирасидир.

Ҳамфикр ва маслақдошим Самандар Воҳид ҳақида ўйлаганимда шундай фикрлар кечади ҳаёлимдан. Унинг қатор-қатор китобларини ўқисангиз, шеърларидаги рангин туйғулар ҳаётий кузатишларнинг, ҳаёлот парвозининг маҳсули эканлигига астойдил ишонч ҳосил қиласиз. Бу туйғулар ғоятда самимий, юракка “жаз” этиб ёпишадиган, сизни кечинмалар дунёсига чўмдирадиган туйғулар. Унинг бундан қарийб қирк йилча олдин “Самолётда ёзилган шеър”и бор. Мана шу шеър Самандарни бутун республикага шоир сифатида танитган. Ҳатто Миртемирдай салоҳиятли, устоз шоирнинг эътиборига тушган: Мана унинг бошланиши:

Бу дунё ажиб яралганда...

Юқоридан туриб қаралганда:

Тоғ – култепа,

Дарё – энсиз камар,

Сахро – тарам-тарам қафт,

Уйлар – гугурт кути,

Дарахтлар – гугурт донаси.

Одамлар гивир-гивир чумоли –
Ёлғиз тирикчилик хаёли...
Юқоридан туриб боксанг оламга –
Шундай туюларкан одамга...

Сўнгра ундан кейинги сатрларда куюк тасвирлар,
жилолар, тимсоллар бамисоли шалолодай мавжланиб-
мавжланиб оқади. Хулоса эса кашфиёт даражасида:

Инсон қалби ҳам дунё:
Унинг ҳам бор ўз тоғи, дарёси, саҳроси.
Дарахти, уйлари, одами,
Бор – шу рангин оламдай олами!..
Бу дунёга бермоқ-чун баҳо –
Юқоридан кўз солма, бўлсанг ҳам даҳо!

Чиндан-да, шоир ҳақ. Инсон қалби ҳамиша уйғоқ ва
теран дунё. Бу дунёни забт этмоқ эса ҳар кимга ҳам насиб
этавермайди. Бунинг учун тоза кўнгил, покиза лафз,
мусаффо имону эътиқод, юртга садоқату элга фидойилик
лозим. Назаримда, шоир дўстимнинг лирик қахрамонларида
шундай фазилатлар мужассамини топгандай.

Сизмагай борликқа олам – жо бўлар қалбимга лек,
Гавхаридир кўзни ул, киприк каби посбониман.
Баъзилар эпчил бўлишса, тергали олам гулин,
Мен жаҳонни гулга кўймоқ истаган богбониман, –

дейди шоирнинг “Бу жаҳон” шеъридаги фидойи инсон.
Зеро, бу фидойиликнинг бош сабаби қуйидаги талкинда
эмасми?

Мен ҳаётда муҳаббатни
Дарахтлардан ўргандим.
Дарахтлардан ўргандим мен –
Саботни, катъиятни...

Гўзал инкишоф! Кошкийди, ҳамма ҳам “Чўнг бардошни”, “Яшил умид ва яшашни” куртаклари шан куйларга тўлик дарахтлар”дан ўрганишса. Бунинг учун “собит кўнгилга собит кенглик” зарур. У “Ғафур Ғулом тафаккури каби улуғвор, устоз Ойбек хофизаси каби беканор” бўлиши лозим.

Инчунин:

Куйлаганда юлдузларни яшнатса хур соз,
Сўйлаганда тўсиқларда синмаса овоз...
Бу кенгликнинг қай бурчида оқса ноҳақ қон,
Одамзоднинг нигоҳидан қолмасин пинҳон...

“Кошкийди!” дегинг келади бу мисраларни ўқиганингда. Хусусан, бизга ёндошу диндош бўлган қатор мамлакатлар бошидан кечаётган шу алғов-далғов кунларда, ноҳақ, ноҳўя қонлар тўкилаётганда, юракларингга зиркироқ оғриқлар сизиб кираётганда...

Бу мисралар нечоғли даъватбахш. Улуғларимиздан бири рост айтган экан: “Шоирни изтироб яратади ва бу изтироб шеърият учун қувонч бўлади”. Самандарнинг ижодида эса бундай қувончли жиҳатлар истаганча топилади. Энг муҳими, унинг кўпчилик манзумалари катта ижодий эҳтиёжнинг меваси. Шоир дўстим ёзиш заруриятга айлангандагина кўлига қалам олди. Шеър шакллари, вазн услублари бобидаги изланишлари ҳам диққатга молик. Бу изланишлар инжа ирмоқлар бўлиб, гоҳо эса ўзанидан тўлиб-тошиб оқади. Бунга китобхонлар кўлига бориб теккан “Кенгликларни кўмсаш” китобига кирган шеърлари ҳам гувоҳ. Тўпламда юздан ошиқроқ турли мавзудаги шеърлар бор. Булар Самандарнинг катта истеъдод эгаси бўлганлигидан далолат бериб турибди. Айниқса, унинг ижодида қишлоқ ва жонфидо деҳқон мавзуси айрича ўринга эга.

Табиийки, шоирни замон ва муҳит яратади. Тўғрироғи, замон ва муҳит олдидаги бурч яратади. Булар шоирга

мавзу беради, ижод мундарижасини белгилайди. Самандар Воҳидни шоир қилган ва халққа танитган хислат ҳам ҳаёт билан доимий ҳамнафаслик туйғуси. Шу туйғули унинг “Қорбобонинг истаги”, “Кафтимда гул”, “Қатраларда нур ёнар”, “Асал бобо”, “Оламдан ранг излаб”, “Кенгликларни қўмсаш”, “Хаёлинг мен билан”, “Бухором бор, Бухором бор”, “Сунбула”, “Умр чорбоғи”, “Ҳаловатни ҳалолликдан изладим”, “Ҳаж дафтари”, “Гуллаётган кунлар”, “Бу боғда баҳра боқийдур...”, “Истиқлол касидаси”, “Дунё дарсхонадир”, “Дунё ками битмагай” сингари йигирмага яқин китоби аллақачон ўз ўқувчиларини топган. Шоирнинг уч жилдлик “Сайланма”си ҳам китобхонларга муносиб тухфа бўлгани, шубҳасиз.

Тожикистон халқ шоири Лойиқ Шералининг “Муҳаббатим”, калмиқ шоири Давид Қуғултиновнинг “Ғаройиб куш”, Фитрат Вардонзеҳийнинг “Изларингдан айланай”, Хожа Исмаи Бухорийнинг “Мисли баҳор келдик яна...” Эшони Имло Бухорийнинг “Муҳаммад (с.а.в.) хиди келгай” асарлари, шунингдек, X–XX асрларда Бухорода яшаган шоирлар ижодидан сараланган “Бухорийлар бўстони” китоби айнан унинг таржимасида ўзбек китобхонлари маънавий мулкига айланган. Бундан ташқари, у қарийб ўттиз йил давомида Бухоро вилояти телевидение ва радиоэшиттириш компаниясининг бош муҳаррири сифатида фаолият кўрсатди. Ана шундай ижодий ютуқлари ҳамда вилоят маданий равнақига қўшган самарали ҳиссаси учун меҳнатлари муносиб тақдирланиб, унга “Республикада хизмат кўрсатган маданият ходими” фахрий унвони берилди.

Таъкидлаш жоизки, Самандар Воҳидов ҳеч кимни ҳеч маҳал ранжитмаган. Мабодо бошқалардан у кишига бирон озор етса, астагина шундай дерди: “Дуо олган омондир, қарғиш олган ёмондир...”

Эсимда, раҳбарларнинг биридан “Болаларим кўпайган. Ҳовли қурмоқчиман. Шу масалада ёрдам беринг”, дея

илтимос қилганда ҳалиги амалдор “Шаҳарда ер йўқ, марҳамат, қишлоғингга кетавер” деганди. Самандар дўстимнинг ўша чоғдаги аҳволини тушунаверинг энди. Шунда юраги хаста қадрдоним менга караб, “Жўражон, сиз ҳам раҳбарсиз. Нима, қишлоққа кетаверишим керак экан-да. Шу тўғрида бир шеър ёзсангиз яхши бўларди”, дея таклиф билдирганди.

Сал ўтмай шундай шеър дунёга келди. Мана, ўша мисралар:

ШАҲАРДАН ЗЕРИККАНДА

Дўстим Самандарга

Иккимиз Жилвоннинг сувин ичганмиз,
Баъзида лойлатиб уни кечганмиз.
Тупроғу тошини бирга қучганмиз,
Орзуни саман от қилиб учганмиз –
Шу заминни бошга кўтарамиз деб.

Ел эсса, йўлига кўксимиз тутдик,
Сел ёғса, ох чекиб ўзни унутдик,
Гиёҳлар сўлмасин дея кўз тутдик,
Гоҳида қувондик, гоҳо ғам ютдик,
Шу замин шўрини аритамиз деб.

Шаҳарга туташди аммо йўлимиз,
Ҳаёт мавжларини туйди кўнглимиз,
Бировга тиканмиз, бировга гулмиз,
Бировга чаманмиз, бировга чўлмиз –
Ҳар қалай, бор бўлсин, элнинг гап-сўзи!

Шукур, теграмизда дўсту ёр бисёр,
Шоирмиз, гул тутган гулбаҳор бисёр.
Бирок, ортимиздан шундай савол бор:
“Сенлар саҳройисан, шаҳарда не бор?” –

Эх, бунча аянчли риёнинг кўзи!
Бахилдан ҳеч қачон Ҳотам чиқмайди,
Сафарда сирдошу ҳамдам чиқмайди.
Ҳақ сўзни айт десанг, ҳакам чиқмайди,
У дунё, бу дунё одам чиқмайди –
Эх, бунча қародир ҳасаднинг юзи!

Кел, дўстим, кетайлик ўша Жилвонга,
Шовқинлар, мишмишлар тегди-ку жонга.
Меҳримиз сочайлик ота маконга,
Янги қон югурсин вужудга-жонга.
Кел, дўстим, кетайлик гулгун Жилвонга!

Бунда имон бутун, ёлғон тўқишмас,
Биров-бирова учун милтиқ ўқимас.
Бунда соддалик бор, ҳеч ким қув эмас,
Окибат, орият ҳар дилга пайваст,
Кел, дўстим, кетайлик ўша бўстонга!

Қирларнинг қатига шеърлар ёзамиз,
Ўроққа, кетмонга шеърлар ёзамиз.
Яйловлар бетига шеърлар ёзамиз,
Асали, сутига шеърлар ёзамиз,
Жон дўстим, кетайлик ўша чаманга!

Бизларни Айнийнинг руҳи қўллайди,
Донишнинг юлдузи, Моҳи қўллайди.
Иброҳим Мўминнинг ёди қўллайди,
Барча яхши-ёмон зоти қўллайди,
Фидойи бўлайлик ўша гулшанга!

Шоир Самандар Воҳидовнинг азиз хотираси доимо биз билан бирга. Бу инсон ҳаётда нимагаки эришган бўлса, барига шеърят сабаб. Зеро, унинг ўзи ёзганидек:

Дилга таскин – тасалло,
Берари танҳо ният.
У дунёю, бу дунё
Шукрим сенга, шеърият!

“ОРИФ КЎНГЛИН МАКОН АЙЛАБ...”

Ғуломжонни биринчи марта 2006 йилда “Бухоро мавжлари” таҳририятида учратганман. Ўшанда у ўзининг янги шеърлари, хикояларини кўрсатганди. Дўстим тарихчи олим, профессор Қахрамон Ражабов, адабиётшунос, таржимон, шоир Эргаш Очиловга эргашиб, орамизда дўстлик ришталарини боғлаган инсон эди. У мақола, эссе, очерк, хикоялари, чет эл адибларидан қилган таржималари билан журналимиз саҳифаларини бойитган эди. Мабодо иш юзасидан Тошкентга борсам, мени кўярда-қўймай ҳовлисига олиб кетар, у ерда бошқа дўстлари даврасида адабиёт, санъат, маданият ва, албатта, Бухоро тарихи ҳақида, бу шаҳарнинг бугунги ҳаёти тўғрисида суҳбат қилардик.

Бир гал икковимиз Чирчиқ сохилларига борганимизда Ғуломжон Ҳамид Олимжоннинг деярли барча баллада ва дostonларини, кўплаб шеърларини ёддан айтиб, мени лол қолдирган. У Фирдавсий, Румий, Фаридуддин Аттор, Жомий, Навоий, Абдурауф Фитрат, Чўлпон, Усмон Носир каби ижодкорларнинг асарларини қайта-қайта ўқир, ва албатта, улар борасидаги мулоҳазаларини билдирар эди. Хусусан, ўзининг бир мақоласида Мирзо Бедил ҳақида куйидагиларни айтиб ўтганди:

“Бедил – маънолар кони. Унинг ижтимоий-ахлоқий қарашлари, сўфиёна ҳаёллари беҳудуд. Бу денгизга шўнғиган одам албатта гавҳар доналарини олиб чиқади...”

Ғуломжон Жалолоддин Румийни ҳам ниҳоятда яхши кўрар, алломанинг “Маснавийи маънавий” асарини юрагига

жо этганди. Хусусан, бу дostonдаги қуйидаги сатрларни ўзгача бир меҳр билан тез-тез айтиб тургучи эди:

Агар ўлсам, мени асло қаро тупроқдин ахтарманг,
Йшарман аҳли ориф кўнглини мангу макон айлаб...

Қандай гўзал сўзлар! Ўз вақтида ушбу мисраларни қишлоқ аҳли орасида ҳам, институтда ҳам, дўстлар даврасида ҳам такрорлаб юрган ўша йигит, Бухоронинг ардокли фарзанди Гулом Каримий 1962 йил 30 апрелда Олот туманида таваллуд топган. Мактабни битиргач, 1982–1987 йилларда Тошкент давлат университети Эрон филологияси бўлимида таҳсил олади. 1987–1989 йилларда 2-афғон дивизиясида, 1989–1990 йилларда эса Термиздаги ҳарбий қисмда таржимон сифатида хизмат қилади. 1992 йилга келиб ЎзР ФА Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институтига ишга киради. У ерда манбашунослик йўналишида фаолият кўрсатади. Истеъдодли олим мазкур соҳага оид юздан ортик макола, йигирмага яқин китоб яратган.

Лекин айнан бадий ижод Гулом Каримий учун чинакам қисматга айланганди. “Карвон”, “Турон қоплони”, “Соҳибқирон ва аллома” тарихий қиссалари, “Наршах қалъаси” тарихий романи ҳамда халқимиз ўтмишидан ҳикоя қилувчи ўнлаб ҳикоялари билан турли ёшдаги китобхонлар эътиборини қозонган адиб, айниқса, сўнгги йилларда яратилган ҳикоя, эссе ва қиссалардан иборат “Арслонхон минораси” китоби, шунингдек, “Лангар фожиаси” романи билан ушбу жабҳада ўзига хос услубга эга қалам соҳиби эканлигини намоён этди.

Бундан ташқари, адиб таржимонлик бобида ҳам маълум муваффақиятларга эришган. Саййид Муҳаммад Носир ибн Музаффарнинг “Бухоро арки ҳақида тадқиқот”, Муиниддин Натанзийнинг “Мунтахаб ут-таворих Муиний”, Мавлоно Муҳаммад Қозининг “Ҳукмдорга ўғитлар”, Носир Хисравнинг “Сафарнома” асарларини, Содик Ҳи-

доятнинг “Эрини йўқотган хотин” ҳикоялар тўпламини форсийдан ўзбек тилига ўгирган. У Муҳаммад Толибнинг “Матлаб ут-толибин”, Ўтамиш Ҳожи Дўстийнинг “Ўтамиш Ҳожи тарихи” асарларини, “Себзор даҳаси қозиси фаолиятига оид ҳужжатлар”ни ҳозирги тилимизга табдил қилиб, фидойи манбашунос сифатида ҳам ҳамкасб ва шогирдларига ибрат бўлган. Шу сингари хизматлари боис Ғуломжонга “Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими” деган унвон берилганди. Афсуски, у 2014 йилнинг 12 апрелида эллик икки ёшида вафот этди.

Ғулом Каримий илмпарвар ва меҳмондўст оила сардори, ижодкор дўстларининг доно маслаҳатгўйи, яқинларига ғамхўр инсон эди. “Бухоро мавжлари” журнали таҳрир ҳайъати аъзоси сифатида ўзининг қимматли маслаҳатлари ва кўмаги билан журнал илмий-ижодий савиясини оширишга муносиб ҳисса қўшди.

Ҳамиша фаол илмий-адабий муҳитда яшаш ва фикрлашга интиланган, кўплаб ютуқларга эришган Ғулом Каримий ана шундай гўзал инсоний фазилатлари, фавқулодда теран илмий-маърифий нигоҳию услуби, ранг-баранг асарлари билан яқинлари, дўстлари ва ҳамкасблари қалбида, адабиётимиз саҳифаларида абадий яшайди.

* * *

Ғулом Каримий ҳақиқий дўстим, биродарим, адиб, катта олим эди. Бухорога, албатта, журнал учун ёзилган ёки каминага бағишланган мақолалари билан келар, ўз навбатида биз бундан мамнун бўлардик.

– Домлажон, – деганди бир сафар кулиб-кулиб Ғуломжон, – “Шарқ гавҳари” номли китобингизни ўқиб, маза қилганман. Шу тўғрида мақола ёзгандим.

– Марҳамат, ўқинг!

– “Янги китобларингизни ҳам кўриб, кўнглимизни гулоб

каби, рубоб каби яшнаваерамиз. Ҳамиша омон бўлинг.
Гулом Каримий, 2014 йил февраль”.

Қадрли ўқувчи, бу ажойиб инсон каламига мансуб ўша
мақолани сизнинг ҳам эътиборингизга хавола этияпмиз.

ДАРДНИ ДАРД БИЛАН ЕНГГАН ШОИР

Ўзбек адиблари орасида тақдир тақозосига кўра оғир хасталикка дучор бўлишига қарамай, фавкулудда матонат билан дардни енгиб ёки унга бардош бериб, гўзал асарлар яратишда давом этган кишилар бор. Ойбек, Самар Нуров, Озод Шарафиддинов каби адибларнинг қатор етук асарлари айти хасталик йилларида ёзилгани маълум.

Ҳаёт ва ижод йўли ибрат бўлгулик шундай ижодкорлардан бири таникли шоир, “Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими”, Ёзувчилар уюшмаси Бухоро вилоят бўлими раҳбари, устоз Тошпўлат Аҳмаддир. Шўро даврида бир тўплами хориж матбуотида мақталгани сабабли турфа идораларга сўроққа чақирилиб, саргардон қилинган шоир Истиклол берган имконият туфайли яна енг шимариб, ижодга ва бошқа эзгу тадбирларга киришди. Унинг мураббийлигида Бухоро адабий муҳити ўсди, кенгайди, мамлакат миқёсида ном қозонган ижодкорлар пайдо бўлди. Давр даъвати ва вилоятнинг маънавий эҳтиёжини чуқур англаган устоз Бухоро адабий муҳити ва барча зиёлилар учун кўпдан зарур бўлган “Бухоро мавжлари” журналининг нишона сонини улуғ адиблару мўътабар ташкилотларнинг қутлов ва ок йўллари билан нашр эттирди. Бироқ, айти шу дамларда аллақаякдан ёпишган дард домлани оёқдан йикитди. Оиласи, ёр-дўстлари ва шогирдлари чеккан изтироблар унинг истеъдодли шогирди Сулаймон Шодиевнинг “Илтижо” шеърида яхши акс этган:

Дарддан халос бўлса, яйраса, кулса,
Бағридан яна шеър дурдай тўкилса.
Ахир шоирликнинг ўзи дард бўлса,
Сен унга дард эмас, шифо бер, Танграм!

Шоирнинг ёр-дўстлари ва шифокорлар ўз мададларини дариг тутмадилар. Домланинг рафикаси, касби ўқитувчи Ойша ая муолажалардан сўнг қайта “тили чиқаётган” умрдошига устозлик қилиб, “мана бу чойнак, бу пиёла... нон... дарахт... гул...” дея сабр-тоқат билан ўргатар, китоб, газета, журналлар ўқиб берарди. Шоир бу сўзларни такрорлаб, тили ва хотирасини машқ қилдиарди. Нутки бир даража тиклангач, бир куни рафикасига: “Соғайгач, мана шу меҳр-оқибатинг учун сени хажга жўнатаман”, – деди. Карам кенг Оллох бу эзгу ниятни ижобат қилган эканки, бир неча йилдан сўнг аямиз хожи она бўлди. Шоир қуйидаги мисраларни бежиз битмаган:

Ҳаётнинг паст-баланд, ўнги-сўли бор,
Такдирни такдирга улаш йўли бор.
Кимки тож айласа меҳрни бошга,
Уни қўллагувчи Оллох қўли бор.

“Бухоро мавжлари”нинг нишона сонини ўқиганлар унинг кечикиб қолган навбатдаги сонларини орзиқиб кутишар, энди хол сўрагани келган таҳририят ходимлари журнал учун йиғилган янги материалларни маслаҳат учун олиб келишарди. Шунингдек, шогирдлар ўз машқларини кўрсатиш учун келтиришганда рад этиш ўрнига домланинг чехрасида кувонч ифодалари зоҳир бўларди. Ажабо, эзгу тадбирлар тадорики, ижод ва адабиёт дарди шоирни тобора ўз оғушига тортиб, оғир хасталик домидан чиқара бошлади.

Тошпўлат Аҳмад “Бухоро мавжлари”ни мунтазам нашр этишни йўлга қўйди. Унинг ҳар бир сони бир алломага бағишланиб, журналистикада янги ва ўзига хос бир йўлдан борилди. Журнал тез орада вилоятдан ташкарига ҳам ёйилиб, мамлакатимиздаги мўътабар адабий-маърифий нашрлардан

бирига айланди. Унинг катор сонлари мазмун-мундарижаси “ЎзАС” саҳифаларида ҳам ёритилди.

Тошпўлат Аҳмад фаол ижодга кайтиб, долзарб мавзуларда катор мақола, бир неча шеърӣ тўпламлар нашр этди. Бутун ҳаёти давомида элимиз ва адабиётимизга қилган ҳолис хизматлари учун 2007 йилда Юртбошимиз фармонида кўра “Эл-юрт ҳурмати” ордени билан мукофотланди.

Сўнгги йилларда устознинг бир эмас, иккита: назмӣ ва насрий сайланмалари чоп этилди. Назмӣ сайланма “Шарқ гавҳари” номи билан “Шарқ” нашриётида 5 минг нусхада нашр этилди. Мазкур китоб Тошпўлат Аҳмаднинг қарийб қирқ йиллик назмӣ ижоди – шеър, ғазал, дostonлари ҳамда тўртлик ва саккизликларидан саралаб тузилган гулдастасидир.

Китобни варақлар эканмиз, шоирнинг асосий илҳом манбаи кўҳна ва навқирон Бухоро, унинг шонли ўтмиши ва шуқуҳли бугуни ҳамда меҳнатқаш ва бунёдкор халқи эканига ишонч ҳосил қиламиз. Дарҳақиқат, Самарқанд, Хива, Тошкент каби шаҳарлар қаторида Бухоро ўзбек халқининг меъморий даҳоси ва нодир шаҳарсозлик истеъдодининг яққол исботи сифатида жаҳон аҳлининг ҳайрат ва таҳсинига сазовор бўлиб келаётган гавҳар шаҳардир.

Мана қирқ йилдирки, баайни булбул безавол бўстонга мадҳия ўқиганидек, Тошпўлат Аҳмад Бухоро ҳақида тўлиб-тошиб, бисотидаги энг гўзал ва жарангдор сўзлар билан турфа оҳангларда куйламоқда:

Айтаверсам оқиб келади,
Рангин-рангин ҳаяжон, ҳислар.
Тонг нуридай балқиб келади,
Ифор-ифор дурахшон сўзлар.

“Бундай муқаддас шаҳар ҳақида ёзиш – бахт! Бундай муқаддас шаҳар ҳақида ёзмаслик – армон! – дея таъкидлайди Ўзбекистон Қаҳрамони, халқ шоири Абдулла Орипов “Сайланма”га ёзган сўзбошида. – Бухорони ўз ижодининг илҳом манбаи деб билган истеъдодлар сафининг бошида

улкан сўз санъаткори Садриддин Айний турса, бу кутлуғ анъананинг бугунги кундаги муносиб давомчиси сўзсиз, Тошпўлат Аҳмаддир”.

Ранго-ранг гуллар барқ уриб очилиб ётган гулзорни эслатадиган тўпламдан ўрин олган қатор лирик шеърлар китобхонни ром этиб, уни нафосат диёрига элтади:

Ҳой, қалдирғоч, баҳор элчиси,
Кел, кўзимга тухми райҳон эк.
Мен беҳато ундирай, ўссин,
Унга меҳрим берай дехқондек.

Хўш, шоирнинг ўз кўзида райҳон уруғи ундириб, ўстиришидан мақсади не? Балки уни ёрига тортиқ этмокчидир. Саволимизга жавоб шеърнинг кейинги бандларидан аён бўлади:

Сўнг кўчириб бир-бир ўтқазай,
Дала, боғлар, йўллар бўйига.
Кекса-ёшга узиб узатай,
Тортиқ қилай севги тўйига.

Ки чулғасин дейман заминни,
Райҳон ҳиди, райҳон ифори.
Ва тилагим: ҳар бир одамнинг
Райҳонгулдан бўлсин тумори.

Тошпўлат Аҳмад дoston жанрида ҳам баракали ижод қилиб келаётган шоир. Унинг ўнга яқин достонидан “Сайланма”га уchtаси киритилган. “Бухоронома” достонида муаллиф шаҳарнинг кўп асрлик тарихидаги асосий воқеаларни назм воситасида бир ипга тизиб чиқмокқа жазм этади:

Хаёлда жонланар мозий бетартиб,
Давронлар, карвонлар ўтар саф тартиб.
Кечмишнинг шу сўнгсиз денгизи аро
Излаганим сенсан она – Бухоро!

Достон мутолааси жараёнида Бухоронинг юксалиши, дучор бўлган айрим фожиалари ҳамда унинг буюк фарзандлари фаолияти, шаҳар жаҳон тамаддунидан муносиб ўрин эгаллагани сирларидан вокиф бўламиз. Олимларнинг тадқиқотига кўра, ўтмишда Навоийнинг улуғ “Хамса”си кўлёзма ҳолида энг кўп кўчирилган шаҳар Бухородир! Бундан шоирнинг ифтихор қилишга тўла ҳаққи бор, албатта:

“Хамса”дан мавжланган нурлар, жилолар,
Жиломас, киприкдан томган тиллолар.
Асрлар мулкани асраб қалб аро,
Ўчмас қилиб ёзган хаттот Бухоро!

Шоирнинг “Заъфарон нидолар” драматик достонида Фитрат, Чўлпон, Қодирий, Усмон Носир, Файзулла Хўжаев каби улуғ аждодларимизнинг қалб изтироблари ажойиб бадийи восита, яъни ҳозирги замон тарихчисининг саволларига уларнинг жавоблари тарзида катта маҳорат билан тасвирланган. Асарни илк бор кўлёзма ҳолида ўқиб чиққан атоқли адабиётшунос, филология фанлари доктори Наим Каримов ижобий фикр-мулоҳазалар баён этиб, жумладан, шундай ёзган эди: “Тошпўлат Аҳмаднинг шу мавзуда оловли қалб ва ёлқин сўз билан қалам тебратиши айни муддаодир. Худди шундай асарга катта эҳтиёж бор эди. Адиб шу эҳтиёжни чуқур хис этиб, хаяжонбахш достон ёзибдики, уни қутлаб, асарни халққа тезроқ етказиш жоиз, деб ўйлайман”.

“Шарқ гавҳари” шеърият мухлисларига ажойиб тухфа, шоир ижоди билан кенгрок танишиш учун имконият яратиб берувчи мазмундор “Сайланма”дир. Ундан баҳра олган ҳар бир қалбда эзгулик ва нафосат туйғулари зиёдалашса, ажаб эмас. Зеро, Тошпўлат Аҳмад шеър ёзишдан мақсад инсоният аро эзгулик ва гўзаллик уруғини сочиш деб билади:

Магар соҳир эсанг, тилни тилга ула,
Моҳир шоир эсанг, дилни дилга ула.
Дунёда тафаккур чаманлари кўп,
Улардан гул йигиб, элни элга ула.

Адибнинг насрий сайланмаси “Қалам ва алам” номи билан Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриётида чоп этилди. У ҳикоя, ҳажвиялар ва туркум хотиралардан иборат. Бир неча ҳикояларнинг қаҳрамонлари Иккинчи жаҳон уруши тақдирига таъсир кўрсатган кишилардир. Бу бежиз эмас, албатта. Тошпўлат Аҳмад журналист сифатида уруш ўтган ўлкаларни кўп кезган. Кўплаб юртдошларимизнинг қабрларини аниқлаб, қатор очерклар ёзган. Бу очерклардаги маълумотлар асосида оталари ёки қариндошлари қабри жойлашган ерларни билиб олиб, бориб тавоф қилиб келган кишилар бор.

“Бир чанок пахта” ҳикояси уруш қаҳрамонининг хотираси тарзида ёзилган. Кекса Равшан ота фронтда кечган йигитлик даври, илк ва бир умрлик муҳаббатига сабаб бўлган бир чанок пахта ҳақида ўйга берилар экан, ёзувчи бадиий тасвир имкониятларидан маҳорат билан фойдаланади: “Илғамаган экан, яқинда арраланган қари толнинг кундаси ёнидан ўн саккиз яшар қизнинг сочидай нафис тол-хивич кўкарибди...”

“Даврон Замоний саргузаштлари” ҳажвий туркумининг қаҳрамони ҳозиржавоблиги ва бошқа жиҳатларига кўра замонамиз Насриддин Афандисига ўхшаб кетади. У ўз шеърларини олиб борганида: “Бизнинг газетамиз хўжалик газетаси, ўртоқ шоир! Бизга деҳқончилик, дала ишлари ҳақида ёзиб келинг”, – деган газета муҳарририга жавобан: “Яхши, мен газетага вильт тушгани ҳақида ёзаман”, – дейди.

“Адиблар Бухорода” туркумини камина бошқа бир ном билан “Бухоронинг адабий меҳмонномаси” деб аташни

истардим. Қайсики адиб Бухорога келмасин, Тошпўлат Аҳмад билан учрашган, аксарияти унинг хонадонидида бир пиёла чой ичишган. Домла номдор адибларнинг ҳар бир ташрифи Бухоро адабий муҳитида бир из қолдиришига интиланган ва бунга эришган. Ойбек, Зулфия, Уйғун, Саид Аҳмад ташрифлари чоғида катор марокли учрашувлар ўтказилган.

Ибн Синога ихлос қўйгани туфайли Бухорога келиб, икки йилча ўзини ҳеч кимга таништирмай, шаҳарда яшаб, ёзилажак тарихий романи учун материал тўплаган грузин аёли Лидия Салдадзе ҳақидаги лавҳа ҳам жозибалидир.

“Адиблар Бухорода” туркумини варақлар эканман, тўплам ҳажми ҳисобга олинган ҳолда, устоз бу ўринда ўз хотираларининг бир қисминигина баён қилганини кузатдим. Баъзи хотиралар, масалан, тожик адиби Жалол Икромий Бухорода бўлганида ундан Фитрат ҳақидаги эсдаликлар сўраб ёзиб олиниб, сўнгра “Бухоро мавжлари”да эълон қилинганидан хабардорман. Бундан ташқари, шахсан ўзим домладан Расул Ҳамзатов ва Евгений Евтушенконинг Бухорога ташрифлари, Чабуа Амираджабининг хонадонидида меҳмон бўлгани, ҳовлидаги гулзор қаршисидаги сўрида Абдулла Ориф билан тонготар суҳбатлар, Ўткир Ҳошимовнинг оилавий ишлар билан Бухорога сафарлари ва ҳоказолар ҳақида қизиқарли ҳикоялар эшитганман. Энг муҳими, бу учрашувларда адабий мавзуларда суҳбатлар кўп бўлган. Агар буларнинг бари тўпланса, ҳали ёзилмаганлари ҳам қоғозга туширилса, “Бухоронинг адабий меҳмонномаси” бир неча жилд бўлиши, шубҳасиз. XX аср адиблари ҳаёти ҳамда адабий алоқалар тарихини ёритиш учун зарур бўлган ушбу эзгу юмушда устозга Оллоҳдан илҳом ва куч-қувват тилаб қоламиз.

181
 181
 181
 181
 181

Ғулом ҚАРИМ,

Ўзбекистон ёзувчилар уюшмаси аъзоси

МУНДАРИЖА

Сўзбоши. Жўра Фозил.....	5
Мен кўрган биринчи ёзувчи – Айний эди.....	8
Тош тугён.....	15
Буюк олим хузурида.....	25
Ҳақрост.....	31
Уйғун ва бошқа адиблар Бухорода.....	40
Саид Аҳмад Бухорода.....	61
Қадим-қадимдан буён.....	69
Устоз Икромий сабоқлари.....	73
Одамийлик сабоғи.....	91
Бухоро тилло тоғ!.....	101
Мардлик хайкали.....	106
“Буғдой сўзинг бўлсин...”.....	112
“Юрак, сенсан менинг созим...”.....	115
Дорилфунун хиёбонида.....	120
Лутфи жаранглаб турса.....	125
“Ишваю ноз...”.....	129
“Соғинсангиз мени изланг...”.....	132
“Одам кўнгли яримта...”.....	135
Бағрикенг, шогирдпарвар инсон эди.....	139
“Минорада ухлар куёш Бухоро...”.....	143
Шариф отанинг ям-яшил боғлари.....	149
Тилларидан бол томарди.....	154
Махтумкули ва Бухоро.....	157
Қалб мулкининг хазинабони.....	162
“Халким, сен билан қалбим...”.....	166
Қалби Наврўздек пок.....	171
Чашмадай шаффоф.....	177
“Қонимнинг ҳар томчисидан...”.....	181
Ҳақиқий ҳажвчи.....	184
Кўзи тийран, сўзи теран аллома.....	186
Қалам дехкони хусусида сўз.....	192

“Икки ажиб пардаси бор...”	196
“Бухоро – лафзимиз, нигоҳимиз...”	200
“Оқ йўл”га оқ кўй жоиз	205
Она диёр куйчиси.....	211
Шукрим сенга, шеърят!.....	215
“Ориф кўнглин макон айлаб...”.....	223
Дардни дард билан енгган шоир. Ғулом Карим.....	227

ЎЗБЕК ТИЛИ АДАБИЯТИ

ЎЗБЕК ТИЛИ АДАБИЯТИ

ЎЗБЕК ТИЛИ АДАБИЯТИ

Адабий-бадиий нашр

Тошпўлат Ахмад

Соғинсангиз мени изланг

(Эсселар, хотиралар, лавҳалар)

Мухаррир *Илҳом Зойиров*
Бадий мухаррир *Иzzат Юлдашев*
Техник мухаррир *Екатерина Корягина*
Мусаххих *Доно Тўйчиева*
Компьютерда саҳифаловчи ва дизайнер *Юсуф Исломов*

Нашр. лиц. А1 № 154. 14.08.09.
Босишга 2015-йил 9-сентябрда рухсат этилди.
Бичими 84x108 $\frac{1}{32}$. Офсет босма.
12,39 шартли босма тобок. 10,53 нашр тобоғи.
Адади 1000 нусха. 458 ракамли буюртма.
Баҳоси шартнома асосида.

Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигининг
Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа
ижодий уйида чоп этилди.
100128 Тошкент, Лабзак кўчаси, 86.

Телефон: (371) 241-25-24, 241-48-62, 241-83-29

Факс: (371) 241-82-69

www.gglit.uz

E-mail: info@gglit.uz

*Созинсангиз
мени изланг...*

ISBN 978-9943-03-664-2

9 789943 036642